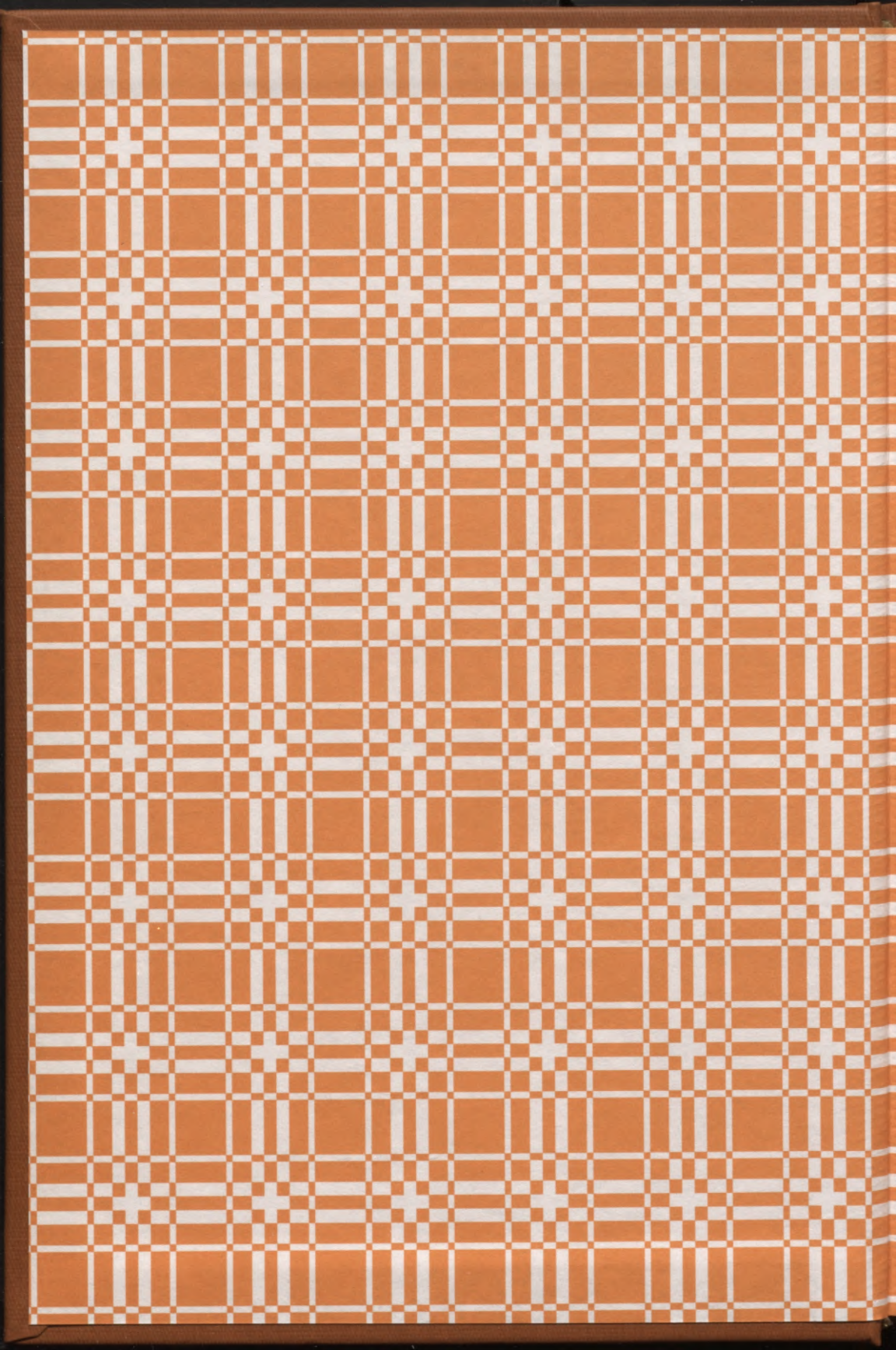
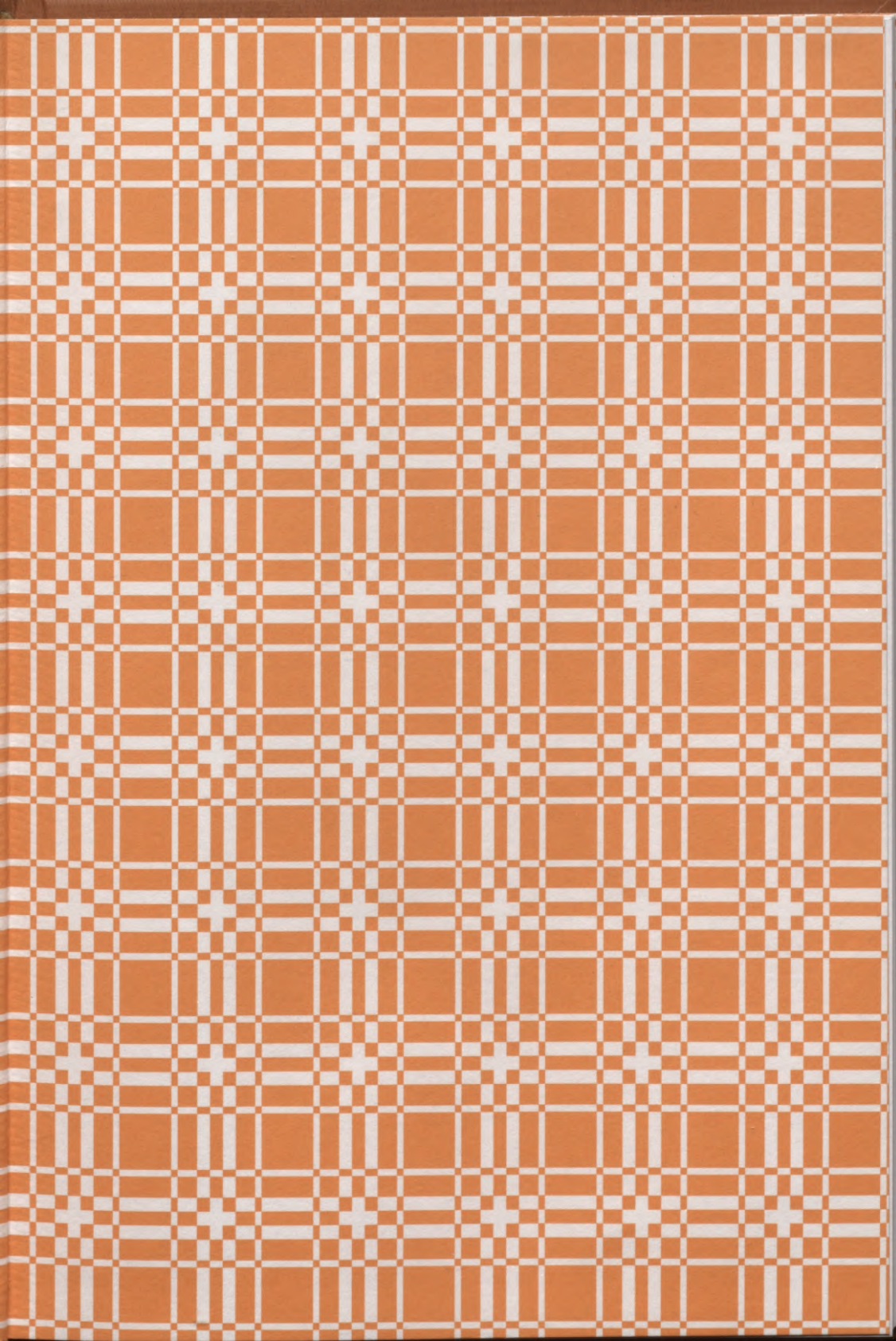
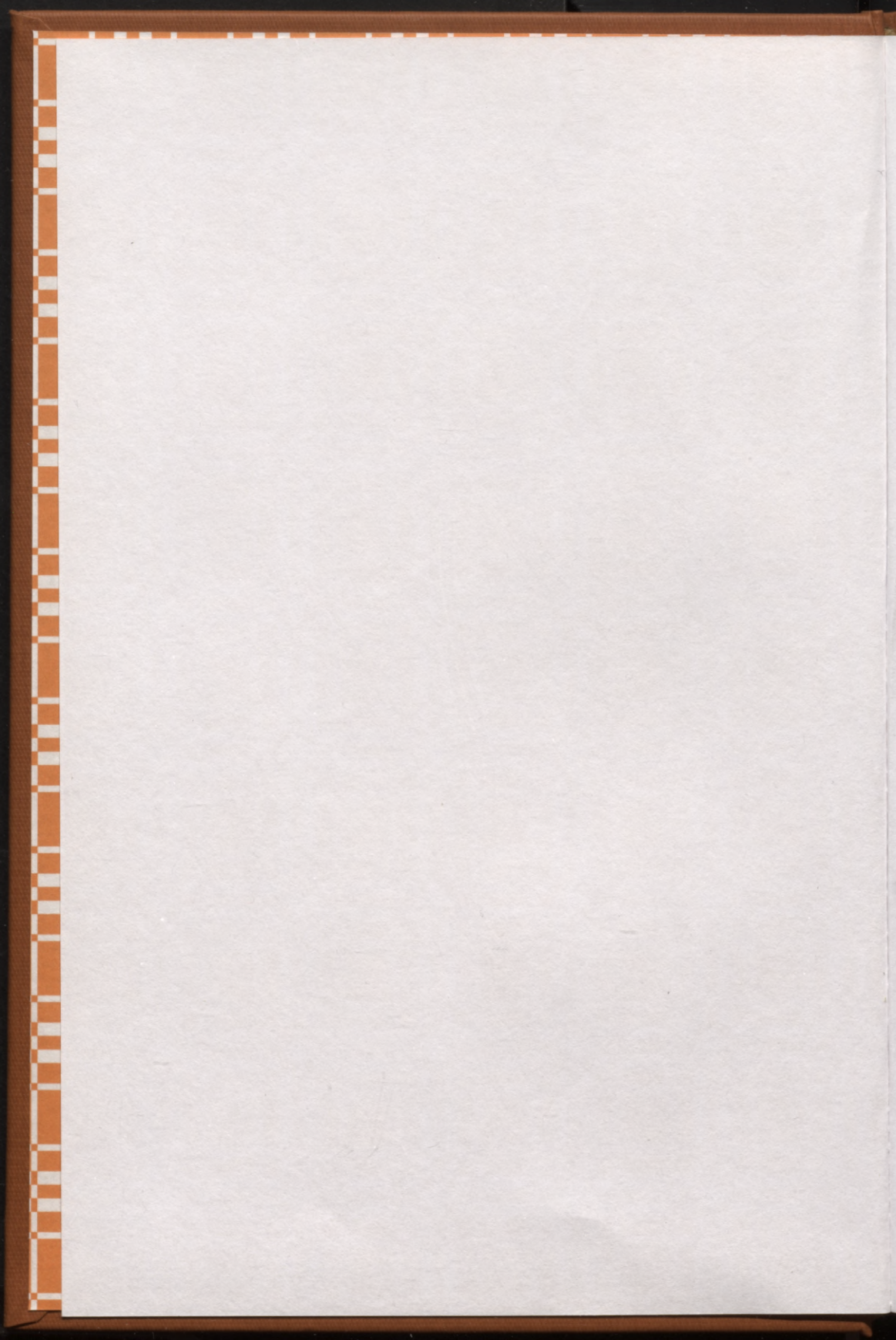

JĀZEPS RUDZĪTIS

**LATVIEŠU
VĒSTĪTĀJAS
FOLKLORAS
DZĪVE TAUTĀ
19. un 20.
GADSIMTĀ**

L

JĀZEPS RUDZĪTIS

**LATVIEŠU
VĒSTĪTĀJAS
FOLKLORAS
DZĪVE TAUTĀ
19. UN 20.
GADSIMTĀ**

Folklorists
Jāzeps Rudzītis
Sēlijā pie Staburaga
1961. gadā

2006-4

L 181

L

39

JĀZEPS RUDZĪTIS

**LATVIEŠU
VĒSTĪTĀJAS
FOLKLORAS
DZĪVE TAUTĀ
19. UN 20.
GADSIMTĀ**

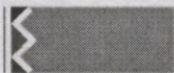

ZINĀTNE

UDK 398(=174)
Ru 215

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

0906064463

Grāmata izdota ar
Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstu

Izdevēji pateicas Dr. philol. *Annai Stafeckai*,
Dr. philol. *Mārai Grudulei* un
Jāzepa Rudzīša meitai *Zintai Rudzītei*
par palīdzību grāmatas sagatavošanas gaitā

Mākslinieks *Aldis Aleks*

Grāmatas noformējumā izmantoti attēli
no Latviešu folkloras krātuves
un Jāzepa Rudzīša personiskā arhīva

ISBN 9984-767-64-7

© Jāzeps Rudzītis, 2006
© Janīna Kursīte, priekšvārds, 2006
© Zinātne, 2006

Tradīcijas spēks

Jāzeps Rudzītis ir gan folklorists, gan literatūrzinātnieks, gan arī dzejnieks. Folklorista un literatūrzinātnieka skats uz pasauli viņam palīdzējis dziļāk ielūkoties Andreja Pumpura romāna "Kurmis", apcerējuma "Tēvijā", eposa "Lāčplēsis", Jāņa Raiņa lugu avotos, Jāņa Poruka un Rūdolfa Blaumaņa daiļradē, brāļu Kaudzīšu romāna "Mērnietu laiki" varoņu iespējamo prototipu pasaulē, par ko viņš publicējis gan atsevišķus rakstus, gan plašākas zinātniskas apceres. Pateicoties literatūrzinātnieka un folklorista divkāršajai pieredzei, Jāzeps Rudzītis uzrakstījis apcerējumus par Andreja Pumpura dzīves un literāta gaitām (monogrāfija "Andrejs Pumpurs", 1991), par Ata Kronvalda darbību, par izcilo indiešu filologu Suniti Kumaru Čaterdži un viņa grāmatu "Balti un ārieši". Jāzeps Rudzītis īpaši saistījis latviešu nacionālās kultūras savdabības veidošanās un brieduma laiks (19. gs. otrā puse, 20. gs. sākums), jo tieši šajā posmā radās, izveidojās un nostabilizējās gan latviešu literatūra, gan folkloras vākšana, pētīšana un publicēšana.

Folkloristikā Jāzeps Rudzītis izpētes tēmas ir daudzpusīgas, sākot ar materiālu kārtošanu izdevuma "Latviešu tautasdziesmas" atsevišķiem sējumiem ("Darbs pļavā", 1. sēj., R., 1979, 433.–476. lpp.; "Rūpes un gādība par kumeļu. Pieguļā", 2. sēj., R., 1980, 90.–147. lpp., 171.–215. lpp.; "Apsveicināšanās ar Jāņu tēvu un Jāņu māti. Jāņu tēva un Jāņu mātes cildināšana un apdziedāšana", 4. sēj., R., 1982, 349.–419. lpp.; "Spēļu, joku un pasaku dziesmas par dzīvniekiem un putniem", kopā ar citiem, 6. sēj., R., 1993, 412.–578. lpp.) un beidzot ar folkloras tematikai veltītiem kodolīgiem

apcerējumiem "Latvijas padomju enciklopēdijā": Buršana, Gadskārtu ieražas, Kalevala, Kalevipoegs, Ķekatas, Lāčplēsis. Šie apcerējumi rakstīti nebūt ne ideoloģiski gaišajā 80. gadu pirmajā pusē un nebūt ne akadēmiskiem, bet ideoloģizētiem principiem sekojošā enciklopēdijas izdevumā. Jāzepa Rudzīša rakstītie šķirkļi par senajām svētku tradīcijām kā pa aizas malu precīzi nolīdzsvaroti, neiekrītot ne vulgārsocioloģismā, ne vulgārreālismā, noturoties iespējami zinātniskā pozīcijā. Par padomjlaikiem rakstā "Gadskārtu ieražas" liecina viens vienīgs teikums tā beigu daļā kā nepieciešamā nodeva, bez kuras publikācija nebūtu iedomājama. Taču katrs, kas piedzīvojis un pārdzīvojis padomju laikus, zinās, ka atsaukšanās uz marksisma-ļeņinisma klasiķiem vai sociālistisko ieražu pārākuma pār iepriekšējo laiku tradīcijām apliecināšana bija gandrīz neizbēgams vislabākā pētījuma nosacījums.

Jāzepa Rudzīša etnogrāfiskās izpētes lokā liela vieta bija latviešu gadskārtu ieražām. Viņa rūpīgi izstrādātie raksti par Meteni, Jāņiem, Veļu laika paražām, par kalendārajām un darba ieražām tradīcijām bagātajā Nīcas un Rucavas pusē, Kuldīgas un Ventspils rajonā, balstoties uz zinātniskajās ekspedīcijās un priekšpadomju laika publikācijās iegūtajiem materiāliem, joprojām ir vērtīgs izziņas un atsauces avots.

Iekšējo brīvību visus padomju gadus Jāzeps Rudzītis paturēja dzejā, ko sāka rakstīt jau kopš 40. gadiem, uzticot to vienīgi sev vistuvākajam cilvēkam dzīvesbiedrei Mirdzai. Kopš 90. gadiem viņa dzejas publikācijas ar pseidonīmu Ints Aleksis vai Vilis Roga parādījušās gan Latvijas, gan trimdas periodiskajos izdevumos.

Jāzeps Rudzītis tika pie saviem pētījumiem, monogrāfiska rakstura darbiem tikai pēc aiziešanas no algota darba, t.i., pēc 1988. gada, kad viņam bija jau 60 gadu. Sešdesmit gados diez vai var iesākt no nulles punkta (kaut neiespējami tas nav). Rudzītis arī nesāka no nulles punkta, bet ķērās klāt lielākajai bagātībai, ko gadu garumā bija savācis. Tie bija daudzo zinātnisko ekspedīciju (sākot ar 1954. gadu) folkloras materiāli gan no Latgales, Kurzemes,

gan arī no citiem novadiem. Jāpiezīmē, ka ekspedīciju materiāli izrādījās svarīga, ja ne pati svarīgākā padomju laiku zinātniskā vērtība. Jāzeps Rudzītis savāktos materiālus tūlīt pēc ekspedīcijas pārkopēja, bez tam viņš vairākkārt pēc ekspedīciju oficiālā noslēguma pats uz savu roku devās papildināt ziņas par folkloras teicējiem un viņu stāstīto repertuāru. Tā viņš izveidoja ļoti bagātīgu uzziņas materiālu par vēstītājas folkloras (pasaku, teiku) tapšanu un tās funkcionēšanas apstākļiem. – “J. Rudzītis ir Latvijā vienīgais folklorists, kam bijusi tik liela interese un tik daudz materiālu, kas savākti apmēram 40 gadu laikā, par pasaku, teiku un anekdošu zinātajiem, īstiem stāstīšanas meistariem.” (M. Vīksna. Jāzeps Rudzītis – literatūrzinātnieks, folklorists, dzejnieks // Letonica, 1998, 1. nr., 124. lpp.)

Lasītājiem piedāvātā grāmata “Latviešu vēstītājas folkloras dzīve tautā 19. un 20. gadsimtā” apkopo Jāzepa Rudzīša individuālajās un kolektīvajās folkloras ekspedīcijās, lauka pētījumos savāktos par sastaptajiem spilgtākajiem teicējiem, viņu stāstīšanas manieri, veidu, kā viņi kontaktējās ar klausītāju. Parasti ekspedīcijās fiksēja un uzmanību koncentrēja uz pašu folkloras tekstu. Rudzītis dokumentējis arī to, kas paliek aiz teksta, vienlīdz lielu vērību piegriežot kā tekstam, tā stāstītājam, arī videi, kurā stāstīšana norisinās. To var salīdzināt ar fotogrāfa darbu. Tika uzskatīts, ka labs fotogrāfs, nostādot vai apsēdinot fotografējamo, “iztīra” no kadra visu lieko, kā: fotografējamo vērojošas sejas fonā, detaļas, sadzīves priekšmetus vai rīkus, kas neietilpst fotogrāfa “konceptijā”. Paejot laikam, tieši šīs nejauši palikušās, fotogrāfa nepamanītās detaļas bieži pasaka par laiku un cilvēku daudz vairāk nekā rūpīgi režisēts, profesionāls fotogrāfa darbs. Jāzeps Rudzītis savās ekspedīciju gaitās apzināti bijis šāds “nepareizs fotogrāfs”, kurš nešķiroja svarīgo no nesvarīgā, bet pierakstīja iespējami visu. Tagad tā ir vērtība, kuru pie vislabākās gribas vairs nav iespējams iegūt, jo klasiskās folkloras teicēju vairs nav. Izmainījušies folkloras žanri, paši

stāstītāji, klausītāji, vide, mainījies gandrīz viss. Ir palicis – pateicoties Jāzepam Rudzītim – apraksts par to, kā tas bija, kad vēl bija.

Jāzēpa Rudziša grāmata ir tradicionāla, precīzāk – tradīcijā centrēta. Tas var patikt un var nepatikt. Jau pats virsraksts mūsdienu lasītāju, kas pieradināts un tendēts uz spilgto, skaļo un acīs krītošo, var atturēt no tālākas lasīšanas. Šķietami sausi ir arī nodaļu virsraksti (“Folklorista gaitās”; “Atmiņu teksti par vēstītājas folkloras stāstīšanu un klausīšanos”; “Teicēji” u.c.). Taču pats darbs, kaut arī apzināti ielogots zinātniska stila un terminoloģijas precizitātē, ir vienlaikus aizraujošs ceļojums Rudziša veikto lauka pētījumu pasaulē. Autoram piemīt tas, ko varbūt var saukt par kluso vai slēpto humoru, ko pamanī un novērtēt ne pa gabalu, bet tikai ieejot autora piedāvātajā pasaulē.

Cilvēki savas dzīves laikā pārsvarā barā skrien vienā vai citā virzienā, kolektīvā pašhipnozē nepamanīdami, ka pastāv daudzas citas virzienu iespējas, neapjauzdami, ka, skrienot, bet vēl labāk – lēnām ejot vienam pašam, var pamanīt daudz vairāk nekā lielā pulkā, ka, vienam ejot, paliek laiks pārdomāt ieraudzīto. Jāzeps Rudzītis (nezinu, apzināti vai neapzināti, vai abi kopā) zinātnē bijis sava virziena meklētājs. Kolektīvo pētījumu veikšana, lai cik individuālo atbildību noņemoša (un padomju laikos tas bija viens no glābiņa veidiem!), viņam nebija pieņemama. Rudziša zinātniskā darbība, kaut pasvītroti individuāla, savos spēkos un iespējās balstīta, tomēr nav zinātnieka individuālista ceļš. Rudziša darbu savdabība ir tā, ka tie seko noteiktai tradīcijai (šajā gadījumā 20. gs. 20. gados – 40. gadu pirmajā pusē Latvijas folkloristikā izstrādātajai un izveidotajai), kurai pamatā godprātīga, pat skrupuloza, cieņas pilna attieksme pret pētāmo objektu. Viņš – pārfrāzējot izteicienu – ne tikai septiņreiz nomērī, tad griež, bet simtreiz nomērī un vēl nesteidz ar griešanu (te: publicēšanu). Esam par to strīdējušies telefona un klātienēs sarunās. Zinātnieka radošais mūžs nav garš, kamēr izpētīsi līdz tam

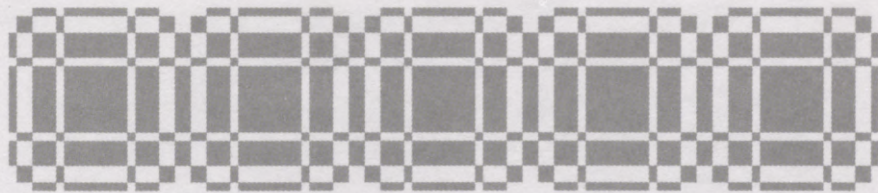
līmenim, kad viss iespējamais visās niansēs noskaidrots un precizēts, nespēs ne tikai publicēt, bet izdomāto uzrakstīt līdz galam. Jāsamierinās, ka tie ir soļi, pakāpieni (un varbūt pat ne vienmēr virzienā uz augšu) un uzrakstītais ir tikai viena pakāpiena situācijas izklāsts, ne noapaļots, neapstrīdams zinātnisku secinājumu apkopojums. Savukārt Jāzeps Rudzītis visā savā darbībā ir stingri iestājies par to, ka jebkurš fakts, jebkura liecība, hipotēze ilgu laiku jāizvētī, pirms ceļ dienas gaismā publiskam vērtējumam. Droši vien zinātnes attīstībai vajadzīgi kā impulsīvi radušies, hipotēzēs balstīti pētījumi, tā arī ilgu gadu laikā, rūpīgi vāktu pierādījumu analīzes gaitā tapuši darbi. Tas veido līdzsvarotu nozares attīstību.

Jebkurā gadījumā Jāzepa Rudziša pētījumi, arī šis, balstās tradīcijas respektēšanā. Tradīcija ir kā neredzams gaisa spilvens, kas ik pa laikam uzlādē, uzpūš cerību, paļāvību un sniedz stabilitātes sajūtu. Tradīcija dod spēku sabiedrības un indivīda krīžu gadījumos, jo ir tas no seniem laikiem pārstieptais striķis, pie kura, sliktot vai nestabili jūtoties, var pieķerties. Ne pakārties, bet pārejas situācijā noturēties. Tradīcija var apnikt, ja tā virzīta no paaudzes paaudzē tikai uz vienu – saglabāšanu. Agrāk tie bija atsevišķi īpatņi, margināļi (gan teicēju, gan pētnieku vidū), kas, izlaužoties no pierastā, citiem ar savu piemēru parādīja, kas ir aiz tradīciju apvāršņa. Margināļu izrāviens lika pārējiem kaut ko tradīcijā (novecojušo, sastingušo) mainīt, saglabājot pašu kodolu. Jāzepa Rudziša paša izvēlēts ceļš zinātnē licis turēties pie vērtību saglabāšanas un saglabātā padziļinātas izzināšanas. Tas, ko šodien ne visi un ne pilnībā spējam līdz galam novērtēt, rīt var izrādīties ļoti svarīgs.

Jāzepa Rudziša zinātnieka un dzejnieka ceļš nav bijis veiksmnieka vai laimes lutekļa ceļš. Šķēršļu netrūka ne agros gados, ne vēlāk. Katrs cilvēciski alkst novērtējuma, kaut vai paldies veidā. Steidzoties cits citam garām, mēs aizmirstam apstāties un palūkoties uz otra paveikto. Tas nepateiktā paldies apjoms ar katru brīdi

palielinās, jo Jāzeps Rudzīša veikums ir otrreiz neatkārtojams, nevienam citam neizejams zinātniskās pacietības un zinātniskās akribijas (īpašs rūpīguma veids!) ceļš. Šajā pētījumā, ko apgāds "Zinātne" piedāvā lasītājam, katrs varēs pārlicināties, ka, neskatoties uz smagajiem un zinātnei drūmajiem padomju laikiem, Jāzeps Rudzītis ir bijis laimīgs un dzīvojis saskaņā ar sevi: folkloras ekspedīcijās pie pasaku un citu brīnumainu stāstu stāstītājiem un pats savā dzejā.

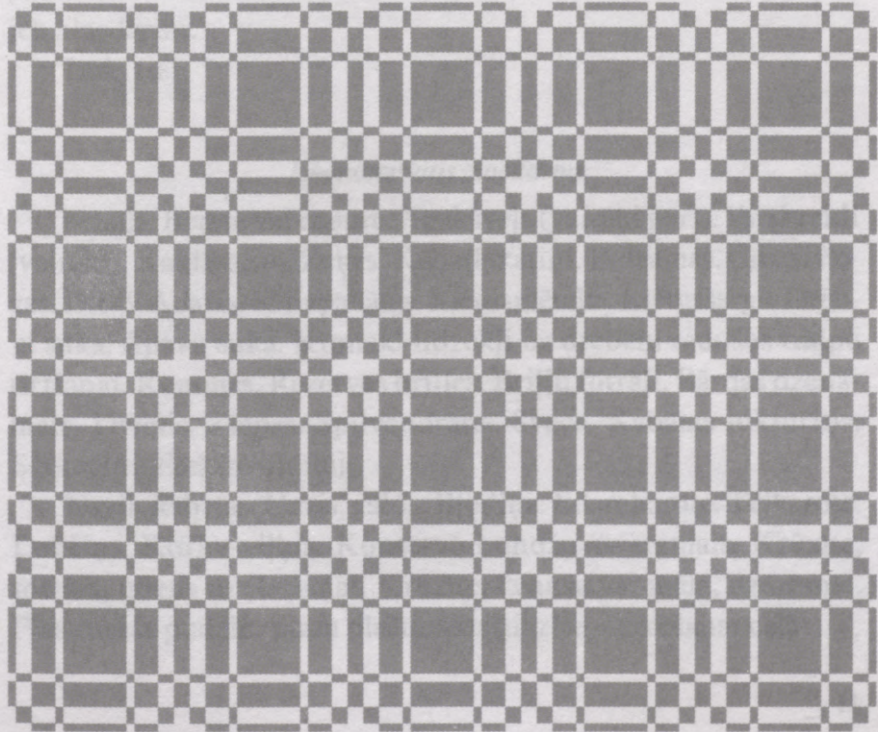
Janīna Kursīte

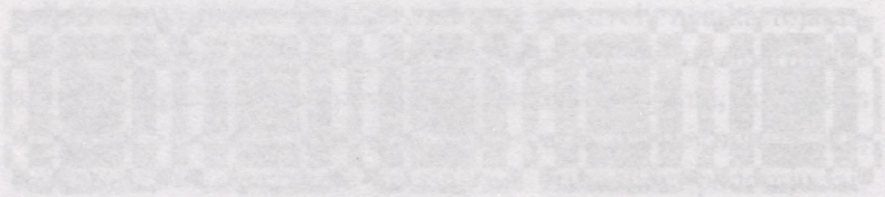

Kurācija uz kokorūti pasapuri, daži jau veras vāpi. Zāk vietu-
nā kristai kasfusi, cītyiet irko spraucas no zemes lantā. Gaisā
parvairz čpa. Atulā as par rēz, rēz apstākliem, noakumiem,
par senī zāseptiem cilvēkiem. | azvi paku lai arplauket manā
dvēselā. Esau pirms daudzām joku arunitiem bijušā lūdāstāb-
mekā un liecinieks.

FOLKLORISTA GAITĀS

Dejādas l... em mājā, zaku-
nāces ar desinā... mēros pūstir
un pateris daļu no tā. K... ligu no tā. Māzā daļu p-
— K... k... uabrukumos folklor-
tas vārtaunī, devos gļozi ar zāgāpēns. Līdz ar to arzinu, ka šo
p... un albatā m... ligu

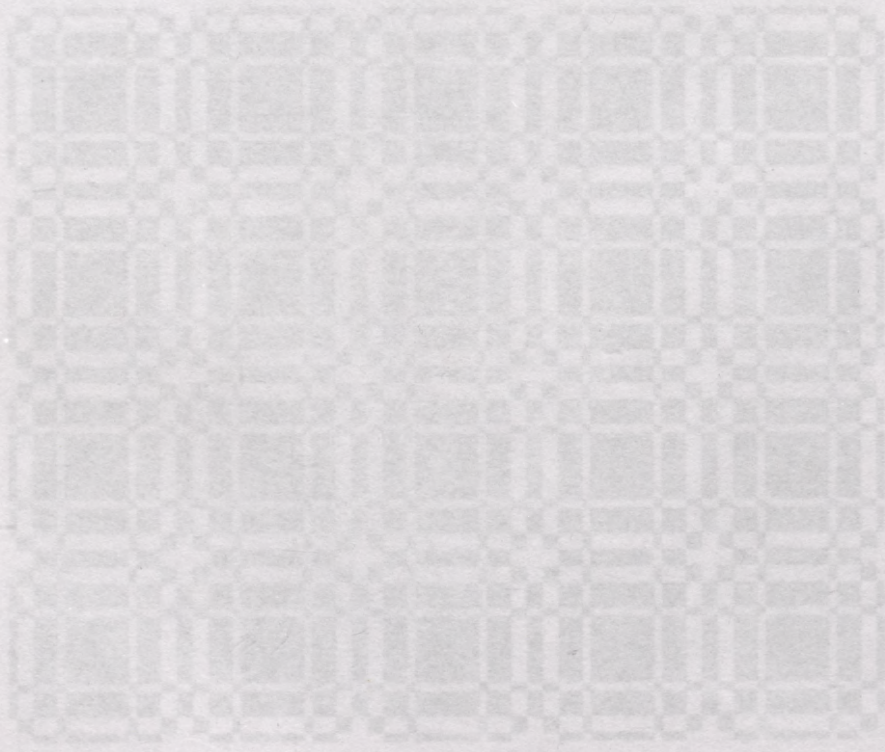

...
...
...

J. K.

FOLKLORISTA LÄTÄT

Krūmiem un kokiem pumpuri, daži jau veras vaļā. Zāle vietumis krietni sazēlusi, citviet tikko spraucas no zemes laukā. Gaisā pavasara elpa. Atmiņas par reiz bijušiem apstākļiem, notikumiem, par sen sastaptiem cilvēkiem, par sevi pašu lai atplaukst manā dvēselē. Esmu pirms daudziem gadu desmitiem bijušā līdzdalībnieks un liecinieks.

Dažādās Latvijas vietās esmu apstaigājis tūkstošiem māju, sarunājies ar desmitiem tūkstošiem cilvēku. Kaut man sekmētos pavēstīt un pateikt daļu no tā, kas man jāsaka. Daļiņu no tā. Mazu daļiņu.

Ekspedīcijas komandējumos vai privātos izbraukumos folkloras vākšanai devos gluži kā karagājienā. Līdz ar to atzinu, ka šo pasākumu veikšanai nepieciešami izejas un atbalsta nosacījumi jeb placdarmi.

Lūk, tie!

Ekonomiskais placdarms

Nauda. Berete vai cepure. Apakšveļa (vairāki pāri). Virskrekli (vairāki). Kaklasaites. Zeķes. Kabatlakatiņi. Pidžamas. Čības. Pogas. Diegi. Aduņas. Kniepadatas. Lietusmētelis. Lietussargs. Drēbju suka. Apavu suka. Ķīmiski līdzekļi uz drēbēm radušos traipu tīrīšanai. Ķemmes. Rezerves brilles. Briļļu futrāļi. Bārdas dzenmais. Dvielis. Ziepes. Spilvendrāna. Svece. Kabatas lukturītis. Sērkokociņi. Elektrosildītājs.

Nazis, kabatas. Nazis, galda. Bļodiņa. Ēdamkarote. Tējkarote. Dakšiņa. Korķu viļķis. Konservu bundžu atveramais. Krūzīte, metāla, ūdens uzvārišanai. Krūzīte, fajansa vai māla, dzeršanai. Plastmasas pudele; maza plastmasas glāzīte – dzeršanai ceļā.

Portfelis. Šķēres. "Tikliņi" mantu pārnēsāšanai. Polietilēna plēves maisiņi. Avīzes – makulatūra, ietīšanai.

Sāls. Cukurs. Malti pipari. Maize, pāris iebraukšanas dienām. Žāvēts speķis. Žāvēta desa. Dabiskā kafija. Ūdens lietošanai ceļā uz ekspedīcijas rajonu.

Zinātniski tehniskais placdarms

Klades. Burtņīcas. Kabatas bloknotiņi. Sagrieztais piezīmju papīrs (lapiņas). Saspraudes. Zīmuļi. Pildspalvas. Žiletēs zīmuļu asināšanai. Dzēšamgumija.

Portatīvais magnetofons. Magnetofona lentes.

Fotoaparāts. Fotofilmas.

Iepriekšējo ekspedīciju pieraksti (melnraksti, atkārtoti braucot pie kāda teicēja vai uz vienu to pašu vietu; tīrraksti bija nodoti institūta Folkloras sektora Zinātniskajā arhīvā).

Vilcienu kustības saraksts. Autobusu kustības saraksts. Latvijas karte. Tūrisma literatūra par ekspedīcijas vietu. Modinātājpulkstenis. Velosipēds (pirmajās ekspedīcijās tika nosūtīts pa dzelzceļu).

Juridiskais placdarms

Pase. Darba apliecība. Komandējuma apliecība. Institūta izziņa par komandējuma nolūku. Atļauja ekspedīcijas vajadzībām izdarīt fotouzņēmumus. Privātā izbraukumā pie jau pazīstamiem folkloras teicējiem, protams, iztiku tikai ar pasi un darba apliecību.

Komunikatīvais placdarms

Dažādi telefona numuri. Vēstuļu aploksnes. Vēstuļu papīrs. Pastmarkas. Dažreiz pudele degvīna, ja vispirms bija paredzēts apmesties pie kāda laba vēstītājas folkloras teicēja, kura adrese bija zināma, īpaši, ja tas dzīvoja nomalē, vietā, kur tuvumā nebija veikala. Citas nelielas dāvanīņas.

Medicīniskais placdarms

Vairāku zāļu tabletes. Zobu pasta. Zobu suka.

Nezinu, uz kādu placdarmu lai attiecina daiļliteratūru – vienudivus romānus – grāmatas, ko dvēseles atspirdzināšanai palasīt naktī pirms gulētiešanas.

Visa minētā salikšanai līdzņemšanai tika izmantots viens vidēja lieluma čemodāns, viens neliels čemodāniņš, mugursoma, portfelis, viens–divi “tikliņi”. Vairāk jau nevarēja atļauties, kaut arī būtu lietderīgi, jo diemžēl cilvēkam ir tikai viena mugura un tikai divas rokas.

Placdarmu gatavošana sākās ar līdzņemamo mantu saraksta jeb indeksa izstrādāšanu jau kādas piecas dienas pirms izbraukšanas ekspedīcijā. Istabā uz galda stūra bija nolikta lapa piezīmju ierakstīšanai. Piezīmes, sevišķi ārpus mājas, rakstīju arī kabatas formāta bloknotiņā. Uz grīdas stāvēja atvērti čemodāni, kuros liku – pagaidām bez kādas noteiktas kārtības – attiecīgos priekšmetus, paralēli ierakstot tos indeksā, ja tie nebija tur jau iepriekš ierakstīti, vai izdarot sarakstā atzīmi, ja tie bija sadabūti.

Mans sapnis ikreiz pirms izbraukšanas bija pabeigt visa minētā savākšanas un kārtošanas darbu iepriekšējās dienas vakarā ne vēlāk kā pāris stundu pirms pusnakts. Taču, lai gan pēdējā dienā un vakarā tika drudžaini vākts kopā viss paredzētais, gatavošanās ieilga krietni pāri pusnaktij. (Jāpiebilst, ka visvairāk laika prasīja dažādu sīkumu savākšana.) Toties par vienu mana sirds bija mierīga: lai cik es aizkavētos, mans dzīvesdraugs Mirdza, kuras sakārtošanai es uzticēju savu mantu, ievērojamu daļu tās ļoti ātri, parocīgi, vēlāk viegli sameklējamā veidā, turklāt ekonomiski izmantojot katru brīvo telpas daļiņu, savietos čemodānos. Gan toreiz, gan tagad, kad viņas vairs nav, apbrīnoju viņas labprātību, prasmi, rūpību un mīlestību šī darbiņa veikšanā. Nekad, nekad es to *tā* nebūtu pratis un spējis izdarīt! Un, ja man kādreiz kaut kas tamlīdzīgs būtu vēl darāms, tas būtu jāizdara vienam bez šāda neaizstājama palīga.

Pēc līdzņemamo mantu sapakošanas būtu bijis prātīgi sarakstu paglabāt citai reizei. Taču indeksa sastādīšana un darbošanās gar to pakošanas laikā man katrreiz bija tā apnikusi, ka pēc pakošanās pabeigšanas jutu pret sarakstu vislielāko nepatiku un tāpēc atdevu to papīrkurvim, kaut arī citreiz indekss bija jāsastāda no jauna.

Dažas reizes pa ceļam, braucot caur Daugavpili, dienas nogalē uz vienu nakti iznāca apmesties pie bijušā universitātes studiju biedra Daugavpils Pedagoģiskā institūta Latviešu valodas un literatūras katedras docenta un katedras vadītāja Jāņa Paklona (1928–1986). Redzot manus čemodānus, mugursomu, tīkliņus un to saturu, viņš ļoti uztraucies vaimanāja un šausminājās. Nevajadzējis vairāk ņemt līdzi kā vienu virskreklu un vienu pāri apakšveļas. Nomocijies klusībā uz brīdi viņam gandrīz piekritu, taču, izbraucot citreiz, līdzņemamo mantu gan svāra un daudzuma, gan sortimenta dažādības ziņā man nebija mazāk kā iepriekšējās reizēs. Gribēju ekspedīcijā būt nodrošināts visādu vajadzību un nejaušību gadījumos, gribēju, lai sadzīves sīkumos būtu mazāk neērtību.

Pastāvīgās apmešanās vieta – skola parasti bija dažus simtus metru no autobusa pieturas. Ja izbraukums bija saistīts ar kāda viena noteikta folkloras teicēja apmeklējumu, kur man bija paredzēts apmesties ar visu uz kabī, ar itin visām pakām nācās iet kājām vairākus kilometrus (tiesa, tad līdzņemamā man bija mazāk). To darīt man nebija viegli, taču toreiz spēju noiet krietnu ceļa gabalu ar diezgan smagiem un neērtiem nesamajiem. Biju spēka gados, biju vesels. Man likās pašsaprotami, ka “varu to veikt”.

Ieradies ekspedīcijas vietā, es uzreiz jutos nokļuvis citā pasaulē. Ēkas, apstādījumi, parki, ceļi, ūdeņi – upīte, ezers, dīķis – viss savādāk nekā manā parastajā ikdienā. Daudz kas no tā, kas bija manu parasto rūpju objekts Rīgas ikdienā, bija attālinājies, zaudējis asumu, pat pilnīgi izzudis no manas apziņas. Šī iekšējās svabadības, miera sajūta man bija jau zināma no iepriekšējām ekspedīcijām,

un katrā jaunā izbraucienā, klusa prieka un laimes apņemts, es to atpazinu no jauna. Tā bija zīme, ka priekšā tieši tas, kas bija ļoti vajadzīgs, – svabadība no akadēmijas ierēdņa dzīves tuvākās priekšniecības ierēdnieciskā uzraudzībā.

Palikusi prātā kāda epizode no manas pirmās Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora ekspedīcijas pirmās dienas nobeiguma. 1954. gada jūlija sākumā nedaudz pēcpusdienā iebraucu Vecpiebalgā. Bija paredzēts, ka te palikšu trīs nedēļas. Šai ekspedīcijā nebūšu viens, te folkloras vākšanā strādās arī kāda studente.

Iekārtojies skolas kopsmītnē, izgāju pastaigāties. No lielceļa kādviet nogriezās paplata taciņa, kas stiepās rudzu lauka virzienā. Rudzu lauks, pie kura piegāju, bija plašs. Apstājos brīdī tā malā. Ļoti silts, kluss, mierīgs, neapmācies vakars. Saule pavisam tuvu rietam.

Ļoti lēni gāju pa paplato taku cauri laukam, kura vārpas sniedzās līdz krūtim. Jutos jauna, plaša, nepārskatāma dzīves cēliena sākumā. Man bija divdesmit pieci gadi. Domas tiecās nākotnē. Institūta aspirantūrā man bija iespējams izvēlēties tēmu gan par latviešu folkloras ietekmi Raiņa lugās, gan par latviešu tautas pasaku tēliem. Otrā tēma mani ļoti vilināja, taču biju izraudzījies pirmo, tāpēc ka te man bija zināmi priekšdarbi, iestrāde. Beidzot universitāti, diplomdarbs par tādu pašu tēmu. Viens gads Raiņa Literatūras muzejā, kur varēju piekļūt vēl npublicētiem arhīvu materiāliem par dzejnieku. Strādājot pie kandidāta disertācijas, vēlējos tālāk veidot pats savu viedokli par to, kas īsteni ir bijis Rainis – dzejnieks, domātājs, politiķis. Apzinājos, ka daudz ko ļoti būtisku pastāvošos apstākļos es nedrīkstēšu paust. Vienalga – lai tas faktu apgūvē un materiālu studijās noskaidrotā veidā kļūst zināms kaut vai tikai vienam cilvēkam – man pašam. Taču jau agrāk radusies interese par tautas pasakām manī nebija mazinājusies: bija neskaidra vēlēšanās kaut kad vēlāk, varbūt pēc kandidāta disertācijas uzrakstīšanas, tuvāk, cik vien iespējams lielākā mērā, pievērsties pasakām. (Te saku “tuvāk”, “lielākā mērā”, jo arī jau

izraudzītajai Raiņa dramaturģijas tēmai bija ciešs sakars ar pasaku izpēti: atskaitot “Pūt, vējiņi!”, “Krauklīti”, visas viņa pabeigtās lugas, kas tapušas uz latviešu folkloras pamata, ir pasaku un teiku lugas.) Mani saistīja pasaku fantastika. Lai gan apzinājos, ka zinātnieka ceļā būs jāstopas ar ideoloģiskiem un politiskiem spaidiem, biju noskaņots diezgan optimistiski. Vēlākajā dzīvē līdz pat tagadējiem mūža gadiem manā apziņā un atmiņā ir bieži iznirusi minētā epizode ar rudzu lauku, es bieži esmu gara acīm redzējis (un vēl šai brīdī redzu) sevi saulainas dienas pievakarē stāvam rudzu druvas malā un ejam tai cauri, esmu atkal pārdzīvojis savu toreizējo dzīves plašumu, neatkarības un nākotnes garīgo izredžu sapni un noskaņu.

Skolā, apmešanās vietā, man iedeva āra durvju atslēgas. Pavēlā stundā, kad atgriezos no dienas gaitām, skola bija jau aizslēgta, taču varēju iekļūt tajā jebkurā nakts stundā. Man iedeva arī guļamtelpas atslēgas. Ar šādu laipnību un uzmanību es sastapos visās skolās. Parasti guļamtelpā bija vairākas dzelzs gultiņas, no kurām vienu varēju izmantot gulēšanai. Pie gultiņām nelieli skapīši, kas bija domāti skolēnu mantu glabāšanai. Citas telpas (klases, kabineti) nebija aizslēgtas. Varēju patiesi justies kā valdnieks, brīvi staigāt pa koridoriem, iegriezties jebkurā telpā, nesastopot nevienu cilvēku.¹ Atskaitot dienā vienu otru skaļāk izteiktu vārdu, kas mītnes vietā iekļuva no pagalma, skolās bija pilnīgs klusums.

Viena lieta mani skolās ļoti pārsteidza. Tās bija gandrīz gadu vecas sienasavīzes, ļoti seni t.s. zibeņi, kuri bija domāti, lai momentāni ar tekstu, dažkārt ar zīmējumiem reaģētu uz nevēlamām parādībām skolēnu dzīvē. Piemēram, bija gadījumi, kad informācija par samērā sīkiem pārkāpumiem, ko atļāviens viens vai otrs skolēns pirmajā septembrī, mācību sākuma dienā, atradās uz

¹ Vidusskolas mācību laikā mitinājos t.s. gultasvietā (istaba, kurā iemītnieks dzīvo kopā ar tās īpašnieku vai pamatīrnieku); kādu laiku biju kopmītnē. Universitātes gados – kopmītnē. Pēc universitātes pabeigšanas divdesmit gadus dzīvoju komunālā dzīvoklī, kur bija četras istabas, četri patstāvīgi īrnieki.

sienasavīzes dēļa visu mācību gadu un netika noņemta pat mācību gada beigās, skolēniem aizejot vasaras brīvdienās. Nespēju iedzīvoties to skolēnu ādā, kuriem desmit mēnešus katru dienu bija jāstāpās ar informāciju, ka viņi pirmajā vai otrajā septembrī skolā ieradušies nemazgātu kaklu vai rokām, pārlietu trokšņojuši, plūkušies ar kādu skolas biedru u.tml. Tāpat man bija galīgi nesa-protami pedagogi, kas šādu materiālu turēja pie skolas sienas līdz nākamā mācību gada pirmajai dienai. Man tas likās neparasti, fantastiski. Iespējams, ka vainīgie skolēni ar šādām “publikācijām” bija tā saraduši, ka tās nesaistīja viņu uzmanību vairāk kā kāds sīks plankumiņš skolas sienā.

Atgriežoties vēlu naktī skolā, manas vakariņas bieži bija rupjmaizes šķēle, apbārstīta ar cukuru, piedzerot klāt no krūzes ūdeni. Tādas vakariņas mani pilnā mērā apmierināja, un es ar baidu notiesāju krietnu daudzumu maizes un izdzēru ne mazumu ūdens.

Jau kopš zēna gadiem, pat no visagrākās bērnības man ļoti patika dažādas skaņas, kas bija saistītas ar vēju, – “vēja mūzika”. Te uz brīdi atļaušos mazu atkāpi no sava ekspedīciju gaitu stāstījuma.

Vecāku mājai Dvietē garām gāja lielceļš, kura vienā pusē bija telefona līnija. Neapnicis varēju klausīties stiepļu sanēšanā vējā. Būdams vēl pavisam maziņš, piestājos pie telefona staba un, pielicis pie tā ausi, klausījos brīnišķo dūkoņu. Šīs aizraušānās man ir palikušas prātā visu mūžu. Māte man, jau universitāti beigušam un patstāvīgas darba gaitas uzsākušam, tās dažkārt atgādināja: “Juzīt, vai tu atceries, kā tu rudenī, kad es kašu kartupeļus, stāvēji, ausi pielicis pie telefona stulpa¹, un sacīji: “Mam, telefons žvuoordz!”” (Jā, es visu to atcerējos, bet ar sāpēm sirdī nespēju viņai bilst ne vārda, jo zināju, ka māte kavējas atmiņās pie sen pagājušiem laimīgākiem laikiem, kad viņa vēl bija jauna un dzīvoja kopā ar bērniem, kad es biju dedzīgs katolis, kādu viņa mani bija vēlējusies

¹ Staba.

visam mūžam.) Un ko jūs, dārgo lasītāj, teiksit par tādu divainu gaumi: vecāku mājās, gulot dienvidu, man patika tas, ka vējš paklabināja loga slēģus vai lielās vēja brāzmās naktī mājā kaut kas iekrakšķējās.

Nu, ja skolas tiešā tuvumā (kā, piemēram, Valkas rajona Aumeisteros pie Priežkalna pamatskolas) bija koki, man patika vējainās naktis pirms gulētiešanas un iemigšanas ieklausīties to šalkoņā.

1965. gada jūlijā strādāju Bauskas rajona Svitenē un Rundālē (bij. Bauskas apr.). Skolotājs, ierādot man apmešanās vietu Svitenes skolā, izteicās, ka šai ēkā daži redzējuši spokus. Nekas, no spokiem un runām par spokiem man nebija baiļu. Skola atradās Svitenes muižas ēkā. Tā bija gara celtnē. Izmantojot vasaras brīvdienas, daži skolotāji, kas dzīvoja šai ēkā, izbraukuši. Palicis tikai minētais skolotājs, viņš dzīvoja pašā celtnes austrumu galā. Man bija ierādīta istaba rietumu galā.

Ieturējis vakariņas, ap pusvienpadsmitiem gāju gulēt. Vairs neatceros, kāpēc īsti, liekas, ka istabā trūka elektriskā apgaismojuma. Atstatums starp skolotāja istabu un manu bija tik liels, ka jutos šai celtnē viens, pilnīgi nošķirts no cilvēkiem vispār. Pēc kāda laika saklausīju tālu tikko dzirdamu skrapstoņu, likās, aiz istabas durvīm. Tā labu laiku turpinājās. Ieklausijos. Likās, ka tā kļūst stiprāka. Vēl pēc kāda laika tā bija kļuvusi stipra. Sāku pavisam nopietni klausīties. Nepārprotami bija nosakāms, ka skrapstoņa jau ir istabā, kļūst vēl stiprāka un ir pietuvojusies manai gultai. Saprātu, ka nevarēšu gulēt, ja nebūšu noskaidrojis trokšņa iemeslu. Satvēru kabatas lukturīti un raidīju gaismas staru trokšņa virzienā. Blakus bija tukša gulta bez segām un matrača. Uz stieplu režģiem stāvēja aizsietā mugursoma. No tās atdalījās pele un metās bēgt. Konstatēju, ka pele kādā mugursomas stūrī pārgrauzusi brezentu un mielojusies pie maizes kukuļa. Kukuli bija peles zobiņiem filigrāni izveidota ieapaļa ieplaka. Te nu bija spoks!

Jāatzīmē, ka dažos gadījumos man tika ierādīta īpatnēja apmešanās vieta. Embūtē, kur ierados uz trim dienām, man padzīvoša-

nai skolā ierādīja pavisam nelielu pionieru istabu. Šai telpā, kurā bija dažādi pionieru piederumi, viss bija pārklāts kaļķu putekļiem, tā ka vajadzēja uzmanīties, lai nenotriektos ar tiem. Liekas, taisni skolas pionieru istabā, kas bija pilna viņu mantām, mani iekārtoja vēl vienā reizē citā vietā.

1966. gada vasarā, kādu laiku vācot folkloras materiālus un folkloristiskas ziņas Lietuvas latviešu vidū Pakrojas un Biržu rajonā tuvu Latvijas robežai, tiku iekārtots kādā Lietuvas skolas guļamistabā, un šai apstākļi nebūtu nekā sevišķa. Taču guļamistabai bija kāda īpatnība – pie sienas bija ļoti liela krāsaina glezna par tēmu – ķeceri sadedzina uz sārta. Pilsētas laukums. Ķecera sodīšanu noskatīties ieradies bīskaps. Tas sēd augstā atzveltnes krēslā milzīga sārta vienā pusē pietiekamā attālumā no tā. Sārta otrā pusē liels ziņkārīgu vai ar varu sadzītu cilvēku pūlis.

Sārts jau aizdedzināts. Bende, kuram galvā uzvilka maska, ar garu stieni rūpīgi sabiksta kopā lielas pagales, lai sārts degtu jo labāk. Ratos pieved klāt ķeceri, tūdaļ tam būs jākāpj sārtā.

Bija skaidrs, kāpēc šī “glezna” uzstādīta skolā – tai bija jākalpo cēliem skolēnu ateistiskās audzināšanas nolūkiem. Tomēr guļamistabā... telpā, kurā skolēniem jau ieejot jānoskaņojas uz naktsmieru! Taču ko tur lauzīt galvu, es jau no savas pieredzes zināju, ka priekšniecība vienmēr labi dara ko darīdama.

Nezinu, vai glezna bija kāda agrāka darinājuma reprodukcija vai speciāls darbs masveida tiražēšanai skolēnu un dažādu citu kategoriju iedzīvotāju ideoloģiskās apstrādes nolūkiem, taču tā man likās panaīva, lubenieciska, varbūt arī tādēļ, ka tās poligrāfiskais izpildījums bija vājš. Tomēr dīvaini – katru dienu es gleznu apskatīju no jauna, kaut arī biju to pamatīgi izpētījis jau pirmajā dienā. Varbūt tikai tādēļ, ka pie sienas nebija nekā cita, ko apskatīt, varbūt kādu citu iemeslu dēļ. Psihologi uzskata, ka daudz kas no apziņā notiekošā nonāk zemapziņā, tur tiek neapzināti apstrādāts un – atgriezeniski – daļēji ietekmē cilvēka apziņas dzīvi. Ko gan

var teikt par nabaga skolēniem, kuriem gandrīz visu gadu, pat vairākus gadus no vietas guļamistabā nācās dzīvot kopā ar šo gleznu?

Manās pirmajās folkloristiskajās ekspedīcijās starp gados vecākajiem teicējiem bija vēl cilvēki, kas dzimuši 19. gs. 60., 70., visbiežāk 80. gados. Pēdējās folkloristiskajās ekspedīcijās 70. gados parasti sastapos ar teicējiem, kas dzimuši 19. gs. 90. gados vai 20. gs. pirmajos divos trīs gadu desmitos.

Iegūt tautas dziesmas no viena atsevišķa teicēja gadsimta 50., daļēji 60. gados bija samērā viegli. Turpretī 70. gados man labāk veicās ar teiku, to fragmentu un motīvu, ar nostāstu pierakstīšanu. Cilvēki, kas zināja pateikt vairāk nekā dažas tautas dziesmas, bija retums, un viņu kļuva arvien mazāk.

Jau savās pirmajās ekspedīcijās jutu pastiprinātu interesi par vēstītāju folkloru – tautas pasakām, teikām, anekdotēm, nostāstiem. Centos iegūt arī kultūrvēsturiskas atmiņas: piemēram, Vecpiebalgā par teātra dzīvi Piebalgā neatkarīgās Latvijas laikā.

Atgriežoties mājās no ekspedīcijas, tāpat arī gada atskaitē bija jāuzrāda savākto materiālu skaits. Vēstītājas folkloras materiālu pierakstīšana prasīja daudz laika, un to pieraksti nevarēja atskaitei veidot lielāku skaitli. Daļēji lai kompensētu šo formālo trūkumu, pierakstīju sīkžanrus – sakāmvārdus, parunas, mīklas, tautas meteoroloģiskos paredzējumus. No sīkžanriem man interesantākie likās laika paredzējumi un tautas ticējumi vispār.

Pēc ierašanās ekspedīcijas vietā tai pašā vai nākamā dienā devos uz ciema padomi pie sekretāra vai priekšsēdētāja. Stādījos priekšā, parādīju savus dokumentus, pastāstīju, kādā nolūkā esmu iebraucis. Vietējās varas pārstāvim taču jāzina, kas tas par cilvēku, kas staigās pa mājām, sarunāsies ar zemniekiem, uzdos dažādus ērmtus jautājumus, neatlaidīgi, ļoti sīki iztaujās ciemā dzīvojošos ļaudis. Padomē varēja arī apzīmogat komandējumu, ja tas nebija jau izdarīts rajona centrā. Padomes darbinieki folkloristu uzņēma

laipni, ar izpratni un uzticēšanos. Viņi padomāja, pašķirstīja iedzīvotāju sarakstus, pateica viena otra gados vecāka cilvēka adresi. Taču viņi nepazina ciema ļaudis tik labi, lai varētu ieteikt folkloras zinātājus. Darbinieki bieži vien bija gados jauni, nesen ienākuši no citurienes, paši par folkloru parasti neinteresējās. Maz, ļoti maz un reti kad man tika līdzējuši vietējie skolotāji. Viņi dzīvoja mācāmā priekšmeta oficiālo programmu pasaulē. Pat tie skolotāji, kas visu mūžu bija dzīvojuši attiecīgajā apvidū, maz ko zināja vai nemaz nezināja, ko ieteikt. Šāda izglītības kalpu ignorance, vienaldzība, apātija mani nepārsteidza, jo ar to nācās sastapties vai visās ekspedīcijās, taču tā katreiz no jauna man likās tik briesmīga, ka mani atkal un atkal ļoti sarūgtināja, modināja dvēselē īgnumu, dziļu nožēlu, ko uzskatīju par pareizāku neizrādīt. Apskaužu šodien pats sevi, ka tolaik es to vēl spēju. Jā, aiziedams es vēl pateicos par sarunu. Lai, lasot šo vērtējumu, man piedod tie skolotāji, kas man varbūt būtu varējuši palīdzēt, bet kurus es neesmu pratis uzmeklēt!

Folkloras teicēju apzināšanas darbs bija sarežģīts un tika veikts, staigājot no mājas uz māju un iztaujājot vietējos iedzīvotājus. Visvairāk varēja paļauties uz viņu datiem par noteiktu māju iemītnieku vecumu. Mājās, kurās dzīvoja 70–80 gadus vai nedaudz vecāki iedzīvotāji, bija vērts iegriezties un izmēģināt laimi. Bija vērojama vispārēja tendence sūtīt pie “lieliem runātājiem”, “lieliem stāstītājiem”, pie “grāmatniekiem”, pie skolotājiem. Grāmatniekiem nepievērsu speciālu interesi, ar skolotājiem nesaistīju cerības. Lielos runātājus un stāstītājus bija vērts apciemot, taču parasti tie zināja stāstīt tikai dažādus savas biogrāfijas datus, vīrieši – īpaši piedzīvojumus armijas dienestā Pirmā pasaules kara laikā. Man gāja šermuļi pār kauliem, kad ieteica deviņdesmit un vairāk gadu vecus cilvēkus (“tas gan zina, tas gan varēs jums daudz ko pastāstīt”). Lielākai daļai veco ļaužu bija smaga skleroze. Viņu apziņā bija sajaukušies dažādi pašu mūžā pārdzīvoti vēstures posmi, piemēram, Pirmo pasaules karu viņi neatšķīra no Otrā –

pēdējā. Cilvēki, kas bija mainījuši dzīvesvietu, pārgājuši dzīvot no viena apriņķa vai pagasta uz citu, nezināja pateikt, kā un kāpēc viņi še nokļuvuši. Gadījās tā, ka savu folkloras repertuāru viņi bija pilnīgi vai gandrīz pilnīgi aizmirsuši, taču bija patīkami, ka daudz ko no kādreiz – no lielu vecumu sasniegušiem vecākiem, īpaši mātes dzirdētā labi atcerējās viņu bērni. Citi bija vājdzirdīgi, un ar viņiem nevarēja sarunāties to dzirdes traucējumu dēļ. Tomēr nedaudzi starp ļoti veciem cilvēkiem izrādījās arī labi teicēji. Bieži bija tā, ka folkloras pierakstīšanai vienas un tās pašas personas mani sūtīja viena pie otras, minot vienādus iemeslus, kādēļ otrs labāks zinātājs nekā pats sūtītājs. Piemēram, aulejiete Marta aizbildinājās, ka viņai ir bijusi grūta dzīve, tādēļ viņa maz nodarbojusies ar pasakām un dziesmām un to, ko zinājusi, grūtās dzīves dēļ aizmirsusi. Lai ejot pie Annas, tai dzīve ir bijusi vieglāka, tai gan vajadzētu zināt. Aizgāju pie Annas. Tā bija tādās domās, ka viņai, Annai, dzīve ir bijusi sevišķi grūta. Viņa ieteica iet pie Martas, tai dzīve ir bijusi vieglāka, tā gan varēšot ko pastāstīt. Šādi gadījumi bija izplatīti visur Latvijā, kur vācu folkloru. Uzmeklēju teicējus, minētajai motivācijai nepiegiezu vērību, jo labi zināju tās patieso vērtību. Folkloras zinātāju un glabātāju sastapšana lielākoties bija laimīga gadījuma lieta, tos atklāju nejauši, bez tiešiem norādījumiem no iedzīvotāju puses.

Jāatzīmē kāds ļoti bieži sastopams informatoru tips – mūža vidējos gados un pāri tiem, arī jaunāki, kas paši nebija vēstītājas folkloras stāstītāji, bet varēja sniegt sīkas, vērtīgas ziņas par to, kad, kādos apstākļos viņi bērnībā, pusaudža gados dzirdējuši folkloras prozas sacerējumus, kas ir bijuši stāstītāji, kādas bija viņu dzirdēto pasaku un teiku tēmas, galvenie tēli, kā norisinājusies stāstīšana, kā mazie klausītāji uztvēruši, pārdzīvojuši stāstīto u.c. Dažādi informatori ar atsevišķiem sīkumiem papildināja cits citu, ar savu liecību lielu līdzīgumu, saskaņu apstiprināja to pareizumu.

Viņu stāstījumos es klausījos ar lielu kāri, uzmanību, cenšoties nepalaist garām neko nepierakstītu. Tas bija vēl apgūstams folkloras un tautas dzīves novads, kas solīja un deva daudz jauna, interesanta.

Teicēju apzināšanas gaitā bija īpatnēji piedzīvojumi. 1965. gada vasarā, strādājot Bauskas rajonā, nolēmu apciemot Rundāles terapeitu Arnoldu Ozoliņu. Biju dzirdējis, ka viņš ir labs, iecienīts ārsts. Domādams, ka viņš labi pazīst daudzus savas puses iedzīvotājus, cerēju no viņa iegūt ziņas par maniem nolūkiem vajadzīgiem cilvēkiem. Stāstīja, ka Ozoliņš ir jokdaris, humora cilvēks, taču šim faktam es nepievērsu uzmanību.

Tā nu kādā priekšpusdienā ierados Rundālē. Tās centrā sastapu uz ceļa kādu padūšīgu vidēja auguma vīrieti. Apjautājos, kur te strādā un dzīvo dakteris Ozoliņš. Svešais smagi elsoja un izdvesa ar grūtībām: “Dakteris Ozoliņš gan še dzīvo, bet šodien jūs ar viņu neko nevarēsīt iesākt. Viņš guļ grāvī piedzēries.”

Biju satriekts par velti tērēto laiku, veicot ceļu no Svitenes uz Rundāli. Nolēmu tai dienā pastrādāt Rundālē, varbūt man laimējas bez ārsta padomiem un ieteiktām adresēm. Apjautājos svešajam, vai viņš nevarētu man ieteikt kādus cilvēkus, kas var pastāstīt pasakas, teikas, kas zina tautas dziesmas.

“Vai, dēliņ, šīs apkārtnes cilvēkus es pazīstu ļoti maz. Visu laiku slēpos mežā un tikai nupat izgāju no meža.”

“Kāpēc jūs slēpāties mežā, vai bijāt izdarījuši kaut ko tādu, par ko draudēja bargs sods?”

“Pēc kara biju mežabrāļos.”

“Vai jūs tagad nebaidāties, ka jūs var arestēt?”

“Ak, nē,” svešais ar grūtībām izdvesa vājā balsī. “Mežā es dabūju astmu, esmu slims un nevienam neko ļaunu nevaru nodarīt.”

Klāt bija pienākusi kāda sieviete un sākusī ieklausīties mūsu sarunā.

Ar līdzjūtību vēroju svešo vīru, biju arī ļoti pārsteigts, ka viņš divdesmit gadus slēpies mežā un tikai nule no tā izgājis.

Svešais, brītiņu padomājis un atpūties no runāšanas, teica: "Zinu gan vienu, kas prot stāstīt daudz pasaku, taču jums būs tālu jāiet, kādus desmit kilometrus." Viņš izstāstīja adresi un ceļu.

Lielais attālums mani neiepriecināja, šaubījos, cik pamatots ir apgalvojums par norādītā cilvēka pasaku zināšanām un stāstīšanas prasmi. Tomēr izlēmu doties turp. Atvadījos no svešā un lūdzu no manis pasveicināt dakteri Ozoliņu.

"Ko jūs viņā klausāties," pēkšņi ierunājās sievietē. "Tas, ar kuru jūs runājat, jau ir dakteris Ozoliņš. Cilvēks, pie kura viņš grib jūs nosūtīt, ir kurlmēmais," viņa teica, pārmetoši skatoties uz Ozoliņu.

Es patiesi pirmajā brīdī kļuvu mēms aiz pārsteiguma.

Ārsts mani uzaicināja padzīvot pie viņa, es piekritu. Viņš bija viesmīlīgs namatēvs. Vairāk mani viņš netika nerrojis.

Ozoliņš bija jau pensijā, taču daudzi savās vajadzībās griezās ne pie rundālnieku jaunā ārsta, bet centās uzmeklēt Ozoliņu. Viņam piedēvēja prasmi pareizi diagnosticēt slimības sarežģītos, neskaidros gadījumos. Lietuvā viņš bija izdaudzīnāts par īstu brīnumārstu. Pie viņa brauca no Šauļiem, Viļņas un Kauņas.

Pie viesmīlīgā ārsta nodzīvoju vairākas dienas. Viņš dalījās ar mani savās vienkāršajās brokastīs un vakariņās. Gulēju atsevišķā istabā.

Vakaros pirms gulētiešanas viņš ienāca man ierādītajā istabiņā un no zāļu skapīša paņēma sev tableti validola. Sekojot viņam, vēlāk tā dzīvē daudzkārt esmu darījis arī es: tablete vai divas zem mēles ir nomierinājušas sirdsdarbību, palīdzējušas iemigt.

Ozoliņam bija kāda traģēdija. Viņam agros gados ar sirds reimatismu bija nomirusi meita. Viņu pēc tam visu laiku neatstāja žēlas un sirdsapziņas pārmetumi. Sarunās viņš vairākkārt atgriezās pie šī gadījuma. Vainoja sevi, ka, būdams ārsts, nav pietiekami nopietni novērtējis savas meitas slimību un attiecīgi rūpējies par ārstēšanu.

Mans ziniskais guvums šē nebija liels, taču šo to noderīgu pierakstīju gan no Ozoliņa, gan no apkārtējiem rundālniekiem.

Darbu ekspedīcijās ļoti sekmēja tas, ka biju dzimis un dzīvojis laukos. Līdz pāriešanai uz Rīgu studiju nolūkā 1947. gada rudenī 19 gadu vecumā biju apguvis un strādājis visdažādākos lauku darbus. Līdz pat vecāku un sievas vecāku nāvei, sava mūža 48 gadiem atvaļinājumus pavadīju laukos. Tāpēc ekspedīcijās starp lauku ļaudīm jutos savā elementā.

Mana bērnība un pirmie pusaudža gadi pagājuši neatkarīgajā Latvijā, biju ieelpojis Latvijas brīvvalsts atmosfēru. Tas man palīdzēja labāk saprast vecākās paaudzes domāšanas ievirzi, uzskatus un noskaņojumus.

Ar Latgales teicējiem sarunājos dzimtajā Dvietes izloksnē, kas ir tuva Latgalē sastopamajām izloksnēm.

Rast labu kontaktu ar iztaujājamo, intervējamo cilvēku bieži izdevās jau ar pirmajiem brīžiem. Ļaudīm tuvojos ar vienkāršību, sirsnību, cieņu. Lai kā kuro brīdi jutos, mana balss bija gaiša un laipna. Būt tādām nenācās grūti, jo patiesi cienīju un mīlēju šos vienkāršos cilvēkus. Mūs tuvināja mana apjautāšanās, kāda attiecīgajā gadā raža, kā sokas ar tās novākšanu, kāda ir sausa vai lietaina laika loma. Tuvināja arī manas piebildes par sevi, par laukos pavadīto bērnību un agro jaunību.

Sakarā ar iegūstamo vai iegūto folkloristisko vai etnogrāfisko materiālu, piemēram, lai precizētu teicēja un informatora dzirdētā vai viņa pieredzētā laiku, vietu, apstākļus, lai izprastu, kā notikusi teicēja repertuāra formēšanās u.c., nācās – sevišķi labākajiem teicējiem un informatoriem – uzdot dažādus personiska, biogrāfiska rakstura jautājumus un pierakstīt viņu atbildes. Šī iztaujāšanas daļa man pašam psiholoģiski bija visgrūtākā, vienmēr jutu kādu lielu neērtumu sevī, neērtumu pret sarunas biedriem. Taču allaž tiku apbrīnojis viņu lielo vienkāršību, uzticēšanos, vaļsirdību, gatavību sniegt visas vajadzīgās ziņas par sevi. Domās bieži esmu salīdzinājis informatorus ar sevi un sev par sliktu konstatējis, ka es sarunā ar kādu pilnīgi svešu iztaujātāju ne uz pusi nebūtu bijis tik vaļsirdīgs, gatavs sniegt sīkākas ziņas par sevi; varbūt jau pie

pirmā mēģinājuma uzsākt ar mani sarunu būtu svešo intervētāju patriecis “pie joda”.

Jautājumus, kuru nolūks bija ierosināt stāstīt pasakas un teikas, centos formulēt ļoti vienkārši. Piemēram: vai nav dzirdēts stāstām kaut ko par velniem (velns – viens no pašiem izplatītākajiem tēliem latviešu pasakās un teikās!); par lieliem stipriniekiem; par tēva trim dēliem? Vai te nav kādas vietas, par kurām stāsta, ka tajās noticis kaut kas brīnumains (zemē nogrimusi pils, nolaidies zemē pa gaisu atlidojis ezers, rādījusies zemē aprakta nauda u.c.); vai kaut kur te nav rādījušies vai vēl tagad nerādās spoki? Šādi vienkārši jautājumi, izvairoties no folkloras žanru gudriem zinātniskiem raksturojumiem un pēc iespējas izvairoties no folkloristisku terminu lietošanas, deva izjautājumiem priekšstatu vai nojautu par to, kas mani interesē, vispusīgi ierosināja viņu atmiņu, bija rezultatīvi. Teicēji sāka stāstīt vai nu par manis nosauktajām, vai citām līdzīgām pasaku un teiku tēmām.

Dvietes pagastā, kur iegriezās 1975. gadā, mana “velnu metode” – iztaujāšana par “velniem” bija devusi arī citus rezultātus. Pēc desmit gadiem uzzināju, ka dvietieši par mani runājuši: “Juze palicis citādāks nekā bija. Pārmainījies. Senāk viņš bija tāds kā dzejnieks, sacerēja dzejoļus. Tagad sācis pētīt velnus.”

Bija gadījumi – tiesa, ļoti reti –, kad teicēji lūdza mani nepierakstīt viņu teikās minēto personu nosaukumus, acīmredzot baidīdamies, ka to pierakstīšana var viņiem, stāstītājiem, radīt kaut kādus sarežģījumus. Viena sieviete Vecpiebalgas apkārtnē man izstāstīja teiku par Drustu un Gatartas kungiem, kas pēc nāves pārvērsti velnam par zirgiem. Redzēdama, ka stāstīto pierakstu, viņa lūdza, lai es nerakstot “Drustu un Gatartas kungi”, bet gan – “slikti kungi”. Kāds vecs latgalietis 1966. gadā stāstīja no sava tēva mantotu teiku par “lielu” (ievērojamu, izcilu) katoļu priesteri Jubiļeviču, kā tas Liksnas baznīcā dievkalpojuma laikā pārspējis baznīcā ienākušos burvjus. Teicēja sieva kategoriski prasīja, lai

es pierakstu kladē izdzēšu vai aizsvītroju priesteru uzvārdu un baznīcas nosaukumu.

Vecpiebalgā iedzīvotāji mani sūtīja pie kādas sieviņas, kas zinot folkloru, tikai brīdināja, lai esot uzmanīgs, lai viņu nesabaidot, jo viņa esot leģionāru māte un tāpēc (tā laika politisko apstākļu dēļ) bailīga. Biju nobažījies, kā man izdosies ievērot labo padomu, un, domāju, tieši tāpēc mans sveicinājums “labdien!”, kam vajadzēja skanēt iedrošinoši un uzmundrinoši, taisni par spīti gribētajam, izskanēja pretēji – dobajā balsī. Sievietes seja momentāni pārklājās sviedriem. Jau pēc dažiem saviem teikumiem un viņas saraustītajām atbildēm “Nezinu... nezinu” redzēju, ka man nav nozīmes te vairāk kavēties.

Vecpiebalgas Reinkaļos, šķiet, pie Ineša ezera, apmeklēju bijušo kalpu 78 gadus veco Jāni Imšu. Biju dzirdējis, ka viņš zina 1905. gada dziesmas, taču viņš bija noslēgts, izvairīgs, no viņa nekā neuzzināju. Nākamā dienā uz lielceļa satiku kādu piebaldzēnu pusmūža gadus. Pastāstīju viņam par vakardienas neveiksmi, jautāju, vai viņš nevar ieteikt kādus vietējos cilvēkus. Uzmanītais paskaidroja: “Cilvēki baidās. Imša atceras, ka pēra par 1905. gada dziesmu dziedāšanu, tāpēc baidās teikt arī mazās dziesmiņas (tautas dziesmu četrindes un citas īsās tautas dziesmas. – *J.R.*).”

Biju nolēmis no nodoma neatlaisties un drīz atkal devos uz Reinkaļiem. Šoreiz Imša mani sagaidīja jau kā pazīstamu. Teicu viņam, ka toreiz, cara laikā, par piektā gada dziesmu dziedāšanu varēja saņemt sodu, bet tagad – var saņemt godu, šīs dziesmas tagadējos laikos tiek atzītas un tagad ir taisni labi, ka kāds tās zina un prot nodziedāt. Vecais vīrs brīdi klusēja, tad nomurmināja pie sevis: “Ka tikai mani neiegrūž ellē!” Un tūdaļ pēc tam sāka dziedāt: “Ak, bende nežēlīgais / Uz troņa mirdzošā! / Tavs mitekļis sen slacīts / Ar tautas asinīm.” Sekoja “Draugs draugam teic: klau, brālīt, beidz / Priekš kungiem sviedru liet!”, “Saule lec, un saule noriet, / Tumšs ir manā cietumā”, Eduarda Veidenbauma “Domāju es domas dziļas”, sērdieņu un grūtdieņu dziesmas, kāda pagara

skumja dziesma par cilvēka mūža ritumu no agras bērnības līdz sirmam vecumam un nāvei. Teicējs bija pārvarējis bažas, dziedāja ar iekšēju pārdzīvojumu.

50. gados darbs kolhozos nedeļa gandrīz nekādus ienākumus. Mana aspiranta, pēc tam laboranta un jaunākā zinātniskā līdzstrādnieka alga pilsētas apstākļos bija ļoti pieticīga, taču nosaukt kolhozniekam tās lielumu man likās nevēlami, teicēja uztverē tā varēja likties liela summa un es iepretim viņam – kungs. Uzdevos par studentu, tā biju kolhozniekam sociālā ziņā tuvāks, tiku vaļā no iztaujāšanas par ienākumiem. Taču mani gadi skrēja ātrāk, nekā auga kolhoznieku ienākumi, un es pēc kāda laika vairs nevarēju teicējiem stādīties priekšā kā students.

Viena no nepatīkamākajām un sāpīgākajām lietām kolhozniekiem un citiem mazturīgajiem iedzīvotājiem pēckara gadus, to skaitā vēl dažus gadus pēc Staļina nāves, bija brīvprātīgais, patiesībā obligātais valsts aizņēnums. Kad pagastā par mani paklīda runas, ka kāds svešs staigā pa mājām, dažos gadījumos iedzīvotāji iedomājās, ka esmu valsts aizņēnuma parakstišanas aģents, un, man tuvojoties, bēga no mājām.

Lai gan vēlākos gados teicējiem un informatoriem diezgan pamatīgi izskaidroju, ka esmu Zinātņu akadēmijas zinātniskā institūta darbinieks, par mani klīda versija, kas dažiem šķita ne tik sarežģīta, bija saprotamāka: avīzes korespondents.

Latgalē kāda teicēja sieva (teicēju dažādos gados tiku apmeklējis vairākas reizes), kas citādi pret mani bija laba un gādīga, uz mani raudzījās ar noteiktām aizdomām. Nelīdzēja mani paskaidrojumi, ka es par pierakstītajiem folkloras materiāliem nekādu īpašu samaksu nesaņemu, ka ekspedīciju laikā man maksā manu parasto darbaalgu un samērā nelielu komandējuma naudu, ka komandējumos ir daudz lielāki izdevumi, nekā dzīvojot mājās, un šo starpību izdevumos nevar līdzsvarot ar komandējuma naudu. Viņa domāja, ka es pasakas, anekdotes, nostāstus, par velti ieguvis no vīra, pārdodu Rīgā par labu naudu. Viņu nepārlicināja

mans izskaidrojums, ka pasakas pierakstu aiz intereses par tām. Vīrs saskatīja manī savu gara un interešu radnieku. Viņš centās rāmi atvairīt sievas valodas: "Ja jau cilvēkam vajag, lai viņš raksta."

Dzīvē esmu vienu vienīgu reizi noturēts par ārstu vai kaut ko tamlīdzīgu. Vecpiebaldā kādās mājās, man apjautājoties par ģimenes apstākļiem, vīrs žēlojās, ka sieva pastāvīgi slima.

"Vai pie ārsta viņa ir bijusi?" jautāju.

"Nē!"

"Kāpēc neaizbraucat ar viņu pie ārsta?"

"Nevar, kā iekāpj autobusā, tā vecene vemj."

Izplēsu no bloknota lapiņu, uzrakstīju "aerons", pasniedzu ģimenes galvam, pastāstīju, kā zāles jālieto, tad sievai mašīnā nebūs slikta dūša. Pēc dažām dienām šajā mājā ienāca mana darbabiedrene ekspedīcijā – studente. Vīrs viņai stāstīja: "Pie mums te bija ienācis žēlsirdīgs cilvēks, izrakstīja sievai recepti."

Sasodītā kārtā vairākās ekspedīcijās manas staigāšanas iegroziņās garām kolhoza cūku fermām. Tur jau nu nebūtu absolūti nekā slikta. Bet ko var domāt fermas vadītājs un citi tās darbinieki, ja gar fermu staigā, patiesību sakot, ložņā kāds svešs nezin no kurienes uzklīdis cilvēks?

Kurzemē, vai nu Kuldīgas, vai Aizputes rajonā, reiz vakarā ap saules rietēšanas laiku tuvojos mītnes vietai. Tai dienā, tāpat kā vairākas iepriekšējās dienas, man nebija laimējies. Jutos vīlies, nomākts, biju noguris, pamodās izsalkums. Apsēdos uz žoga ceļa malā, izņēmu maizi, plastmasas pudeli ar ūdeni un sāku ēst. Raudzījos vairāku pazemu, toties visai garu mūra ēku virzienā. No šo ēku grupas atdalījās jauns vīrietis un steidzīgi pienāca man klāt.

"Cūciņu sagribējies?" viņš jautāja indīguma pilnā intonācijā.

Ātri atgīdīdies no nepatīkamā pārsteiguma, stādījos pienācējam priekšā, izstāstīju, kādēļ esmu šai apvidū, ko daru, kur pārnakšņoju, parādīju komandējuma dokumentus. Svešais it kā nomierinājās, atvadījās un aizgāja. Turpināju vakariņas, taču labpatikas, ar kādu iepriekš notiesāju savu maizi un piedzēru ūdeni, vairs nebija.

Līksnā mans ceļš pie dažiem teicējiem veda gar kādu saimniecības ēku jūkli. Šai izbraucienā biju to staigājis jau vairākas reizes. Vienu dienu, ejot pa šo ceļu, iepretim minētajām ēkām aiz manis noparkšķēja motocikls, apstājās, spēcīga roka smagi uzgūla man uz pleca. Apstājās.

“Es esmu kolhoza ražošanas iecirkņa priekšnieks,” motociklists ļoti svarīgi un pašapzinīgi pavēstīja. “Ko jūs te meklējat? Kas jūs esat? Es esmu ražošanas iecirkņa priekšnieks,” viņš vēlreiz atkārtoja ar tādu pašapziņu, it kā gribētu sacīt, ka ir karalis.

Notika izskaidrošanās, līdzīga tai, kāda bija iepriekšējā gadījumā. Tikai pēc tās vīrietis noņēma roku no pleca, kļuva laipns, atvainojās un vēlīgi teica: “Staigājiet vien savās darba darīšanās. Te ir cūku ferma. Esam uzmanīgi.”

Nešaubos, ka man – sveša iebraucēja īpatnēja darba darītāja gaitām klusībā, neuzkrītoši vairāk vai mazāk sekoja vietējie valsts drošības orgāni. Šis apstāklis, kuru apzinājos un ar kuru man bija jārēķinās, tomēr pārlietu netraucēja, jo biju ieguvis prasmi brīvi sarunāties ar iedzīvotājiem, vienlaikus ievērojot nepieciešamāko piesardzību izteicienos un izturēšanās veidā.

Staigājot no mājas uz māju, izdarot garākus pārgājienus, arī vēders prasīja savu tiesu. Dažreiz mani pacienāja zemnieki, taču paļauties uz tādu varbūtību nevarēja. Līdzīgs bija gabals rupjmaizes, sāls vai cukurs, plastmasas pudele ar ūdeni. Vecāki jau kopš studiju gadiem mani apgādāja ar žāvētu speķi, bieži man līdzīgs bija speķa šķēle. Šāds komplekts deva iespēju apmierināt izsalkumu un vairot spēkus jebkurā brīdī un vietā ceļā, kaut vai grāvmalā vai lauku taciņas malā. Bieži spēkus deva pāris nelielu šokolādes tāfelišu, ko nopirku vietējā veikalā. Taču vispār lauku veikali ar pārtikas vielām bija slikti apgādāti, un tajos maz ko ceļiniekam noderīga varēja nopirkt gatavā veidā. Veikalos, sevišķi dienas pirmajā pusē, bija lielas rindas, kas lēni virzījās uz priekšu. Toties katrā lauku mājā varēja nopirkt pienu; šo iespēju es arī izmantoju.

Reiz ekspedīcijā manā rīcībā bija ļoti negaršīgs, slikti izžāvēts veca speķa gabals. Bija grūti to iedabūt mutē.

Kādās mājās, redzot gāzes plīti, man ienāca prātā doma: ja speķi paceutu, taču būtu cita garša. Aprunājos ar saimnieci.

“Kā tad,” viņa tūdaļ teica, “dodiet šurp to savu speķi.” Sagaidīju, ka viņa iededzinās gāzi, liks speķa gabaliņu pannā un lieta būs darīta. Bet nē. Saimniece pannā ielika ne vien speķi, bet arī sagrieztu sīpolu, pievienoja olas, sameklēja maizi, un pēc brīža man bija karalisks ēdiens. Speķis nu garšoja pavisam citādi, paēdu lieliski. Piedāvāju arī saimnieci, bet tā atteicās, esot paēdusi. Man ienāca prātā anekdote par čigānu, kas lauku mājās no cirvja izvārijis zupu. Sirsnīgi pateicos, gāju tālāk, jo ar pasakām laipnā saimniece neprata palīdzēt.

Nākamā dienā man portfeli atkal bija gabaliņš tā paša speķa. Iegājis citās mājās, atkal lūdzu, lai man atļauj paceut. Domāju, kas nu būs. Atkārtojās uz mata tas pats, kas iepriekšējā reizē. Tā tas turpinājās citās dienās, kamēr negaršīgais speķis ar gardu muti bija notiesāts.

Taču ekspedīcijās gribas ne vien ēst, bet arī nodzerties. Bija karsta pēcpusdiena. Rēzeknē, iedams pa vienu no pilsētas galvenajām ielām, iegriezos veikalā, ko rotāja uzraksts *Gastronomija*. Domāju, te varētu būt kaut kas smalkāks, ko padzerties. Kā tad! Uz letes bija vairākas stikla tilpnes ar dažādām sulām. Vienai no tām, kurā peldēja dažādu dārza ogu, to skaitā ērkšķogu mizas, bija nosaukums *Veselība*. Izvēlējos glāzi *Veselības*. Pēc dažiem malkiem – oi – kaut kas ļoti sāpīgi iedūra man mēlē. Ērkšķogas, kas to būtu domājis! Neviļus aši spļāvu ērkšķogu laukā un – izspļāvu lapseni. Man sen nebija bijis darīšanu ar lapseņu un bišu dzēlieniem, taču no puikas gadiem atcerējos: ja bite man iedzēla sejā vai galvā, vaigs attiecīgajā galvas pusē kļuva divreiz lielāks un viena acs pilnīgi aizpampa. Ar vienu sapampušu vaigu un aizpampušu aci var staigāt pa mājām. Taču ekspedīcijās ne vien daudz jāklausa, bet arī jārunā. Ko darīt, ja sapampst mēle, varbūt pat tā, ka muti nemaz nevar aizvērt un daļa mēles paliek ārpus mutes? Atstājis neizdzertu glāzi *Veselības*, nemierīgu prātu soļoju tālāk pa ielu.

Atzišos, kādas reizes paskatījos kabatas spogulītī. Nē, mēle palika tāda pati, kā bijusi. Lieku reizi nodomāju, ka dabā viss tiešām gudri ierīkots.

Ja nu runa ir par ēšanu un dzeršanu, tad jāsaka kāds vārds arī par pīpēšanu. 1972. gada jūlija vidū, sirojot pa Preiļu pagasta Runču sādžu un tās apkaimi (Preiļu raj., bij. Daugavpils apr.), pašā pievaikarē iegriezos kādas mājas pagalmā, kuras ārpusē pie pašām durvīm sēdēja vecs tētiņš (varēja būt ap 90 gadu vecs) un vilka kuplu dūmu. Pēc apsveicināšanās viņš man piedāvāja vietu sev blakus. Uzziņājis, kāpēc blandos apkārt, viņš tūlīt sarunas iniciatīvu pārņēma savās rokās un man noprasīja: "Jūs esat skolots cilvēks. Kā jūs domājat, vai dzīve pēc nāves ir un vai elle ar ir?" Veco vīru šī tēma acīmredzot nodarbināja. "Domāju," viņš piemetināja, "diez vai, un vai tik ar nāvi nav viss cauri."

Sastapšanās katoliskajā, reliģiozajā Latgalē ar tādu brīvdomību, turklāt no tāda cilvēka mutes, kas jau, kā mēdz teikt, varbūt stāvēja kapa malā, mani pārsteidza. Esmu visu dzīvi vairāk vai mazāk ticējis aizkapa dzīvei un, liekas, vairāk ticējis nekā šaubīties, taču vaļsirdīgs manu uzskatu izklāsts varēja izraisīt rezonansi un dažādas valodas apkārtne. Kamēr drudzaini apsvēru, ko un kā atbildēt, sarunu biedrs pats nāca man talkā.

"Tā ir īpaša tabaka," viņš ierunājās, likdams no avīzes lapas izplēstā papīra strēmelītē pašaudzētas tabakas piciņas un uztīdams smēķi.

Redzēju, ka sarunu vajag nogriezt uz tabakas šķirnēm un pīpēšanu.

"Bet kāpēc un kādā ziņā īpaša tabaka?"

"Šī tabaka ir trīsdesmit gadus veca," viņš svarīgi teica.

"Kā tā?" jautāju izbrīnījies.

Nu temats par tabaku un pīpēšanu, ko biju paredzējis kā sava veida glābšanas riņķi, sāka mani patiesi interesēt un vērtās plašumā.

"Lūk, tā! Kaimiņos divi brāļi nesen uz istabas augšas atrada kastē lielu maisu ar pašaudzētu tabaku – no viņu tēva laikiem.

Tēvs bija liels pīpētājs. Nomira pirms trīsdesmit gadiem. Tabaka bija stāvējusi visus trīsdesmit gadus. Dēli – nepīpētāji, uzdāvināja man. Tā gan ļoti laba tabaka.”

Vecītis piecēlās un parādīja lielu maisu, kas bija pilns ar tabaku. Maiss stāvēja priekšnamā. Ieskatījos istabā, tā bija pilnīgi tukša. Redzēdams manu izbrīnu par neaizņemto istabu (dzīvojamā māja nebija liela), viņš sāka skaidrot: “Redzi, svētdien te būs galdi, kāzas. Mazdēls precas.” – Attiecīgi ierosināt viņa atmiņu un izraisīt vēlēšanos kaut ko pastāstīt manam darbam vajadzīgā virzienā neizdevās.

Daudz kutelīgākā situācijā reliģisku problēmu dēļ biju nonācis Vecpiebalgas Ģibuļos. Šais mājās dzīvojošo Alvīni Sniedzi (dzim. 1881. g.) piebaldzēni daudzinaja kā “Mērnieku laiku” Prātnieku Andža meitu un ieteica apmeklēt. Jūlija dienas pēcpusdienā ieradās Ģibuļos.

Nāciena tiešo iemeslu neizteicu, sacīju, ka darba uzdevumā pierakstu tautas dziesmas, pasakas un dažādas vecas ziņas. Nezinu, ar kādu acu vainu viņa slimoja, bija ļoti, ļoti vājredzīga, tikpat kā neredzīga.

Gribēdama mani pacienāt, viņa norādīja uz kādu istabiņu, tur esot produkti, lai ņemot, ko gribot. Istabiņā uz grīdas tiešām bija produktu klāsts, taču viss pieputējies, ļoti appelējies, savecējis. Vienīgais, ko uzskatīju par lietojamu, bija, pēc izskata spriežot, pavisam nesena slaukuma piens. Tas tiešām bija svaigs, tīrs, garšas ziņā bez vainas.

Atspirdzinājies biju gatavs stāties pie darba. Arī Sniedze bija noskaņojusies uz pastrādāšanu kopā ar mani.

Te nu negaidīti nāca viņas priekšlikums: “Pirms mūsu darba nodziedāsim kopā vienu Dieva dziesmu!”

Biju patiesi sprukās. Man nebūtu nekādu iebildumu nodziedāt ar viņu garīgu dziesmu, es to būtu pat darījis no visas sirds, cik labi prazdams. Taču varēja iziet un diezin kur nonākt valodas, pat sūdzības, ka rīdzinieks komandējumā staigā pa mājām,

dziedādams baznīcas dziesmas. Nedziedāšu – varu noskaņot savu varbūtējo informatori visai nelabvēlīgi. No viņas cerēju iegūt kaut informācijas druskas par tēvu, man viņas labvēlība bija ļoti svarīga.

“Žēl, man kaklā pašlaik vaina, diezgan stipri sāp, varbūt no tā, ka, staigādams pa mājām, sakarsis būšu iedzēris aukstu ūdeni. Būtu pagrūti dziedāt līdzī, un mana dziedāšana var iznākt vārģa, samocīta.”

Sieviete bez ļaunošanās pieņēma aizbildināšanos un dziesmu skanīgā balsī nodziedāja viena pati. Bija izdevies izkļūt no kļūmīgās situācijas.

Bez kādas kautrēšanās un stomīšanās viņa pati ierunājās, ka viņas tēvs Andžs Sniedze ir bijis “Prātnieku Andžs”. “Viņš bija tāds pamērnieks – pie robežu taisīšanas, gudrs un skolots cilvēks bijis.” Viņam bija trīsdesmit hektāri zemes. Jau mērnieku laikos nedaudz tirģojās. Pēc mērnieku laikiem sāka stipri tirģoties. Informatore pastāstīja, ka tēvs viņas dzīves pirmajos gados cietis smagus zaudējumus, pārdodot Rīgā tirģotājam Veseram ap piecdesmit vezumu linu. Lini daļēji bija sapirkti no saimniekiem, dažiem bija vēl jāmaksā. Nodod linus Veseram. Otrā dienā, kad tēvs iet pēc naudas, Vesers bankrotē.

Meita tēvu visādi cildināja. “Mans tēvs bija labs cilvēks. Nekad nedzirdēju, ka rupji izteiktos. Runāja kā dzejās, ar jokiem. Mīlēja spēlēt uz klavierēm, ērģelēm un dziedāt garīģas dziesmas.”

Ieguvu viņas tēva un mātes Mades jaunības dienu fotogrāfijas, tautas dziesmu (“Vilciņš zaģi aicināja / Sava dēla kristībās”), divas reliģiskas “dziesmas” – vienu divpadsmit rindu garu, vienu četrindi, abas it kā viņa pati sacerējusi.

Dažas epizodes no manām gaitām un pieredzējumiem Dienvidkurzemē un Kurzemes vidienē vienā no 50. gadu otras puses vasarām.

Pāri upes tiltam, gar dzirnavām un ezeru, cauri lielam parkam autobuss ieripoģa kādas A. rajona skolas pagalmā. Ar nelielu paciņu

rokā izkāpa Zanda, tad B. un I. – viņas studiju biedrenes, es un pārējie braucēji.

“Cik skaista vieta!” atskanēja balsis, kurās bija gan sajūsma, gan pat it kā maza skaudībiņa.

“Jūs te varēsit dzīvot kā paradīzē,” jokoja profesors Jānis Alberts Jansons, kurš pats bija paredzējis apmesties darbam pilsētā.

No skolas iznāca vīrietis, brīdi paskatījās uz mums un lēnām devās klāt.

“Mēs esam no Rīgas, komandējumā. Šis jaunais folklorists un studente,” ekspedīcijas vadītāja norādīja uz mani un Zandu¹, “te vāks folkloru. Mēs jau sazvānījāmies ar direktoru un norunājām, ka viņi varētu apmesties skolā.”

Sacītais svešajam acīmredzot nebija nekāds jaunums. “Nāciet, es jums parādīšu telpas,” viņš atbildēja.

Iegājām skolā. Vispirms bija jāiet caur garderobi. Sienas tajā bija pārklātas uzskates materiāliem, kas attēloja kara šausmas, aizsargāšanās un posta novēršanas līdzekļus un veidus. Uz krietna formāta lapas bija redzams uguns un dūmu stabs, kas augšā izvērtās par lielu sēņveidīgu mākonī. Uz citas bija attēlotas sagruvušas mājas un ērmīgos tērpos sačunčulojušies cilvēki gāzmaskās, ar šļūtenēm rokās.

“Lūk, te jūsu apmešanās vieta,” sacīja pavadonis, pavēris durvis garderobes dibensienā.

Priekšā bija liela zāle ar vairākiem logiem pret parku. No mēbelēm tajā atradās vienīgi galds. Pie sienas karājās tāfele ar pusizdzestu frāzi: “Lai dzīv² soc³ industrija!” Tālāk pa pusatvērtām durvīm bija redzama kādas mazākas istabiņas pretējā siena.

“Šīs abas istabas ir jūsu rīcībā. Dzelzs gultiņas, matračus iedošu es, pienāciet, kad varēsit, pie manis galdnieku darbnīcā.

¹ Zanda – studentes istā vārda aizstājējs.

² Dzīvo.

³ Sociālistiskā.

Elektrība mums ir, bet tikai līdz vienpadsmitiem. Tā nu dzīvojiet laimīgi!”

“Es jums zvanīšu, apjautāšos, kā jums klājas, zvaniet arī paši man,” ekspedīcijas vadītāja atvadījās no mums.

Izgājām ārā. Pārējie ekspedīcijas dalībnieki sakāpa autobusā. Mašīna iedūcās, aizbraucēji māja mums.

Paņēmām savas mantas un devāmies ierādītajās telpās. Iegājusi lielajā istabā, Zanda uz mirkli apstājās, tad satrūkās un trakā ātrumā iedrāzās otrā mazākajā istabiņā, nometa zemē portfeli, somu, lietusmēteli. “Mana, te es palikšu!” viņa iesaucās un izpleta rokas, it kā gribēdama ieskaust telpu.

“Kāpēc nu tā?” es nodomāju pārsteigts. “To taču varējām tūdaļ viegli sarunāt.”

Sākām skatīties no Rīgas paņemto A. rajona karti, kur bija iezīmēta arī K. ciema padome. Vispirms aplūkojām ceļus, lasījām ciemu nosaukumus.

“Lūdzu, atstājiet man šo ciemu,” Zanda sacīja un savādi pasmaidīja, “liekas, tajā man laimēsies.”

Izgāju laukā un devos pa ceļu, kas veda cauri parkam uz ezeru. Gribējās iet, būt kustībā. Brīvības sajūta pildīja mani. Tiesa, priekšā bija ne izklaidēšanās, bet sasprindzināts darbs un ar to saistītas daudzas rūpes un raizes. Vai gan jau nav piedzīvotas neveiksmīgas dienas, kad pēc ilgiem un tāliem klaiņojumiem vēlu vakarā pārnācu mājās, pārnesdams vienīgi dažas tautas dziesmu četrriņdes vai mīklas, starp kurām nebija nevienas mazāk pazīstamas.

Zanda bija atnesusi lielu krūzi ar pienu. “Sarunāju ar skolas apkalpotāju, ka ņemsim pienu no rīta un vakarā. Tas ir viss no manis. Vadītāja gan man piekodināja, lai es ļoti rūpējos par jums. Jūs esot tāds nepraktisks. Taču ēdienu jums nevārišu. Es vispār ar tādām lietām nenodarbojos,” viņa izsmējīgi noteica.

“Ak, vai tad vajadzīgs, lai jūs man vārītu ēst! Mēs to nekad ekspedīcijās neesam darījuši.” Jutos ļoti neērti, ka mana nākamā darbabiēdrene pieļauj domu, ka es varētu pieņemt šādus pakalpojumus.

Zandai varēja būt ap divdesmit divi gadi. Viņa bija vidēja auguma, tumšbrūniem matiem un acīm, patumšu seju. Uz vaigiem viņai bija pa nelielam baltam lāsumiņam. Sejas izteiksme sarunā viņai pastāvīgi mainījās, tik dzīvu seju es reti kad esmu redzējis. Viņa bieži pasmaidīja, un tas bija pavisam savāds smaids. Bija grūti pateikt, vai tajā ir izsmiekls un augstprātīga pārākuma apziņa vai sirsniņa. Jā, arī vēlākajās ekspedīcijas dienās es nevarēju atšifrēt viņas smaida nozīmi. Zandu nevarēja uzskatīt ne par skaistu, ne par neglītu, bet seja viņai bija noteikti skaista.

Viņa bija ģērbusies tumšbrūnā, kaklam cieši pieguļošā kleitā, kas man ļoti atgādināja katoļu mūķeņu un pasaulīgo terciāru tērpus.¹

Pēc saules rieta gāju uz ezeru nopeldēties, aicināju arī Zandu, bet viņa atteica, ka nemākot peldēt un nomazgāšoties pie akas.

Atpakaļceļā parunājos ar kādu vecāku vīrieti. Viņš pastāstīja: ļaudis runājot, ka skolas ēkā, kur esam apmetušies, esot redzēti spoki. It kā kādreiz tur notikušas nelabas un šausmīgas lietas: pašnāvības, sienā iemūrēts dzīvs cilvēks.

Pirms došanās pie naktsmiera es Zandai tāpat sarunas pēc (jo nezināju, ko īsti ar viņu runāt) izmetu vārdus: “Šai mājā ir notikušas šausmīgas lietas!”

“Mēs strīdēsimies!” viņa momentāni iesaucās un aizcirta savas istabiņas durvis.

Ap pusvieniem pamodos. Nevarēdams tūdaļ atkal iemigt, gulšņāju tāpat. Cauri apziņai slīdēja izgājušās dienas iespaidi. Rīgā nesen biju daudz un ar lielu aizrautību pūlējies pie Raiņa lugas “Spēlēju, dancoju” un vēl pēc pētījuma nodaļas pabeigšanas nebiju brīvs no šī fantastiskā sacerējuma iespaida. Domas kavējās arī pie priekšā stāvošās ekspedīcijas uzdevumiem. Tā varēja būt pagājusi vairāk nekā pusstunda.

¹ Terciāri – franciskāņu ordeņa nozarojums. Pasaulīgie terciāri nesastāv mūku kārtā un dzīvo laicīgā sabiedrībā.

Pēkšņi istabiņā atskanēja šausmu pilns necilvēcīgs kliedziens. "Spoki!" tūdaļ manī pazibēja doma. Zanda skrāpēja durvis un kliezda. Šo kliegšanu es dzīvi atceros, tā skan manā apziņā un ausīs vēl tagad. Nekad ne pirms tam, ne pēc tam es dzīvē neesmu dzirdējis kliegšanu, kurā ir ieliktas tādas nepārspējamās šausmas, kā toreiz. Baismīguma iespaidu pastiprināja vēl tumsa un neapšaubāmais jaunās sievietes afekta stāvoklis.

Acumirkli es izlēcu no gultas un momentāni biju pie durvīm. Aiz durvīm stāvēja Zanda.

"Kas ir, kas ir, Zanda? No kā jūs baidāties? Nebīstieties!"

"Cilvēks baltās drēbēs palīda zem gultas!" viņa steidza stāstīt.

Viņa bija savās dienas virsdrēbēs, nebija atģērbusies. Tas man likās savādi, tomēr es šim faktam nepiegriezu lielāku vērību, jo tūdaļ atradu ticamu izskaidrojumu: viņa ir baidījiesies no spokošanās, tāpēc, gulēt iedama, nav atģērbusies, lai varētu tūdaļ izbēgt no istabiņas, ja rādītos "spoks".

Zanda bija pavisam sabijusies. Redzēju, ka šai naktī viņai nepieciešams otra cilvēka tuvums. Viņa ar mehānisku padevību piekrita manam uzaicinājumam un atlikušo nakts daļu tāpat virsdrēbēs pavadīja man līdzās gultā. Pārliku viņai pāri roku, domāju, ka tā viņa vairāk jutīsies drošumā. Man bija sajūta, ka istabu pilda daudz studētās velnu un miroņu lugas baismīguma un noslēpumainības atmosfēra.

Bija pēdējā nedēļa pirms Jāņiem, drīz sāka kļūt gaišāks. Studente mierīgi gulēja. Viegliņām pacēlos, lai ieskatītos Zandai sejā. Man likās, ka viņai miegā ir ironisks smaids. "Kāpēc? Varbūt man tikai tā izliekas?" jautāju pats sev.

Man par lielu pārsteigumu, nākamajā dienā viņa pilnīgi izvairījās runāt par pagājušās nakts notikumu. Taču vairākkārt lūdza mani vakarā atgriezties mājās laikus, vēl pie dienas gaismas. Te nu sākās manas istās nelaimes.

Pēc tumsas iestāšanās Zanda bija vienās bailēs. Viņa gan pargulēja savā mazajā istabiņā, atstājot durvis uz manu istabu vaļā,

taču vakaros man līdz studentes gulētiešanai bija jāpasēž pie viņas. Viņa ļoti enerģiski protestēja, ja es, runājot par folkloras materiāliem, lietoju vārdus “velns”, “mironis”, “spoks”, šie vārdi bija tabu, tos nedrīkstēja lietot. Viņai bija bailes, ja petrolejas lampā ietrīsējās liesmiņa, ja vēl vakarā vai naktī gulēšanas vai sēdēšanas laikā manai dzelzs gultiņai iečīkstējās stieplu pinums. Viņu uztrauca arī mana balss. “Kāpēc jūs runājat tādā kā baigā balsī?” viņa teica. Vakara pustumsā, mums abiem ejot no ezera, man bija uzmanīgi jāvēro ceļš, vai priekšā uz ceļa nav kaut kas nelabs. Laiku pa laikam vajadzēja pamirdzināt kabatas lukturīti.

Man radās patiesa līdzjūtība pret šo nelaimīgo meiteni: jauna un tik smagi slima. “Jums bailes no spokiem ceļas no nerviem,” sacīju viņai. Centos viņu pārliecināt, ka jāpārstējas pie nervu ārsta.

Par ārstēšanos viņa negribēja ne dzirdēt. “Ko niekus, manā kursā lielākā daļa no meitenēm redz spokus!”

No mūsu draudzīgās sadzīves nekas neiznāca. Dienu viņa bija diezgan zobgalīga, ironiska, vakaros man bija jābūt viņas tuvumā, taču jāuzmanās, lai ar kādu nepiesardzīgu vārdu neizraisītu viņā bailes.

Viņas izturēšanās ienesa manā ikdienā nervozitāti, nepatīkamu sasprindzinājumu; no gaidītās atslodzes, ko varēja sniegt darba pārmaiņa un patstāvīgums ekspedīcijas apstākļos, – nekā. Pēc dienām desmit nolēmu izmantot iespēju pāriet ekspedīcijas darbā no K. uz Rendu, atstājot studentī tai pašā vietā. To uzzinājusi, Zanda bija neapmierināta, šķīta noskumusi, mēģināja pierunāt, lai es palieku līdzšinējā vietā. Apzinājos, ka man bija jābūt par kaut ko savā ziņā viņai pateicīgam. Viņa man bija uzdāvinājusi kādas labas tautas dziesmu zinātājas adresi. Šī pagājušā gadsimta 70. gadu sākumā dzimusī vecmāmuļa divās satikšanās reizēs dažu stundu laikā man bija pateikusi gandrīz divi simti skaistu tautas dziesmu (pēc manas pāriešanas uz Rendu darbu ar šo sieviņu paturpināja kāda cita studente, arī pierakstot vēl daudz tautas

dziesmu). Taču es savā nodomā paliku nepiekāpīgs, mēs izšķīrāmies.

Pēc atgriešanās Rīgā uzmeklēju kādu pieredzējušu psihiatru, kas bija pazīstams arī kā inteligents cilvēks ar ļoti plašām, daudzpusīgām zināšanām. Gribēju saņemt padomu, kā panākt, lai Zanda ārstētos. Satraukts un nobažījies izstāstīju viņam savus piedzīvojumus. Uzmanīgi uzklausījis, ārsts vērsās pie manis balsī, kas pārsteidza ar savu možumu.

“Mīļo folklorist, jūs veltīgi iedomājaties, ka viņa ir smagi slimā. Tā ir sieviete ar ļoti teatrālu raksturu. Mēs, psihologi, pazīstam šo sievietes tipu. Viņas dara visu, lai ar savu izturēšanos nonāktu citu uzmanības centrā. Neraizējieties, esiet pilnīgi mierīgs, viņa spēlēja teātri, lai pievērstu sev jūsu uzmanību.”

“Bet vai jūs, viņu neredzējis, varat pateikt, kā vērtējama viņas izturēšanās?”

“Pilnīgi droši.”

Pēc šīs sarunas atmetu nodomu rūpēties par Zandas ārstēšanos.

Savu studenti nejauši satiku pēc gadiem piecpadsmit vilcienā, kas gāja no Rīgas uz Krustpili. Viņa bija sirsnīga, vienkārša, ne vēsts no toreizējās vīzdegunības. Apvaicājās, vai esmu precējies, kā klājas manai ģimenei. Bija beigusi universitāti, strādāja kāda ciemata bibliotēkā. Ieminējos par spokiem.

“Toreiz es tā izturējos, lai jūs, slavens kļuvis, neaizmirstu mani un lai man būtu apziņa, ka man ir bijusi kāda vietiņa jūsu dzīvē.”

Mani šie vārdi nepārsteidza. Atcerējos sarunu ar ārstu. Aprīņoju viņa gudrību.

Vai Zanda ar savu izturēšanos ekspedīcijā ir sasniegusi savu mērķi?

Manis sagatavotās grāmatas, kuru man nav bijis daudz, gan izpērk, bet cik ir tādu, kas tās lasa? Tikai pāris reižu esmu runājis televīzijā, manu balsi nedzird radio pārraidēs. Neesmu preses

ļaužu mutē. Ja man sabiedrībā, vai kārtojot darīšanas, jāstādās kādam priekšā, jūtu vajadzību vārdam un uzvārdam pievienot specialitātes nosaukumu, jo mans vārds un uzvārds var neizteikt neko. Tiesa, Zandu neesmu aizmirsis.

Drīz pēc pāriešanas uz Rendu apmeklēja ciema padomes sekretāru, lai apjautātos par folkloras zinātājiem, arī par vietām, kas saistītas ar neparastiem stāstījumiem. Sekretārs, starp citu, pastāstīja par četrām mājām, “par kurām runā”, ka tur spokojoities.

Pie Aizplieņu mājām vasarā tveicīgas dienas vidū varot redzēt sēžam sen mirušo vecmāti. Cīruļos tagadējo saimnieku meitenīte vēl pirms dažiem gadiem redzējusi kādreizējos – tolaik jau mirušos šīs mājas saimniekus. Pārējie mājnieceki nav redzējuši, bet dzirdējuši trokšņus. Gribējuši mājas atstāt. Tagad meitene spokus vairs neredzot. Mežniecībai piederošajos Ezeros uz klētsaugšas vēl desmit gadus atpakaļ nevarējis gulēt. Kādu grāvraci, kas neko nav zinājis, uzsūtījuši klētsaugšā. Pēc brīža tas noskrējis lejā: kā aizmiegot, tā kaut kas raujot nost no guļasvietas. Uzplēsuši zemi starp grīdas apakšu un klēts griestiem, no tās reizes bijis miers. Divi trīs gadus atpakaļ atstātas Roņu mājas, ko saimnieki paši bija uzcēlušī. Roņu māja uzcelta uz kalniņa, kur agrāk it kā bijuši kapi. Saimnieks Teodors Štrombaks nav varējis izturēt spokošanos, pārgājis ar ģimeni dzīvot pie radiem Rendas Jaunmežu mājās. Laikā, kad Roņu mājās notikusi spokošanās, Štrombaks bijis Tīreļu ciema padomes priekšsēdētājs.

Strādādams Rendas centrā un tā apkaimē, sadomāju ar pasažieru autobusu aizbraukt uz Rendas Graudupi. Varbūt tur ir labu teicēju adreses. Ja izrādītos tā, varētu pat apzināt īslaicīgas apmešanās vietu – ja ne šajā iebraukšanas reizē, tad iebraucot vēlreiz. Izkāpu pieturā pie Graudupes veikala. Veikala tuvumā bija pulciņš vīriešu, iereibuši. Apjautājos, vai te nav kāda vieta, kur komandējuma laikā varētu dažas dienas apmesties.

“Jā, te ir tāda māja, laba māja, pilnīgi tukša, bet tur pat čigāns neiet pārgulēt.”

“Kur tā māja ir, un kāpēc tur neviens nedzīvo?”

“Ak, tās ir Roņu mājas! To saimnieks aizgāja no mājām tāpēc, ka tur spokojas.”

Gribēju iegūt sīkāku informāciju, jo vairāk tāpēc, ka biju nonācis jau ciema padomē minētās mājas apkaimē.

“Bet tepat – atnācis iepirkties – šo māju saimnieks. Mēs viņu pasauksim.”

Viens no sarunas biedriem devās veikalā iekšā un pēc brīža nāca atpakaļ ar kādu no veikala.

“Ē, Štrombak, panāc šurp, ar tevi cilvēks grib parunāties!” sauca vīri cits par citu. Nepaspēju atgūties, Štrombaks stāvēja manā priekšā. Arī viņš bija manāmi iereibis. Viņš sacīja, ka nemēdzot dzert, taču pie veikala sanākušie ļaudis viņu piespieduši izdzert vienu pudeli alus. (Kautrējas, ka iereibis, vai ātri iereibst?) Viņš labprāt pastāstīja par sevi, par spokošanos Roņos.

Teodors Štrombaks bija 54 gadus vecs, dzimis Rendas pagastā. Sešus gadus mācījies Rendas pareizticīgo skolā. Latvijas brīvvalsts laikā – jaunsaimnieks. Padomju laikā kādus gadus bijis rajona izpildkomitejas deputāts un Tīreļu ciema padomes priekšsēdētājs.

Par spokošanos Roņos viņš teica:

“Es māņiem neticu, taču ko tur var darīt, ka Roņu mājās es redzēju spokus. Dzīvojamo māju es uzcēlu Latvijas laikā. Tā tika uzcelta tādā vietā, kur agrāk atradusies kapsēta. Rokot atradām cilvēku kaulus.

Kopš mājas uzcelšanas līdz aiziešanai no tās man Roņos visu laiku rādījās spoki. Sieva spokus neredzēja. Spēja redzēt spokus man ir iedzimta. Arī mans vectēvs (jau miris) savā laikā redzēja spokus. Zinu kādu gadījumu ap Pirmo pasaules karu, kad vectēvam spokojies.

Spoki man rādījās gan dienu, gan nakti nenoteiktās stundās. Kādu dienu mājās redzēju pie sienas stāvam divus nepazīstamus vīrus veclaiku drēbēs. Es redzēju, bet sieva neredzēja. Svešie pēkšņi pazuda.

Naktīs istabā redzēju parādības. Pienāk istaba pilna ar miroņiem – svešiem, nepazīstamiem mirušiem cilvēkiem. Tie tērpušies senlaiku drēbēs. Miroņi ar karogiem rokās dodas gājienā. Procesijas priekšgalā iet mācītājs. Skan zvani, istaba piepildās ar trūdu smaku. Šis miroņu parādības ilga vairākas stundas. Lai nebūtu tas jāredz, gāju laukā, bet arī tur bija miroņi. Pēc šīm parādībām katreiz nākamā dienā uzzināju, ka pagastā kāds miris.

Atbrauca pie manis pārstāvji no rajona izpildkomitejas.

“Ko tu, Štrombak?” viņi saka. “Tu esi ciema padomes priekšsēdētājs, aktīvists, un tu redzi spokus! Tu dari mums kaunu!”

“Es neticu spokiem,” es viņiem atbildēju, “taču ko tur var darīt, ka es viņus redzu!”

No Roņu mājām aizgāju ne spokošanās dēļ, bet apstākļu spiests.

Tagad Roņu mājas stāv tukšas. Beidzamajā laikā kādu nakti eju pa ceļu gar Roņiem, skatos – mājas logi apgaismoti. Es piezogos mājai klāt: durvis ciet, logi aizvērti, istabās nav neviena cilvēka, nekur neredz degam lampas, taču istabas gaišas.

Jaunajā dzīvesvietā man spoki nerādās.”

Štrombaks bija ar ģimeni pārgājis dzīvot pie radniekiem, kur bija neērtāk, jādzīvo saspīestībā. Domāju, viņš kautrējās man, svešajam ciemiņam no Rīgas, minēt spokošanos kā iemeslu aiziešanai no savām mājām, vienlaikus nepaskaidroja, kādi ir bijuši “apstākļi”, kas viņu spieduši to darīt. Versija, ka Štrombaks atstājis mājas tieši spoku dēļ, bija visnotaļ izplatīta Rendā. Tādu izskaidrojumu man deva arī 1896. gadā dzimusī graudupiete Made Freiberga, atsaucoties uz paša Štrombaka liecību.

Latviešu tautas teiku un nostāstu publicējumos ir minēti gadījumi, kad mājas atstātas “spoku” dēļ. Graudupē man bija iespēja konstatēt šādu gadījumu jaunlaiku dzīvē, parunāties ar cilvēku, kas šādu iemeslu dēļ atstājis mājas. Var secināt, ka šādi gadījumi senāk pierakstītajās un publicētajās teikās un nostāstos, lai kā tos izskaidrotu, nav tīra fantāzija vien.

Tai pašā dienā atgriezos skolā Rendas centrā.

Visintensīvākais darba periods man bija dienas otrā puse. Dažreiz atgriezās apmešanās vietā diezgan agri – vēl pirms saules rieta, ja tuvojās vakars un tuvumā man vairs nebija zināma neviena adrese, kur bija vērts iegriezties; tāpat ja biju aizklīdis tālu un man vajadzīgo pasažieru autobusu reisi beidzās agri. Tomēr daudz raksturīgāka bija mana atgriešanās vēlu, ejot kājām, vakara krēslā, tumsā, ne vienu vien reizi pat ap pusnakti. Nokavēt pasažieru autobusa pēdējo reisu un paļauties uz gadījuma mašīnām, atrodoties ļoti tālu no mītnes vietas, bija riskanti. Taču tas dažreiz deva sīkus, bet – manā izpratnē – savdabīgus un interesantus piedzīvojumus.

1957. gadā Kurzemē kādviet tālu no “mājām” biju nokavējis pasažieru mašīnas pēdējo reisu. Pāris stundu pirms saules rieta nostājos pie autobusa pieturas, kurā saraksts nepielūdzami rādīja, ka pēdējais autobuss aizgājis. Ilgāku laiku veltīgi cēlu roku, ejot gan smagajām, gan vieglajām mašīnām. Neviena nepieturēja, garāmbraucējs labākajā gadījumā noraidoši pamāja ar galvu. Norietēja saule, manas izredzes bija apdraudētas. Pie pieturas bija mājas. Pagalmā bariņš aitu. Manī pamodās kādreizējās ganu zēna ieražas, sāku ar aitām dialogizēt. Atskanēja mani gari vilkti bē! bē! bē! bllll-ē! Aitas atsaucās, te viena, te vairākas reizē vai cita pēc citas. Pēc kāda laiciņa no kūts pie manis piegāja sieviete vidējos gados un uzsāka sarunu. Šī domājusi, ka uz ceļa sabraukts jērs. Kāpēc es te stāvo? Izstāstīju savus sarežģījumus. Sieviete, neko neteikusi, aizgāja un atnesa litru silta piena, lai atspirdzinoties un iestiprinoties. Lai gan neesmu silta, tikko izslaukta piena cienītājs, šoreiz pasniegto devu izdzēru ar patiku. Kopš biju pievērsies aitām, laiks bija ritējis ātri, gluži nemanot. Te nāca mašīna, kas pieturēja un paņēma mani.

Kādā 1961. gada jūlija vakarā biju aizkavējies Seces apkaimē. Pārgulēšanai man bija jānokļūst Sērenes internātpaļiģskolā (tā sauca intelektuālajā attīstībā atpalikušo bērnu skolas). Kopš pulksten 22.00 vairākas stundas stāvēju ceļmalā pie Vīgantes. Sākumā mans noskaņojums bija diezgan optimistisks. Taču mašīnas brauca

reti, neviena nepieturēja. Iestājās tumsa. Pacietīgi gaidīju ilgu laiku. Mašīnas gāja arvien retāk, pēc tam vairs negāja nemaz. Brīžiem pēc skaņas likās, ka nupat, nupat tuvojas mašīna, taču skaņa kļuva klusāka, līdz pilnīgi izzuda. Tās bija automašīnas, kas arī naktī bieži brauca pa šoseju Daugavas otrā – Vidzemes krastā, sevišķi Rīgas virzienā.

Bija jau ap pusdiviem, kad sāku iet kājām uz Sērenes pusi, ilgstoša stāvēšana ir garlaicīgāka un nogurdinošāka nekā iešana. Tieši kādā siliņā mašīna pieturēja. Tā bija mašīna, kas lielā tvertnē pārvadāja pienu un kurai bija jābrauc uz Rīgu garām palīgskolai. Biju aizkustināts par šofera laipnību un atsaucību un mazliet pārsteigts, ka tā izrādīta svešam gājējam nakts vidū tieši mežā. Sēdēdams blakus šoferim, izstāstīju, ka esmu ieradies šai apvidū komandējumā vākt pasakas, teikas, anekdotes, tautas dziesmas un citas tamlīdzīgas mantas. Mans ceļabiedrs piesardzīgi un laipni iejautājās, vai man nebūtu kaut kas, ko uzsmēķēt. Nu es sapratu, kāpēc man ar šo mašīnu bija tā laimējies. Papirosi man bija, gan viszemākās šķiras – “Ogoņok” (“Uguntiņa”) ar ļoti asu, stipru garšu. Nopīpējis papirosu, šoferis pēc īsa laiciņa uz brīdi apturēja mašīnu, stipri klepoja, kraukājās un lika pie mutes kabatlakatiņu. Sērenē, izkāpjot pie palīgskolas, piedāvāju šoferim vairākus papirosus.

“Paldies,” viņš laipni teica, “drīz būs Jaunjelgava, gan nopirkšu Jaunjelgavā.”

Kādam teicējam reiz biju uzdāvinājis paciņu papirosu vai cigarešu – visdārgāko, tātad vissmalkāko, kādas tolaik Rīgā varēja nopirkt. Uzmanīgi vēroju, kā viņš pīpēja pirmo papirosu. Diemžēl gaidītā pateicība un uzslava izpalika. Nolēmu apjautāties.

Teicējs brīdi klusēja, pēc tam rezolūti noteica: “Salmi! Ja kādreiz tu man vēl gribi vest papirosus, pērc īstus!”

“Bet kā lai es zinu, kuri ir īstie?”

“Tu paskaties uz cenu,” viņš, cieši, nopietni manī skatīdamies, teica. “To, kas ir sešas kapeikas vai kādu kapeiku vairāk, pirkts vērts. Kas maksā vairāk nekā desmit kapeikas, tie – salmi!”

Redzēju, ka manas tās nakts šoferis nebija "īsto" cienītājs, ja jau "Ogoņok" viņam par diktu, ja jau viņš līdz pat Rīgai bija ar mieru labāk braukt bez pīpēšanas.

Palīgskolā ierados ap pustrijiem.

Darbs folkloristu ekspedīcijās bija tāds, ka varēja staigāt no mājas uz māju dienām un pat nedēļām ilgi, neiegūstot neko vērtīgāku. Pēkšņi izdodas sastapt labu teicēju, no kura vienas dienas, pat dažu stundu laikā var pierakstīt vairāk labu materiālu nekā pāris nedēļās.

Rendā pēc neveiksmīgas dienas iegriezos kādā lauku sētā. Liekas, tā bija kādreizējā vecsaimniecība ar lielām, stiprām ēkām un plašu pagalmu. Pagalma vidū auga liels, vecs ozols. Ar dusmīgu riešanu mani sagaidīja nikns, nepiesiets suns, kas, likās, teju, teju cirtīs savus zobus manos ikros vai biksēs ap ikru vietu. Ar šādām briesmām folkloras vācējam dažreiz jāstopas un tās varonīgi jāpārcieš.

Iegāju dzīvojamā mājā. Virtuvē pie kurošas plīts uz bluķa sēdēja vecs vīrs un, galvu pieliecis, skatījās plītī. Vecis bija ļoti sarkanu seju, nezinu, vai tāda viņa seja bija no dabas vai no uguns atspīduma. Manu sveicienu viņš neatņēma. Saule bija jau tuvu rietam, šis vīrs minētajā dienā bija mana pēdējā cerība.

Izstāstīju nākšanas iemeslu. Mājas saimnieks klusēja. Sāku uzdot citu pēc cita savus jautājumus. Viņš neatbildēja un turpināja nekustīgi raudzīties plītī. Domāju, varbūt šis cilvēks tiešām neko man vajadzīgu nezina. Negribēju aiziet no mājas projām pilnīgi tukšām rokām. Kā pēdējais glābiņš man ienāca prātā doma par ķekātām. Ķekatās taču vēl joprojām iet visos Latvijas novados!

"Vecotēv, vai jūsu pagastā iet ķekatās?" mēģināju uzsākt sarunu par šo tēmu.

Saimnieks uzsprāga kā korķis gaisā un atbildēja negaidīti enerģiskā balsī, noskaldot katru teikuma daļu kā ar cirvi.

"Augstā valdīšana šitādus kā jūs ir uzdevusi ievērot un par tiem paziņot!"

Redzēju, ka man te nekas nav darāms, un steigšus atstāju istabu. Pagalmā mani pavadīja suns ar vēl nīknāku riešanu nekā ieejot. Man ienāca prātā, cik trāpīgs ir Dvietē dzirdētais sakāmvārds: “Kāds suns, tāds saimnieks.”

Vēlāk uzzināju, ka minētās mājas saimnieks ir baptists un neko tā neieredzot kā ķekatas. Tomēr, pārdomājot šo epizodi, man vēl šodien iešaujas prātā domas, vai vecā vīra vārdos par svešiem cilvēkiem, ko uzdots ievērot un par tiem paziņot, nebija kāda daļa taisnības un vai šis jautājums tai vasarā attiecīgajā apvidū nebija īpaši saasināts.

Arī Rendā folkloras vākšanas darbā strādāja kāda studente filoloģe. Ar zilacaino Elzu, neliela auguma jaunieti, bija viegli saprasties. Viņa bija vienkārša, bez kaprīzēm, sarežģītiem kompleksiem un ambīcijām. Abi bijām apmetušies Rendas pamatskolā, bet – tāpat kā ar Zandu – gājām katrs pa savām mājām.

Izbraucienos un pārgājienos nonācām tuvu Usmas ezeram. Tā mums ienāca prātā, ka nevajadzētu palaist garām izdevību apmeklēt iedaudzināto Moricsalu.

Kāds ļoti simpātisks 16 gadu vecs zēns Alberts Bierāns, kolhoza lopkopības brigādes strādnieks, kas kopā ar vecākiem dzīvoja Kalna Tiezumos Usmas ezera krastā, bija ar mieru laivā mūs aizvest uz Moricsalu.

Albertam Bierānam bija klade ar dažādām Rendas pamatskolas 6.–7. klasē ierakstītām dziesmām, aforismiem, ar atsevišķām rindām no dzejoļiem un albumu pantiem. Aforismos un sentencēs bija cildināta bērība, sirdsskaidrība, godīgums, draudzība, pausta uzticība Latvijai un latviskajam tikumam. Aforismu lappuses saistīja ar savu sirsnību un ideālismu.

Daži aforismu un dzejas rindu piemēri.

“Meklē labāko cilvēku starp tiem, kurus pasaule nicina.”

“Ziemassvētku jūtas neizteicamās,
Pildiet visu sirdis, pilis, būdiņas.”

“Vēl tik vienu dvēse nezīn,
Cik tā pati dziļa, skaista.”

(Rainis. Rainim “skaista, dziļa”. – 7. R.)

“Esi plašs savā dvēselē!”

“Cilvēka dvēsele ir dievišķa.”

(L. Tolstojs)

“Tev krūtīs tava likteņa zvaigznes mīt.”

(Šillers)

“Tikai no skaidra avota dzer,
Dzīvē skaisto un patieso tver!”

“Savus skaistākos dvēseles ziedus
Paturi baltus un mirdzošus!”

“Bet sapņu bērni un fantasti
Mēs tomēr paliksim mūžīgi.”

“Esi skaista un cēla,
Esi kā lilijas zieds.
Būsi reiz latviešu dēla
Lielākais lepnums un prieks.”

(“Sentimentāli!” – varbūt tagad rauks pieri
grumbās dažs gados jaunāks lasītājs. – 7. R.)

“Ej dzīvē ceļu drošu,
Tīra lai tev sirds.

Lai ļaudis saka:

“Latvijas gods kur mirdz!””

“Es gaišs un mierīgs aiziešu uz mājām,
Kad baltie ceļi būs reiz izstaigāti.”

Bierāns sniedza man informāciju, kādas no kladē ierakstītajām dziesmām dzied sadzīvē, kādas tikai koros, kādas nedzied vispār.

Par klades izmantošanu viņš teica: "Kladi dažreiz pārlasu. No citu kladēm izrakstu to, kas patīk. Dzejoļus, aforismus izmantoju vēstulēs, apsveikumos."

Pavēlu šai jūlijdienas pēcpusdienā devāmies uz salu. Airētājs bija Bierāns, kā jau ezermalietis. Bijām nobraukuši krietnu gabalu, kad ar lielu pārsteigumu un ne bez šausmām uzzināju, ka zēns Moricsalā nekad nav bijis un uz turieni brauc pirmo reizi. Salā tomēr nokļuvām laimīgi.

Satikām vīrieti, kas dzīvoja salā un bija it kā tās pārzinis un sargs. Viņš zināja šo to pastāstīt par Moricsalu, tās dabu, šīs vietas statusu. Pagājāmies pa mežu. Man acīs dūrās dažādu augu un zāļu bagātība un tas, cik daudz te bija augstu koku. Biju vietas un tās dabas neparastības noskaņas apņemts. Laiks ritēja ātri, kad devāmies mājup, saule jau bija norietējusi vai pavisam tuvu rietam.

Atpakaļceļš likās garāks, nekā pēcpusdienā atbraucot, iestājās nakts. Spoži spīdēja mēness un visu apkārtni pielēja ar savu gaismu. Taču sasniegt krastu nevedās. Ja šķita, ka esam krasta tuvumā, piebraucot vēl tuvāk, izrādījās, ka esam pietuvojušies salai, kas mēness gaismā izskatījās visai spokaina. Centāmies apbraukt salu un turpinājām braukšanu domātajā krasta virzienā, taču pēc kāda laika atkal priekšā bija sala, nezinu – tā pati vai cita. Tā mēs mocījāmies vairākas stundas. Labi, ka bija rāms laiks, gandrīz nebija vēja. Laime, ka laiva bija kārtībā.

Sataustīju naudas maciņā metāla monētas. "Tas ir ziedojums Ūdensmātei," teicu likteņa biedriem un, neko nopietnu nedomādams, tikai rotaļādamies, iemetu naudu ezerā. Turpmākais brauciens – kam tīk, lai tic Ūdensmātei un viņas palīdzībai – bija veiksmīgs. Bez kādiem tālākiem sarežģījumiem sasniedzām krastu, gan bijām aizmaldījušies vairākus kilometrus no tās vietas, no kuras bijām izbraukuši uz Moricsalu. Bija rīta gaisma, tuvojās saules lēkts. Lai varētu dienā pastrādāt, nācās drusku nogulēt šķūnī krasta tuvumā.

Visā turpmākajā dzīvē Alberts Bierāns man nereti ir ienācis prātā. Viņam tagad būtu 56 gadi. Kāds ir bijis viņa tālākais dzīves

gājums? Ja es viņu tagad sastaptu, nepazītu. Taču par viņa ārējā izskata metamorfozēm mani vairāk interesētu viņa garīgā attīstība. Vai viņš ir palicis uzticīgs saviem agrās jaunības sapņiem un ideāliem? Ko un vai vispār kaut ko no tā, ko viņš nesa savā dvēselē jaunos gados, viņš ir saglabājis sevī? Vai tas viss varbūt ir sairis, sabirzis sīksīkos putekļos kā puķes zieds? Vai viņš ir dzīvs? Gribētos viņu redzēt, uzlūkot, parunāties ar viņu.

Mēneša vidū viens pēc savas iniciatīvas uz dienām trim izbraucu uz Embūti. Embūte nebija tovasar plānotajā ekspedīcijas apvidū, bet Priekules rajonā (vēlāk un tagad – Liepājas rajonā, Latvijas brīvvalsts laikā – Liepājas apriņķī). Tolaik un nākamā gada pirmajā pusē pabeidzu savu kandidāta disertācijas darbu par Raiņa dramaturģiju, un šai sakarā mani interesēja Induļa teika. 1904. gadā žurnālā “Austrums” apcerējumā “Induļa teika” Pēteris Šmits bija rakstījis: “.. būtu vēlams, ka kāds embotietis paziņotu rakstos, vai teikās minētie vietu nosaukumi vēl tagad ir uzglabājušies ļaužu mutē...” Šis jautājums interesēja arī mani.

Embūtes ainava uzreiz man ļoti iepatikās. Iespaids, ko tā atstāja, ir palicis manī līdz pat šai dienai. Kokiem aplāti, no augstākas vietas pārskatāmi pauguri un uzkalni, tālumā pie apvāršņa uz reljefa paaugstinājuma zilgana mežu josla. Patiesi skaista vieta. Taču te man vajadzēja īsā laikā kaut ko izdarīt, ne tikai priecāties par apkārtnes skaistumu.

No rītiem mazgāties gāju uz kādu upīti vai strautiņu skolas tuvumā. Ceļš uz upīti gāja gar siena kaudzi, kurai būs vēlāk vieta manos Embūtes izbrauciena sarežģījumos.

Jau pirmajā dienā parunājos ar kolhoza laukkopības brigādes brigadieru Ernestu Janševski (dzim 1889. g. Embūtē), rakstnieka Jēkaba Janševska attālu radnieku. Viņš pastāstīja, ka Embūti vasarās apmeklējot daudzi ekskursanti, kas autobusus ierodas pat no diezgan tālām Latvijas vietām. Dažreiz tie ierodas arī viņa Pilskalnu mājās, uzdodot vienu otru jautājumu par teikā minētajām vietām. Tik sīki kā es gan neviens līdz šim neesot interesējies.

Janševskis man lika atnākt pie viņa nākamajā dienā un solījās pats sniegt paskaidrojumu.

Bija saruna arī ar Frici Strautmani (dzim. 1882. g. Embūtē).

Nākamajā dienā – 13. jūlijā, kad ierados pie brigadiera, savu lēmumu viņš bija mazliet grozījis un par pavadoni nozīmējis savas brigādes kolhoznieku Žani Ukstiņu. Janševskis apgalvoja, ka Ukstiņš ir kompetents attiecīgajā jautājumā un ka viņa informācijai var uzticēties.

Ukstiņš pašlaik veda šķūnī kolhoza sienu. Vairākas stundas, kamēr ar Ukstiņu (dzim. 1908. g. Embūtē) apstaigājām apkārtni, tai skaitā Induļa teikā minētās vietas, Janševskis strādāja Ukstiņa vietā pie siena vešanas. Šai dienā man notika saruna arī ar 80 gadus veco Žani Bēkleri (dzim. Embūtē) un viņa dēlu Vilhelmu Bēkleri (dzim. 1914. g. Embūtē).

14. jūlijā iztaujāju Frici Kummermani (dzim. 1898. g. Nīgrandē; Embūtē kopš 1906. g.), Martu Upenieci (dzim. 1906. g. Asītē; Embūtē kopš 1910. g.) un vēlreiz Janševski.

Saulainas dienas pievakarē sēdēju lielceļa malā, kājas grāvī nolaidis, un zīmēju ar Induļa teiku saistīto vietu shēmu. Tajā tika norādīts Vilku kalns ar tā virsu Vilku lauku, Joda dambis, Joda grava, Lankas upīte, Vecais pilskalns, Velna klēpis, Krusta kalns. Man garām nepārtraukti brauca krievu armijas mašīnas, taču darbu veicu ar tādu aizrautību, ka mani netraucēja ne mašīnu dūkoņa, ne saceltie putekļi, ne benzīna smaka (tolaik Liepāja bija krievu karaspēka pilna, arī Embūtes tuvumā bija militāra bāze).

Nešaubījos un arī tagad uzskatu, ka man nav pamata šaubīties par iepriekš minēto informatoru godprātību un patiesu vēlēšanos man palīdzēt. Lai gan, savu darbu sākot, biju stādījies priekšā kolhoza un laikam arī ciema padomes vadībai, “tautas modrās acis” bija man sekojušas. Mana neatlaidīgā un skrupulozā interese par teikā minētajām vietām, lielā ieinteresētība apskatīt tās dabā bija kļuvusi plašāk zināma un dažos modinājusi aizdomas.

Vakarā Embūtes pamatskolas pagalmā mani aizturēja kāda astoņpadsmit, divdesmit gadus veca sieviete ar komjaunatnes nozīmīti pie krūtīm.

“Man jums jāuzdod daži jautājumi. Kas jūs tāds esat, un ko jūs šeit darāt?”

Izstāstīju.

“Vai jums ir dokumenti? Lūdzu, parādiet!”

Mums institūtā bija norādīts, ka ekspedīcijās uz iedzīvotāju vēlēšanos tiem jāparāda savi dokumenti. Dažreiz, lai novērstu kādu neuzticību, es to darīju pēc savas ierosmes.

Gan ar zināmu neērtības sajūtu pasniedzu dienesta apliecību, pasi, institūta uzziņu par ekspedīcijas darba uzdevumu, komandējuma apliecību.

Tikai tagad ievēroju, ka ap mani lokā cieši sastājušies karavīri.

“Bet arī amerikāņu spiegiem ir dokumenti!” komjauniete teica, cieši skatīdamās man acīs.

Tur nu man nebija ko iebilst, amerikāņu spiegiem, cik man bija zināms, tiešām ir dokumenti.

“Bet,” meitene neatlaidīgi turpināja, “kāpēc jūs naktīs slēpjaties siena tupežī (kaudzē. – *J.R.*)?”

Redzēju, ka ar to siena kaudzi ir neskaidrības. Paskaidrojumu sniegt man nenācās grūti.

Karavīru pulciņa oficiēris paņēma dokumentus. Izjautāja krievu valodā. Uzmanīgi iepazīnīes ar dokumentiem, viņš tos atdeva man atpakaļ.

“Jūs esat brīvs.”

Kareivji atkāpās un sāka čalot savā starpā.

“Bet kāpēc jūs šeit uzturaties, ko jūs šeit darāt?” atļāvos pajautāt.

“Mēs pļaujam oficiēru atraitnēm sienu,” kāds zaldātiņš klusām atbildēja.

Embūtes izbraukumā iegūtās ziņas vedināja domāt, ka Induļa teika šī gadsimta 50. gados, atskaitot kādas tās drumstalas, nedzīvo

vai tikpat kā nedzīvo embūtnieku mutvārdu tradīcijā. Toties tautas mutē bija sastopami teikas publicējumos lietoti vietu nosaukumi “Vilku lauks”, “Krusta kalns”, “Joda dambis”, “Pūdiku māja”. Matīsa Siliņa un Pētera Abula publicētajos tekstos minētajam “Joda klēpim” dabā atbilda nosaukums “Velna klēpis”. Vecākie embūtnieki atcerējās, ka visi šie nosaukumi ir bijuši jau viņu bērībā – 19. gadsimta 80. gadu beigās un 90. gados.

Nelielais starpgadījums Embūtē sauc man atmiņā kādu citu analogisku, taču daudz spilgtāku gadījumu gan ne folkloristiskas ekspedīcijas, bet kādas manas individuālas ekskursijas laikā.

Biju jau pabijis visās Latvijas lielākajās pilsētās, atskaitot vienīgi Ventspili. 1968. gada augustā atvaļinājuma laikā nolēmu apciemot Ventspili. Vienlaikus vēlējos apmeklēt vairākas citas – man Kurzemē jau pazīstamas vietas.

Ventspilij bija mainīgs statuss. Brīžiem tā bija slēgta pilsēta; tie, kas nebija Ventspils iedzīvotāji un nebija tur pierakstīti, varēja tajā iebraukt tikai ar īpašām atļaujām. 1968. gadā varēja iebraukt brīvi, ierobežojumi skāra dažas vietas pilsētā. Lai man, nepārzinot vietējos apstākļus, nerastos sarežģījumi, domāju – būšu nedaudz gudrāks par tiem, kas iekrituši: ventspilniekus visnotaļ cieši iztaujāšu, kur drīkst iet un kur to nevar darīt. Taču vēlāk sapratu, ka tāda mana izturēšanās taisni radīja aizdomas.

Izbraukšanai biju izraudzījies mēneša nogali. Čehoslovākijā “iekšējās kontrrevolūcijas apspiešanai” nule bija ieviests PSRS un citu Varšavas līguma valstu karaspēks. Ziņas bija drūmas. Bija žēl, ka pa ekskursijas laiku man nebūs pieejama Rietumu radiostaciju informācija par notikumiem Čehoslovākijā.

Devos vispirms uz Kuldīgu, Alsungu, Ēdoli – man jau pazīstāmām vietām. Pabūt kādā vietā otrreiz man ir ne mazāk interesanti kā pirmoreiz. Saista pats atcerēšanās, reproducēšanas process, agrāko vērojumu un iespaidu salīdzinājums ar jaunajiem. Interesanti konstatēt, kas piemirsies, kas saglabāties atmiņā un kādā veidā.

Kuldīgā pārnakšņoju viesnīcā pie Alekša upītes un visu nākamā dienu veltīju pilsētas apskatīšanai. Alsungā, Ēdolē sarunājos ar vietējiem iedzīvotājiem, viņu atbildes un paskaidrojumus uz maniem novadpētnieciska rakstura jautājumiem ierakstot savā piezīmju bloknotiņā. Tā pamazām nokļuvu Ventspilī.

Domāju, ka būs sarežģījumi ar apmešanos viesnīcā, taču pārsteidzoši viegli izdevās dabūt vietu Pārventā jūrnieku viesnīcā "Vilnis". Nokārtojis šo jautājumu, žigli devos uz jūrmalu.

Tuvu jūrai pagāju garām kādam sānceliņam, kura sākumā bija brīdinājums: "Caurstaigāšana ar caurlaidēm."

Ilgi raudzījos jūrā, kuru šai apvidū vērot man līdz šim bija liegts. Tā bija daļa no Latvijas jūras krastmalas, taču īstie saimnieki te bija svešinieki.

Lai gan bija saulaina, silta pēcpusdiena, cilvēku pludmalē gandrīz nebija. Tuvumā grozījās padušīgs vidēja auguma vīrietis, plikpauris, tumšās, diezgan apnēsātās drēbēs. Apjautājos, cik tālu drīkst iet gar jūras krastu, kur sākas aizliegtā zona. Svešais nenoteikti parādīja ar roku pa labi un pa kreisi. Noprātu, ka brīvai staigāšanai ir tikai tāds neliels krasta gabaliņš.

Tā kā tuvumā nebija neviena cita, kam palūgt padomu, uzdevu svešajam vēl dažus jautājumus.

Vācu fotoattēlus, kas saistīti ar Andreja Pumpura "Lāčplēsi" un tā galvenā varoņa nosaukuma izmantojumu. Biju lasījis, ka Ventspilī zvejnieku kolhozā ir liels zvejas kuģis "Lāčplēsis". Vēlējos iegūt šī kuģa fotogrāfiju. Jautāju, kur ir zvejnieku kolhoza centrs. Vīrietis teica, lai es paeju pa sānceļu līdz Ventai, tur zvejnieki man visu izstāstīšot. Uzrakstu "Caurstaigāšana ar caurlaidēm" nav jāņem vērā, tur visi staigā brīvi. Mani interesēja, kur atrodas senā 13. gadsimtā celtā Livonijas ordeņa pils, par kuru toreizējā padomju laika tūrisma literatūrā bija neparasti trūcīgas ziņas. Svešais norādīja tālumā pilsētā uz kādu mūra celtni, kas krietni pacēlās pār apkārtējo māju jumtiem.

"Pils ir Ventas malā."

Pastaigājies pa pludmali, apgādāts padomiem, devos atpakaļ uz pilsētu.

Pa jau minēto sānceļu netraucēti piegāju pie Ventas. Upes malā bija neliels kuģītis, ap kuru rosījās daži cilvēki.

“Cik kilometru stundā tāds kuģītis zēģelē?” pajautāju tāpat sarunas pēc.

“Cik vajag, tik zēģelē!”

Apjautājos par “Lāčplēsi”, izstāstīju, ka man vajadzīgs “Lāčplēša” fotouzņēmums.

“Tad jums jāiet uz kolhoza kantori pie priekšsēdētāja, kantoris tepat, priekšsēdētājs ir aizgājis, nāciet rīt no rīta, tad jūs viņu sastapsit.”

Nonācis pilsētā, gar Vents malu devos pils virzienā. Laiku pa laikam apjautājos, vai “te” drīkst staigāt. Saņēmu tikai apstipriņošanas atbildes.

Sasniedzis pils vietu, vispirms ar pētošu skatu palūkojos uz šo celtni. Pirms doties apskatīt pili, aplūkoju ostu. Pie upes bija trīs makšķerētāji, tātad, nodomāju, te drīkst uzturēties un staigāt. (Tagad man gan ienāk prātā, ka tie varēja būt cilvēku “makšķerētāji” – novērotāji.) Tieši iepretim pilij Ventā stāvēja liels zivju apstrādes bāzes kuģis “Vilis Lācis”, par kura lieljaudīgumu un nozīmību gan biju dzirdējis, bet kuru redzēju pirmo reizi. Tātad bija ko skatīties.

Pēkšņi no pils puses atskanēja tādi kā kliedziņi. Pagriezies atpakaļ, redzēju, ka pa vairākiem pils logiem galvas izbāzuši karavīri. Kāds kareivis steidzīgi devās pie manis. (Vēlāk man kļuva zināms, ka pilī ir it kā robežapsardzības karaspēka štāba mītne.)

“Nāciet man līdzi, mēs gribam ar jums parunāties.”

Smagie vārti aizvērās aiz manis. Biju pils pagalmā. Iznāca kāds oficiers, paņēma manu pasi un dienesta apliecību. Viņš sāka mani tirdīt, kāpēc apliecības otrajā lappusē, kur dokumenta pamatteksts visnotaļ krievu valodā (pirmajā lappusē – tikai latviešu valodā), direktora Jāņa Kalniņa paraksts ir krievu burtiem. Arī otrā

lappusē – pēc krievu teksta parakstam jābūt latviešu burtiem. Atbildēju, ka aplicība man izsniegta ar tādiem parakstiem un ka es nezinu, kā īsteni jāparakstās pēc krievu teksta. Oficiēris, šķiet, meklēja iegānu, kaut sīku, tīri birokrātisku, lai mani samulsinātu. Sekoja iztaujāšana par ierašanās nolūku. Par vienīgo sava brauciena mērķi Ventspilī es minēju iepazīšanos – pirmoreiz – ar šo pilsētu. Virsnieks, mani izprašājot, vairākkārt jautāja, vai Ventspilī man nav radnieki un paziņas, vai es neesmu braucis uz šejieni iepirkties. Atbildēju noliedzoši, ar savām atbildēm viņam radīdams papildu grūtības. Pēc sarunas viņš ar maniem dokumentiem pazuda pilī.

Ar mani pagalmā palika tikai kāds krievu zaldātiņš. Pēc stundām četrām, kad jau metās tumšs, iznāca tas pats virsnieks, vēlreiz uzdeva tos pašus jautājumus, vai Ventspilī man nav radnieki vai pazīstami cilvēki, vai neesmu atbraucis iepirkties. Pajautājis, kad es braukšu projām no Ventspils, viņš man atdeva dokumentus un atlaida mani.

Mani optimistiski iecerētie nodomi bija cietuši neveiksmi. Uzskatīju, ka turpmāk Ventspilī droši vien tiks izsekots katrs mans solis. Šādos apstākļos staigāt pa pilsētu nav nekas patikams, vēl jo vairāk – var izcelties jauni sarežģījumi. Nākamā dienā apskatīju Jūras zvejniecības brīvdabas muzeju, 18. gadsimtā celto bijušā rātsnama ēku. Diemžēl bija jāatsakās no nodoma satīkties ar zvejnieku kolhoza priekšsēdētāju. Šai pašā dienā ierados Dundagā. Te biju pirmoreiz, nakti pārgulēju kādā bijušās muižas ēkā. Apskatījis pili, devos uz Rīgu.

Lūk, ar tādiem gadījumiem nācās sastapties vientuļam ceļotājam un folklorisku vai novadniecisku ziņu vācējam.

Zinātņu akadēmijas Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuvē (LFK) viena no bagātākajām ir sarkanietes **Ilzes Miezones** (1866–1944) repertuāra kolekcija – 1700 folkloras un etnogrāfijas materiālu vienības, starp tām 170 pasakas

un teikas, pāri par 450 tautas dziesmu. Repertuārs pierakstīts laikā no 1925. līdz 1929. gadam, dažas vienības vēl 1931. gadā. Taču pierakstos nav tuvāku ziņu par pašu teicēju. Minēts vārds, uzvārds, adrese. Trūkst precīzas norādes par dzimšanas gadu, tikai blakus pierakstīšanas laikam atzīmēts viņas vecums. Lielākām vēstītājas folkloras sacerējumu kopām, dažreiz atsevišķām vienībām atzīmēts, pirms cik gadiem un kādā pagastā teiktais dzirdēts. Neviena fotoattēla. Tādējādi plašā un daudzpusīgā repertuāra īpašniece kā persona, kā dzīvs folkloras tradīcijas nesējs man kļuva par jautājuma zīmi. Kā tuvoties šai teicējai un cik lielas iespējas to izdarīt laikā, kad pagājuši gadu desmiti kopš viņas repertuāra pierakstīšanas, laikā, kad daudzi viņas laikabiedri, domājams, ir novecojuši, miruši vai izkaisīti plašumos un tālumos – nokļuvuši citās vietās?

Sešdesmitajos gados man kļuva zināms, ka viņas repertuāra galvenā pierakstītāja meita Marija Miezone joprojām ir dzīva un mīt savu vecāku mājās Sarkaņu Jaunbākos.

1968. gada 15. jūlijā iebraucu Madonā. No Madonas ar pasažieru autobusu braucu līdz kādus astoņus kilometrus atstatajai Biksēres pieturai. Tālāk gāju kilometrus četrus piecus pa ceļu, kas nogriezās pa labi, līdz nonācu pie meža. Iedzīvotāji man izstāstīja, kā jāiziet caur meža stūri, lai tiktu Jaunbākos. Bija vairākas taciņas un sānceliņi, taču man laimējās bez kļūdīšanās nokļūt mežam otrā pusē tieši pretī Jaunbākiem.

Bija pievakare. Suņa riešanu sadzirdējušas, pagalmā iznāca divas padzīvojušas sievietes. Apjautājos, vai esmu ienācis Jaunbākos un vai viņas būtu Ilzes Miezones meitas. Atbilde bija apstipriņoša. Viņas bija neizpratnē, kad nodevu viņām sveicienus no mātes.

“Bet kā jūs varējāt viņu pazīt? Nemaz nevar atcerēties, ka jūs būtu redzēts,” viņas brīnījās.

“Jā, es jūsu māmuļu pazīstu. Pazīstu viņas pasakas, tautas dziesmas, mīklas, sakāmvārdus.”

Pēc manas priekšā stādīšanās izbrīnu nomainīja uzticēšanās, sievietes aicināja mani istabā. Vēlāk pēc astoņiem gadiem Marija

Miezone kādā vēstulē man rakstīs: “Ar māsu bieži Jūs pieminam, atceroties, ar kādu uzņēmību Jūs sameklējāt Ilzes meitas tālā nomalē un meža nostūrī” (1976. g. 10. aug.).

Jau šajā satikšanās reizē ieguvu diezgan plašu informāciju par Ilzi Miezonī. Dažas ziņas sniedza citi Sarkaņu ļaudis.

Pēc atgriešanās mājās sarakstīšanās ar Mariju Miezonī ilga piecpadsmit gadu (22 viņas vēstules).

Dažas vēstulēs izteiktās atziņas:

“Esam mācījušās dzīvot līdzekļu robežās un tā nezūdāmieš liekās rūpēs” (1969. g. 9. nov.).

“Tiešām, patlaban možs gars un izturība tik dārgi tikumi kā reti kādreiz” (1969. g. 4. janv.).

“Jauki, ka tehnikas un materiālisma laikmetā sastopami zinātnes darbinieki, kas – folkloras valdzināti – uzticīgi cīnās – lai saglabātu lauku cilvēku gara bagātības un atjaunotā gaismā tās rādītu kosmosa laika paaudzei” (1976. g. 21. nov.).

“Dzīves dažādība dara dažādu cilvēka ikdienu” (1980. g. jūn.).

“Lai saglabātu veiksmes līdzsvaru nerviem un prātam, miesai jādod atpūta, garam mežu un lauku svaigums” (1978. g. nov.).

“Dīvains šis 20. gs. beigu divdesmits. Arvien straujāka trauksme triecas uz priekšu, it kā lokā pieslēdzoties gadsimta trauksmainajam sākumam” (1979. g. 8. nov.).

1969. gadā Marija uzrakstīja “Ilzes Miezones dzīves aprakstu” – sešdesmit skolas burtnīcas lappuses pasīkā rokrakstā. Apraksts pamatojas ne vien uz pašas Marijas tiešajām atmiņām, bet arī uz teicējas stāstījumiem par sevi, ko meita fiksējusi repertuāra pierakstīšanas periodā, neiesniedzot LFK. 1979. gada augustā apciemoju Miezones atkal. Lai precizētu dažus datus, 1989. gada novembrī – jau pēc Marijas nāves – Sarkaņu Lindēs pabiju pie Annas Miezones vēlreiz. Bez tam zināmu pienesumu par Ilzi 1968., 1979. un 1983. gadā Sarkaņos, Madonā un Jūrmalā man ir devušas vēl sarkanietes Anna Medene (1968. g. jūl., 75 g.v.), Anna Zeltiņa (1968. g., 88 g.v.), Marta Bieziņa (dzim. 1915. g.), Elīze Nabaga (dzim. 1892. g.), Marta Līce (dzim. 1899. g.).

Marija Miezone dzimusi 1903. gada 2. oktobrī. Studējusi Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļā (1923–1933). No 1927. gada 1. septembra līdz 1933. gada 1. aprīlim strādājusi LFK, kārtojot iesūtītās tautas tradīcijas.

Impulsu mātes repertuāra pierakstīšanai pēc pašas Marijas liecinājuma (rokraksts “Ilzes Miezones dzīves apraksts”) viņa ir guvusi no Jāņa Endzelīna aicinājuma studentiem piedalīties tautas tradīciju vākšanā. Miezones pasakas un teikas ir pierakstītas studentu 1925. gada Ziemassvētku brīvlaikā un 1926. gada Lieldienu brīvlaikā. Septiņas vēstītājas folkloras vienības pierakstītas un iesniegtas LFK vēl 1931. gadā.

Pēc universitātes beigšanas Marija strādājusi par skolotāju Ilūkstē, pēc tam (1935–1941) Daugavpilī. 1949. gada 25. martā no Jaunbākiem kopā ar māsu Annu tiek deportēta uz Amūras apgabala Mazanovas rajonu.¹ No izsūtījuma abas atgriežas Jaunbākos 1956. gada rudenī.

Piecdesmit Ilzes Miezones rotaļas un spēles, kā arī dažas viņas pasakas ir pierakstījusi Anna (dzim. 1907. g. 8. febr.). Rīgā beigusi divgadīgo pedagoģijas nodaļu Tautas universitātes paspārnē un Valsts daiļamatniecības skolas rokdarbu, aušanas, ādas plastikas nodaļu. Pēc tam neatkarīgās Latvijas laikā strādājusi septiņus gadus par pasniedzēju rokdarbu gatavošanā – Valsts daiļamatniecības skolā, Latvijas sieviešu Nacionālās līgas daiļaušanas skolā, Milleres ģimnāzijā u.c.

Pēc atgriešanās no izsūtījuma māsas līdz aiziešanai pensijā strādāja kolhozā.

1960. gadā Anna par rokdarbiem iegūst Tautas daiļamata meistara nosaukumu.

1982. gada novembrī Marija no nomaļajiem Jaunbākiem pāriet dzīvot Madonā, Anna – pie krustmeitas un radnieces Aijas Stībēles Sarkanu Lindēs, tuvāk Madonai un satiksmes ceļiem.

¹ Par M. Miezones sarakstīšanos ar J. Endzelīnu izsūtīšanas laikā sk.: *Vilciņš T.* Jāņa Endzelīna sarakste ar represētajiem filologiem // *Karogs*, 1990, 3. nr., 171., 173., 174., 176., 177., 179., 180., 183., 184. lpp.

Marija mirst 1985. gada 22. decembrī.

Ilgās pēc dzimtās puses Anna 1990. gada septembrī pāriet dzīvot uz Sarkanu Poteriem – netālu kaimiņos tēva mājām. 1991. gada decembrī viņa man raksta: “Esmu atgriezusies savā dzimtajā pusē pie netāliem kaimiņiem. Pie dārza stūra izgājusi, varu redzēt Jaunbākus – savu dzimteni, savas tēva mājas.”

Anna mirst 1995. gada 16. martā.

1961. gada vasarā Zinātņu akadēmijas folkloristiem ekspedīcija bija Liepājas rajonā. Sakarā ar Pļaviņu hidroelektrostacijas celtniecību, kuras nobeigums bija paredzams pēc dažiem gadiem, mani darīja nemierīgu applūdināšanai paredzēto vietu un to apkārtnes liktenis. Priekšniecība man atļāva doties ekspedīcijā uz paša izraudzītu vietu – toreizējo Jēkabpils rajonu. Man piekomanēja divas brīva līguma vācējas – universitātes vecāko kursu latviešu filoloģijas studentes. Manā pārziņā nodeva divpadsmit otrā kursa studentes, kam bija jāvāc folkloru Jēkabpils rajonā universitātes studentu obligātās mācību prakses ietvaros.

Vācu folkloru, īpaši par Daugavu un tai tuvumā esošām vietām, Seces, Sēlpils un Sērenes pagastā. Dzīvoju Sērenes internātskolā.

Šai ekspedīcijā man radās iespaids, ka tais vietās, kur daba ir ļoti skaista un daudzveidīga, kā tas bija izraudzītajā apvidū, intensīvāk nekā citur rodas, plaukst un zeļ (un ilgāk saglabājas) vietu teikas. Ekspedīcijas pirmajā pusē sastapu daudzus cilvēkus, kas zināja senās teikas par apkārtējām vietām, tomēr nesatiku nevienu teicēju, kam būtu plašāks šī žanra repertuārs.

Kad Sērenē apvaicājos pie vietējiem iedzīvotājiem par pasaku un teiku teicējiem, man diezgan nenoteikti minēja kādu gados vecu sievieti **Ievu Bērziņu**, teica, ka viņa “zina stāstīt”. Informācija man nelikās droša, tomēr nolēmu to neatstāt bez ievēribas. Tā ekspedīcijas piecpadsmitajā dienā ierados Sērenes Lejas Gūdzēnos.

Lejas Gūdzēni atradās Daugavas krasta tiešā tuvumā. Mani sagaidīja veca māmiņa ļoti dzīvām acīm, laipnu smaidu grumbainā sejā. Sarunas gaitā guvu ieskatu, ka Ievai Bērziņai ir teiku reper-tuārs. Viņai bez grūtībām cita pēc citas atmiņā nāca teikas, viņa prata stāstīt un labprāt to darīja.

Bērziņu apmeklēju arī 1970. gada vasarā. No viņas esmu rakstījis folkloras materiālus 1961. gada 27. un 30. jūlijā, 7. augustā un vēl kādā dienā pašā augusta sākumā, kuras datums pierakstos nav atzīmēts. 1970. gada vasarā pie viņas uzturējos 9. un 10. jūlijā, izdarot pierakstus ar magnetofonu. Kopumā septiņas dienas. Pierakstīti 92 vēstītājas folkloras sacerējumi. Tikai dažas – septiņas no šīm vienībām ir pierakstītas divreiz – pirmoreiz 1961., otrreiz 1970. gadā – un ir savā starpā vairāk vai mazāk atšķirīgi varianti.

1970. gadā nakti pie Bērziņas pārgulēju sienā kūtsaugšā. Redzēju sapni. Stāvēju klajuma malā. Ciktāl mans skats sniedzās, klajums bija pārklāts čuskām, kas, vērsdamas savus skatus pret mani, puspacēlušās snaikstījās un locījās. Pēc pamošanās man bija diezgan nepatīkama iekšējā sajūta, taču nebija bažu, ka sapnis ir ar kādu dziļāku ļaunu nozīmi un varētu vēstīt kaut ko sliktu. Rīta cēlienā īpatnējo sapni izstāstīju teicējai. Viņa bija norūpējusies un teica: “Jums ir nelabvēļi un skauģi. Jūsu darba panākumu dēļ viņi aiz skaudības centīsies jums bīstami kaitēt. Bet es jums došu savu svētību.”

Atvadoties Ieva Bērziņa mani pavadīja nelielu gabaliņu. Šķiroties viņa lūdza mani apstāties un pārmeta pār mani krusta zīmi. Aizkustināts pateicos viņai. Šis brīdis kā kaut kas ļoti gaišs atspulgo manī vēl šodien. To atceroties, dzīvi jūtu vecās lauku māmiņas un folkloras zinātājas sirdssiltumu, labvēlību, uzticēšanos un ticību man.

No Bērziņas un viņas vīra Kārļa saņēmu trīs vēstules un apsveikumus.

1962. gada augustā:

Labdien!

Miļš paldies, cienījamais Rudziša kungs, par skaistajām veltēm. Viņas man mana mūža beigās sagādāja lielu prieku. Lūdzu no

sirds labos garus, lai viņi Jums piešķir ilgu un saulainu mūžu. Lai Jūs sirmā vecumā varētu ar prieku un lepnumu atskatīties uz savu ar godu un slavu vainagotu mūžu.

Ar sirsniņu sveicienu
Vecīši Gūdzēnos

Apsveikumā uz 1971. gadu:

Tec, saulīte, mirdzēdama,
Rudzīšiem priekšā teci.
Sudrabiņa mēnestiņš,
Tec pakaļ sargādams.

Daudz laimes Jaunajā gadā, veselību, spēku skarbajā dzīves cīņā, gaišas un saulainas mūža dienas!

Vēl no sirds Vecīši Gūdzēnos

Ir pagājuši 20 gadi kopš **Jēkaba Preiža** nāves. Pirmoreiz es viņu redzēju 1953. gadā Rīgā, Zeltiņu ielā 27, sievasmāšas Ilgas kāzu vakariņās. Taču pirmā tuvākā saskarsme radās 1953. gada vasarā, kad mēs ar viņa meitu Mirdzu no Rīgas ieradāmies viņa mājās Gulbenes rajona Sinoles Birzniekos sakarā ar mūsu priekšā stāvošajām laulībām. Toreiz viņš bija septiņpadsmit gadu jaunāks nekā es pašlaik. Man bija divdesmit pieci ar pusi gadu, viņam nepilni piecdesmit četri; man viņš šķita pavecs cilvēks. Viņš bija vidēja auguma, ko vēl mazāku darīja uz priekšu nedaudz saliektā mugura, kā vēlāk uzzināju, osteohondrozes – radikulīta rezultātā.

Man vēl nebija pieredzes labu folkloras zinātāju apjaušanā, atklāšanā, atšifrēšanā. Sākumā visvairāk apzinājos to, ka viņš – mans sievastēvs. Tikai satiekoties vairākkārt, man pamazām sāka atklāties viņa stāstītāja talants un tās folkloras bagātības, kas mājāja šai cilvēkā.

1954. gada decembrī, 1955. gada aprīlī, 1956. gada jūlijā Mirdza ar roku no tēva pierakstīja 17 folkloras prozas vienību, 26 ar svētkiem, svinamām dienām un darbu veikšanu saistītus ticējumus,

16 mīklu un dažas dziesmas. 50. gadu vidū meita pierakstīja arī 45 savas mātes Emmas repertuāra vienības, pēc vecāku stāstījumiem sīkus tēva un mātes biogrāfijas datus, daudzpusīgas, saistošām detaļām bagātas ziņas par viņu dzimtām un senčiem.

1967. gadā pirmajos Ziemassvētkos par līdzekļiem, ko deva nelielais mantojums pēc mana tēva nāves (tēvs Jānis nomira 1967. gada 8. martā, māte Rozālija bija mirusi jau 1963. gada februārī), Rīgas Centrālajā universālveikalā nopirku mazu portatīvo magnetofonu "Komēta". Šim aparātiņam esmu pateicīgs par visiem savu vēstītājas folkloras teicēju ierakstiem magnetofona lentē.

1968. gadā kādā ziemas vakarā savā toreizējā istabiņā Rīgā Stabu ielā 29, dzīv. 51, no Preiža ierakstīju divas teikas, vienu pasaku, vienu nostāstu un Franča Šūberta dziesmu "Liepa" ar Vilhelma Millera tekstu veclaicīgā latviešu tulkojumā. Plaša vēstītājas folkloras repertuāra pierakstīšana mēdz būt ilgstošs process. Ar magnetofonu tiku pie viņa ieradies sešas reizes. Ieraksti izdarīti 1968. gada 31. augustā, 26. un 27. oktobrī, 1969. gada 5. septembrī, 1970. gada martā, 1972. gada 18. septembrī un 1973. gada 20. oktobrī. Ierakstītas 154 folkloras prozas vienības, no tām – vienā variantā 114, divos – 20 vienības. Kopumā, ieskaitot sievas ar roku pierakstītos, iegūts 171 nostāstu, anekdošu, teiku, arī pasaku teksts, no tiem 129 neatkārtojas, vairāk nekā 20 atkārtojas.

Jēkaba Preiža mājās tiku uzturējies savu vasaras atvaļinājumu laikā, bieži kopā ar sievu, cauri Nītaurei, Skujenei, Vecpiebalgai vai Smiltenei šķērsojot Vidzemi, braucis pie viņa ciemos. Interesanto stāstījumu dēļ katra satikšanās ar viņu man bija svētki. Viņa nostāsti, teikas, anekdotes, dažādas atmiņas mani cieši jo cieši satuvināja ar tālo, līdz tam man pilnīgi nepazīstamo Ziemeļvidzemes austrumu nostūri, tā ļaužu dzīvi pagātnē, tā vēsturi. Novērsa domas no nedienām un raizēm. Sniedza atpūtu, garīgu spirdzinājumu, morālisku spēku grūtos laikos. Meža un ūdeņu – Roznieku ezera tuvums, sēņošana, lauku miers, Preiža sirsnība un draudzība, viņa brīnišķīgie stāsti. Kad tas ir bijis, un kur tas ir palicis?

Teicēja atstātās garīgās bagātības ir daudzveidīgas. Filoloģe Maiga Putniņa (Rūjiena), sākot ar 1974. gadu, no Preiža ir ieguvusi ļoti plašu Sinoles izlokšnes leksikas materiālu ar viņa sniegtiem vārdu paskaidrojumiem, pierakstījusi tekstus par gadskārtu svētku un atzīmējamo dienu ieražām u.c.¹ Leksikogrāfiskais darbs bija ļoti tālu paviszījies, taču netika pabeigts sakarā ar teicēja nāvi.

Latviešu šaha vēstures pētnieks Imants Blaus ir izmantojis Preiža atmiņas par Velēnas draudzes skolas skolotāja šahista Kārļa Tarziera aizraušanos ar šahu.²

Bija ļoti karsta 1959. gada jūlija dienas pēcpusdiens. Iedams pa Daugavpils–Rīgas šoseju gar Kuosines jeb Kuoša ezeru Nīcgales virzienā, nolēmu izmēģināt savu laimi, pagriežoties pa kādu sānceļu šosejas labajā pusē. Gāju pa to kādus pāris kilometrus. Sākumā apjautāšanās par folkloras mantām un tās zinātājiem nedeva rezultātus. Pēdīgi, jau stipri pievakarē, uzzināju, ka kāds vīrs, Jukšs vārdā, kolhoznieks, ganībās ganiem stāstījis pasakas. Sevišķas cerības neloloju, taču šī ziņa kļuva par manu vienīgo pieturas punktu meklējumiem. Ne prātā nenāca, ka man priekšā būs liktenīga sastapšanās, ka sastapšu vienu no saviem vislabākajiem teicējiem.

Kazimirs Jukšs bija gara, spēcīga auguma vīrs, runāja visai dobjā balsī. Viņš stāstīja labprāt, ar patiku un vēlēšanos man palīdzēt. Jau pēc dažām viņa pasakām, kas brīvi sekoja cita citai, bija redzams, ka viņš ir īsts pasaku stāstītājs. 13., 20., 22. un 24. jūlijā no viņa pierakstīju 13 pasaku un trīs teikas.

Kazimira Jukša repertuāra apguvi turpināju 1966. gada septembrī, 1970. gada jūlijā, 1973. gada augustā un 1974. gada jūlijā,³

¹ Dažus Preiža teiktos Sinoles izlokšnes paraugus sk.: *Putniņa M.* Sinoles izlokšne // Augšzemnieku dialekta teksti. Latgaliskās izlokšnes / Sast. N. Jokubauska. Rīga, 1983, 129.–133. lpp.; *Putniņa M.* Sinoles izlokšnes apraksts. Rīga, 1983, 15., 152.–154. lpp.

² *Blaus I.* No Latvijās šaha vēstures. K. Tarziers – pirmās latviešu šaha grāmatas autors. A. Tarziere – pirmā latviešu problēmiste // *Šahs*, 1977, 5. nr., 25. lpp.

³ Šai laikā lielākoties pārnakšņoju Liksnas astoņgadīgajā skolā, kas atradās diezgan tuvu Jukšu sādžai un kur bija ērtāka apmešanās vieta.

pavisam kopā, ieskaitot 1959. gada vākumu, pierakstot 66 pasaku un teiku tekstus, kas tomēr nebija viss viņa repertuārs.

Lai gan mans laiks bija ierobežots, darīju savu darbu pēc iespējas bez steigas. Draudzēdamies ar teicēju, gāju ar viņu tuvīnajā mežā lasīt sēnes.

Jukšs bija viesmīlīgs, dāsns pacienāšanā. Atceros kādu reizi. Uz galda viņš man uzlika māla bļodu, pilnu ar medu, ēdamkaroti, lielu krūzi ar pienu, parasto krūzīti, maizes kukuli, žāvēta speķa gabalu, pamatīga lieluma nazi un teica: “Nu, Juze, ēd!”

Stāstīja viņš, jau teicu, labprāt, taču ar viņu bija šādas grūtības. Kad viņš uzzināja, ka tuvākajā apkaimē ģimenes svinībām vai talkas cienastam un mielastam ir izdarīts alus, viņš gluži negaidīti tūdaļ posās uz attiecīgo vietu (vai šāda izturēšanās zināmā mērā nesaskanēja ar viņa mākslinieciski impulsīvo raksturu?). Nelīdzēja mani lūgumi palikt ar mani, lai turpinātu darbu, nelīdzēja skaidrojumi, ka viņa dēļ esmu braucis tālu ceļu no Rīgas. Viņš neviltotā mierā teica: “Atbrauksi atkal citreiz!” Nespēju ieskaidrot, ka man atbraukt no Rīgas nav nemaz tik viegli un vienkārši.

Jukšs bija ticīgs, katolis, taču pretēji daudziem ticīgajiem nementās izcelt savu pārlicību. Tikai vienreiz, liekas, svētdienas dienā, viņš īsi izteicās, ka ir labi un pareizi būt ticīgam.

Kazimira Jukša stāstījumi, viņa personība pieder maniem spilgtākajiem folkloristiskajiem iespaidiem.

Pasaku, anekdošu, teiku, nostāstu teicēju **Pēteri Jakušenoku** Maltas pagasta Dementovas sādžas Arhipovkā tiku apmeklējis piecas reizes – vienreiz nelielā speciālā komandējumā, vienreiz atvaļinājuma laikā, divu kārtējo folkloras ekspedīciju laikā un vienreiz brīvajās dienās nedēļas nogalē.

No Dementovas sādžas vairs bija palicis tikai vietas nosaukums un Jakušenoka māja. Elektrības mājā nebija.

Ceļš pie šī teicēja bija garš un diezgan sarežģīts. Ar vilcienu vai autobusu līdz Rēzeknei. No Rēzeknes ar kādu autobusu līdz

Maltai. Dažus kilometrus aiz Maltas ceļš no lielceļa nogriezās pa kreisi. Vairākus kilometrus bija "taisni" jāiet uz Dementovu, taču tam, kam šis ceļš nebija bieži staigāts, orientēšanos varēja traucēt tas, ka vajadzīgais "pamatceļš" bija likumots, ar atzarojumiem, sānceļiem. Pašā ceļa tuvumā nebija māju, kur varētu ieiet apjau-tāties.

Nostaigāt ievērojamus ceļa gabalus ar uzkabi – čemodānu, portfeli, dažādām mantām, magnetofonu un tā piederumiem nebija viegli. Taču fiziska mundruma un izturības man netrūka.

Ne vien netrūka, bet bija pārpilnām entuziasma un labu cerību. Neraugoties uz to, ka institūtā diendienā bija jāveic sarežģīts darbs pie lielā tautas dziesmu izdevuma,¹ par vēstītājas folkloras stāstīšanu, teicējiem un klausītājiem sapņoju sagatavot vairākas grāmatas.

Pirmoreiz pie teicēja ierados 1965. gada novembra pēdējās dienās. Valodas un literatūras institūta Folkloras sektors nupat no Maskavas bija saņēmis krievu pasaku pētnieces Ernas Pome-rancevas vēstuli. Viņa rakstīja, ka Zinātņu akadēmijas N. Miklu-ho-Maklaja Etnogrāfijas institūta folkloristu grupas ekspedīcijas laikā Maltā sastapusi labu pasaku teicēju, vārda meistarū Pēteri Jakušenoku.

Ar dzīvu interesi draudzīgi mani saņēma stalts, gara auguma, jauneklīgi možs sirmgalvis. Viņam acis iemirdzējās: "Jā, Pome-ranceva te bija, kopā ar kādu savu biedru iesāka no manis ierakstīt magnetofonā. Viņai jau bija jāatgriežas Maskavā, un arī es pats tolaik biju pavisam nevaļīgs. Viņa ļoti nožēloja, ka nevar pierakstīt vairāk."

¹ Septiņpadsmit gadu tika strādāts, klasificējot un tipoloģizējot Latviešu folkloras krātuves arhīvā uzkrātās tautas dziesmas. Sagatavoju un uzrakstīju atsevišķas nodaļas tautas dziesmu I, II, IV un VI sējumam. Savā ziņā dīvaini, jā, likteņa ironija, ka darbs, kas man Valodas un literatūras institūtā (tagad – Literatūras, folkloras un mākslas institūts) ir bijis plāna pamatvirziens, paņēmis visvairāk laika, pēdējo gadu publikācijās sniegtajās biogrāfiskajās uzziņās par mani nav nemaz pieminēts vai atzīmēts ar kļūdainu norādi, ka piedalījies tikai zinātniskā izdevuma "Latviešu tautasdziesmas" I sējuma (!) sagatavošanā.

Pēc samērā nelielas mūsu iepazīšanās Jakušenoks ar prieku bija gatavs dalīties ar mani savā repertuārā. Pasaku un anekdošu stāstījumu laiku pa laikam nomainīja teicēja atmiņu lappuses, no kurām pamazām iezīmējās viņa dzīves meti.

Īsā laikā, kuru pavadīju pie teicēja, ar roku pierakstīju no viņa 18 pasaku un 22 anekdotes, un dažus citu žanru sacerējumus.

Viņa repertuāra pierakstīšanu turpināju 1970. gada augustā, 1972. gada jūlijā, 1973. gada augustā.

Visas apmeklējumu dienas dzīvoju pie teicēja, jo te bija vērts uzturēties, bija gana, ko darīt.

Pirmā satikšanās diena pēc ilgākas neredzēšanās bija īsti svētki. Bez kāda uzmundrinājuma un uzskubinājuma Jakušenoks vakarā vairākas stundas savu rokas ermoņiku pavadībā dziedāja tautas dziesmas, krievu strādnieku un matrožu dziesmas, spēlēja kāzu maršus. Viņš bija degsmes un aizrautības pārņemts. Piedodami vai nepiedodami – šais stundās es dzīvi vērtēju augstāk nekā zinātni, biju ne folkloras vācējs un pētnieks, bet tautas dziedātāja un muzikanta, folkloras bagātību glabātāja apburts klausītājs.

Uzturoties pie teicēja, palīdzēju viņam nelielos darbiņos – sakraut gubiņās kaltēšanai vai sadabūt šķūnī pie mājas sapļauto sienu.

Ieskaitot 1965. gadā ar roku rakstīto, no Jakušenoka ieguvu 152 folkloras prozas vienības. Sākot ar 1970. gadu, pierakstus izdarīju ar magnetofonu, turklāt magnetofons ne mazākā mērā nemulsināja teicēju, netraucēja viņa brīvo stāstījumu.

Pēdējoreiz teicēju apciemoju 1975. gada decembra sākumā, izmantojot apstākli, ka tad šī mēneša pirmās nedēļas nogalē bija trīs brīvas dienas: 5. decembris, piektdiena, bija "PSRS Konstitūcijas diena". Šis laiks bija pilnīgi manā rīcībā, braucienam man nebija jāizprasa atļauja. Devos ceļā laikam 4. decembrī. Sakarā ar priekšā stāvošajiem "svētkiem" tā bija nepilna darbadiena, jau ap pusdienas laiku visiem institūts bija jāatstāj, durvis plombēja ciet.

Šoreiz man nebija nolūka pievērsties intensīvai Jakušenoka tekstu pierakstīšanai, bet gan tikai tāpat paklausīties viņa stāstīju-

mos, lai gūtu ieskatu vai nojausmu, cik liels vēl nepierakstīts reper-
tuārs varētu būt teicēja rīcībā. Tādēļ magnetofonu neņēmu līdzī.

Bija sasniedzis daudz sniega. Ceļš uz Dementovu līdz ar sān-
ceļiem bija aizputināts. Visur apkārtnē bija kā viens liels sniega
klāts tīrums. Labi, ka biju bez magnetofona. Pēc kāda laika jutu,
ka esmu zaudējis orientāciju. Pēdīgi nokļuvu pie vienas mājas.
Izrunājos ar tās saimnieku. Izrādījās, ka biju gājis nepareizā virzie-
nā un Dementova ir kilometrus sešus tālu. Nācās ilgu laiku brist
pa dziļu sniegu, līdz nokļuvu pie sava teicēja. Pāris dienās noklau-
sījos vēl 40 viņa anekdotes un pasakas, bloknotiņā atzīmēju to
tēmas, atstājot tekstu pierakstīšanu citai reizei. Diemžēl citas rei-
zes vairs nebija...

1996. gada 25. martā

Jēkabs Preizis, dzim. 1899. g. 18. novembrī, dzīv. Sinoles Birzniekos. Vecāki – kalpi. Bijušais jaunsaimnieks. Kolhoznieks. Miris 1977. g. 24. janvārī. Pier. 1966 g. 25. augustā.

Manā bērnībā, kad es kopā ar vecākiem dzīvoju Sinoles pagasta Celmos, bija viens liels pasaku stāstītājs, tikai es maz ko no viņa atceros.¹ Bāliņš bija ģimējas vārds. No viņa es dzirdēju kādus divus trīs gadus. Viņš bija kalējs, kala pagasta ļaudim. Manās acīs viņam toreiz bija pāri par sešdesmit gadu. Nomira tā ap 1912., 1914. gadu Sinolē. Ziemas vakaros viņš nāca uz saimnieka māju, kur dzīvoja mans tēvs, un sievietēm stāstīja drausmīgas pasakas. Es gulēju gultā, aiz bailēm uzrāvis segu uz acīm. Viņa galvenie temati bija par spokiem, raganām. Bija par dimanta kalnu, pie kura piebraukuši ar lakatu. Viens uzkāpis augšā, sasitis rokas, iedziedājies kā gailis un aizskrējis. Tad laiduši otru – tas pats. Trešo piesien pie striķa. Kad novelk – mēms. Kā viņš bija kalējs, tā viņam briesmīgi patika stāstīt par kalējiem. Kalējs izkaļ dēlam lielu nūju. Dēls iet pasaulē stiprinieku meklēt. Vakarā iegriežas pie kādas vecenes. Izrādās, ka vecenes vīrs un dēls ir vēl lielāki stiprinieki. Varonis bēg, tie dzenas pakaļ. Kalēja dēls satiek vēl lielāku stiprinieku (nes divdesmit baļķus), kas izglābj viņu un pasaka viņam, lai iet labāk mājās. – Stāstīja par ezeriem, kā tie lidojuši pa gaisu.

Tai mājiņā viņš dzīvoja viens. Sieva bija mirusi, dēls dzīvoja kaut kur prom. Viņš atnāca gandrīz vai katru vakaru, viņam vienam bija garlaicīgi. Saimniekam bija četri īrnieki. Istaba, kur mēs

¹ Sinoles Celmos Jēkaba Preiža tēvs Jānis ar ģimeni dzīvoja no 1903. līdz 1908. gadam.

dzīvojām, bija lielāka, tur visi sanāca klausīties, ko tas vecis stāstīja. Puiši pina grozus, plēsa skalus, meitas vērpa. Tāda kopīga strādāšana bija mūsu istabā tais reizēs, kad vecis stāstīja, citās reizēs ne.

Saimnieka dienestpūsis un meita bija pāri par divdesmit gadu, vaļenīcas piecdesmit četrdesmit gadu. Vaļenīcu vīri parasti nenāca, tie bija vai nu prom, vai piekusuši no dienas darbiem.

Ziemas vakaros stāsti vilkās četras piecas stundas, kā kuru reizi.

Klausītāji izteica piezīmes, nobrīnījās par brīnumiem, novaidējās, ja bija kas briesmīgāks, pasmējās, ja bija kas smieklīgāks.

Pasakas viņam bija garas, ka vienu iesāka, tā visam vakaram pietika, dažreiz pat vakarā nepabeidza.

Zelma Pūķe, 65 g. v., dzim. Jelgavas apr. Vilces pag. Bračos. Vilcē uzaugusi, tur mūžu nodzīvojusi. Kolhozniece. Pier. 1964. g. 4. jūlijā.

Senāk manā bērnībā bija sieviņas, kas gāja pie saimniekiem vērpt vai dzīvoja pašas kādā rūmītē ar vērpti. Tiku dzirdējusi no citiem cilvēkiem, ka šīs sieviņas vērptot stāstījušas daudz pasaku un dziedājušas dziesmas. Pati šādas sieviņas neesmu dzirdējusi.

Anna Balcere, dzim. 1911. g. Bārtas Ķīburciemā. Tēvs – mežsargs. Astoņas vasaras gājusi ganos. No 1935. g. dzīv. Bārtas Grantskalnos, kur vīram piederēja 14 hektāru jaunsaimniecība. Kolhozniece. Pier. 1978. g. 16. jūlijā.

Mana dzimtene Ķīburciems. Manā bērnībā Ķīburciemā bija pāris desmit sētu.

Ziemas vakariem sievietes vērpa, vīrieši vija striķus, stāstīja. Es, tāda meitene, atminos, ka stāstīja: saiet mājās laupītāji, sadzen pirtī, aiztaisa ciet. Prasa saimniekam, lai atdod klēts atslēgu. Tikai uz rīta pusi izlaida no pirts. Paņēmuši audeklus, aplaupījuši. Tā patiesība. Manas mammas brālis bija tas saimnieks.

To klausoties, pabēgu pakrēsli – bija tādi pīti krēsli –, trīcēju. Man tad bija astoņi deviņi gadi. Vasaru ganos mežā domāju, ka tik nenāk kādi žūliki.

Stāstīja, kad apkopa lopus, pie lampas gaismas. Sēdēja līdz desmitiem. Vīrieši ņēma ermoņikas. Sākās spēlēšana, dancošana.

Vakarēšanas bija ziemas mēnešos – novembrī, decembra mēnesī, janvārī.

Ganos, kad govīs apgūlās, spēlējām kārtis, kādreiz pastāstīja kādu pasaku. (..)

Ķīburu mežā pātagas vijām. Kad liepājnieki brauca launaglaikā (t.i., zemnieki atgriezās no Liepājas), pātagas mainījām pret konfektēm.

Lidija Pāvelsone, dzim. 1894. g. Piltenes Poneross, dzīv. Piltenē. Bij. skolotāja; pensionāre. Pier. 1982. g. 23. jūlijā.

Mana tēva mājās ziemas vakaros stāstīja pasakas, minēja mīklas, dziedāja dziesmas, gāja rotaļās. Sievietes vērpa, vīrieši sagatavoja pinekļus, plēsa skalus. Atceros divus puīšus, kas stāstīja pasakas. Viens bija pusmūža gados, otrs jauns, nebija zaldātos gājis. Jaunākais pasakas pats izdomāja. Kā sāka stāstīt pasaku par putniņu, stāstīja visu vakaru. Otrā vakarā, kad es lūdzu viņu stāstīt par putniņu, stāstīja citādāk. Vecākais stāstīja īstas tautas pasakas.

Aleksandrs Lapinskis, 70 g.v., dzīv. Lietuvā, Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu ciema Morišķu sādžā. Pasē rakstīts, ka lietuvietis. Uzskata sevi par latvieti. Vecāki latvieši. Līdz vienpadsmit gadu vecumam ar vecākiem dzīvo Bauskas Kurmenē. Tad kopā ar vecākiem pāriet dzīvot uz Lietuvu. Te tēvs iegūst mantojumu – 12 hektāru zemes. Aleksandrs beidz N. Radvilišķu pamatskolu, mācās Rīgā reālskolā, kuru nebeidz. Pēc Pirmā pasaules kara strādā N. Radvilišķu kredītbankā, padomju laikā par N. Radvilišķu kooperatīva priekšnieku.

Katolis, ticīgs. Tic arī rozes, čūsku vārdiem, vārdiem pret liesas slimību. Tēvs Jāzeps bija vārdotājs, ārstēja rozi. Tēvs mira 1945. g. 76 vai 77 gadu vecumā.

Pier. 1966. g. 2., 4. augustā.

Tēva vecākais brālis Mārtiņš un tēvs vakaros stāstīja pasakas. Pasaku stāstīšana bija vairāk novembrī (tad sākās), decembrī, janvārī,

februārī. Visvairāk sestdienas vakaros – stāstīja līdz diviem, pat līdz rītam.

Dzīvojam Lielajos Morišķos vienā mājā. Viena istaba bija tēvam, otra viņa vecākajam brālim. Mārtiņš skolā nebija gājis, neprata lasīt, rakstīt, pazina naudu, bet neprata saskaitīt. Pātaru grāmatu gotiskiem burtiem bija izmācījies no galvas.

Nāca klausīties jauni, padzīvojuši. Saiešanās pie Mārtiņa kādreiz sanāca piecpadsmit cilvēku. Bija mājinieki un citi no Morišķu sādžas. Stāstīja pasakas, faktus. Tēvs stāstīja vairāk paša pieredzējumus, Mārtiņš – tādus notikumus un pasakas. Notika diskusijas par baidēkļiem.

Es nevarēju mācīties, man gribējās klausīties. Sievieši – tie vērpa, vīrieši pīpēja, stāstīja pasakas. Kad alus bija, tad iedzēra.

Krišjānis Zaķis, 77 g.v., dzim. Iecavā kalpa ģimenē. Gājis skolā Iecavā trīs ziemas. Jaunībā strādājis arī Pilsrundālē, Mežotnē. Dzīvo Iecavā, strādā Iecavas internātskolā par apkopēju. Pier. 1966. g. 29. jūlijā. Pieraksts izdarīts Lietuvā, Pakrojas raj. Geruču sādžas Muceniekos, kur K. Zaķis bija ieradies ciemos.

Rudenī, ziemā, kad garākas naktis, vakaros pulka stāstīja pasakas. Vīrieši taisīja tupeles, lāpīja pastalas un kurpes, vija pinekļus. Sievieši vērpa, auda, šuva un tamborēja. Pie skala uguns.

Cilvēki nezināja, kas ir grūti. Viņi domāja, ka tā tam jābūt.

Pasakas stāstīja gan tādi, kam divdesmit gadu, gan veci. Dažai pasakai nebija gala, stāstīja, stāstīja, teica – rītvakar vēl stāstīšu.

Marija Muceniece, 73 g. v., dzim. Rundāles pag. Tēvs – kalps. Deviņu gadu vecumā pārceļas uz Lietuvu. Dzīv. Pakrojas raj. Žeimeles Geruču sādžā. Pier. 1966. g. 29. jūlijā.

Saimnieki turēja puisi, meitu, ganu. Rudens un ziemas vakaros, strādājot dažādus darbus, mājas ļaudis stāstīja pasakas. Ja saimnieks bija latvietis – latviski, ja lietuvietis – lietuviski. Stāstīja

vairāk vecīši, vecie vīrieši. Visi prasa, lai tik saka, lai tik saka. Visiem patika klausīties. Kam veicās stāstīt, tam patika stāstīt. Ja kādās mājās bija puisis (kalps) ar ermoņiku, sagāja gājēji, padancoja (saimniekmeitas nedancoja). Stāstīšana turpinājās pēc apgulšanās. Prasa: "Vai jūs dzirdat, vai jūs dzirdat?" Kamēr atsaucas, ka dzird, tikmēr stāsta.

Tas tā bija priekš Pirmā pasaules kara.

Roberts Vīndedzis, pāri par 80 g. v., dzim. Lietuvā, Lieparu sādžā Žeimeles apkaimē. Dzīv. Svītenes Vīndedžos. Divas ziemas apmeklējis skolu Bauskas apr. Pilsmuižā. Dzīv. Pilsmuižā, Mežotnē, Codē, Svītenē. Latvijas brīvvalsts laikā strādā dēla saimniecībā, iet par pusgraudnieku. Kolhoznieks, pensionārs. Pier. 1965. g. 6. jūlijā.

Bija tādi veļu vakari starp Mārtiņiem un Ziemassvētkiem. Tad vakari bija gari. Deva mīklas cits citam. Istabu apgaismoja ar skaljiem. (..)

Pasakas stāstīja, tādus notikumus.

Stāstīja par spokiem. Tur spokojās, vēl tur spokojās. Un kas tur spokojās? Cilvēks bija no miega pārvarēts, viņam acis rādījās.

Mans tēvs stāstīja par šādu gadījumu, kas it kā noticis ar viņu.

Tēvs brauc pa tiltiņu, kur spokojās, redz, aita guļ uz tilta. Tēvs paņem aitu ratos, noliek sev priekšā. Aita aug lielāka, arvien lielāka, ratos vairs nav rūmes. Brauc tālāk, pāri kādai upītei tilts. Aita izlec laukā un saka: "Paldies, ka mani pavizināji!"¹ Vai tad tam var ticēt? Es domāju, ka tas māns no negulēšanas. Bet tēvs ticēja, ka viņš to īsteni redzējis.

Mātes tēva tēvs ir bijis par vilkaci, mana māte stāstīja. Neviens nav neko zinājis par to.

Viņiem ir bijušas pļavas gar meža malu. Vienreiz vedot sienu mājās. Sieva stāv pie veltņa. Vīrs ieskrien mežā. Pirms ieskrieša-

¹ Plaši izplatītas latviešu tautas teikas motīvi.

nas sievai teicis: "Ja te kāds nāk un plēš tevi, nesit viņam, bet labāk glaudi." Ko šī, gaida vīru!

Pēc brītiņa vilks klāt, šai pie kājām, plēš šai kājas, šī glauda. Šai bija tādas pašadītas zīmīgas zeķes, pervētas zilā krāsā. (Teicējs stāstot rāda, kā vilks plēsis zeķes un kā šī glaudījusi. – 7. R.) Vilks aizskrējis. Pēc brīža atnāk vīrs, krauj atkal. Sieva ierauga, ka vīram zobos zili dzīpari. Nu sieva saprot, ka vīrs bijis vilkacis.

To māte stāstīja mums, bērniem. Viņa ticēja, ka tas, ko viņas vecmāte stāstījusi, tiesa. Tolaik par vilkačiem daudz stāstīja. Es nezinu, kā cilvēks var tā pārgriezties. Domāju, ka tas tā nevarēja notikt.

Dāvids Štrādams, dzim. 1892. g. Jelgavas apr. Auru pag. (Dobeles raj.) kalpa ģimenē. Audzis Jēkabnieku pag. un Ūziņos. Vilcē dzīvo 27 gadus. Galdnieks. Pier. 1964. g. 5. jūlijā.

Pasakas stāstīja vairāk ziemas vakaros. Ūziņos muižas ļaudis dzīvoja vienā mājā, bet katrs savā istabā. Vakaros vairākas muižas sievas salasījās vienā istabā, vērpa, stāstīja pasakas. Klausītāji ar sanāca no dažādām istabām. Es pats nebiju tādās reizēs, bet mani vecāki, pārnākuši mājās, teica: "Tur dikti skaistas pasakas stāstīja."

Emīlija Sikle, dzim. 1900. g. Aizvīķu pag. muižas kalpa ģimenē. Uzaugusi Aizvīķu muižā. Dzīv. Bārtas Drullēnos. Bārtā dzīvo kopš 1921. g. Pier. 1978. g. 20. jūlijā.

Mans paps Matīss Kupšs bija liels pasaku vaļelētājs. Mēs bijām Aizvīķu muižā kalpi, tur es piedzimu, uzaugu, liela meitene biju.

Muižā bija vairāki ērbērgī. Mūsu ērbērgī bija septiņi kalpi, katram savs dzīvoklis.

Mūsu istabā sanāca kalpi ar savām ģimenēm. Sievietes lielo daļu vērpa, adīja cimodus, lāpīja kreklus. Vīrieši neko nedarīja.

Visiem dikti jau patika dzirdēt tās pasakas. Dažreiz stāstīja pasakas līdz divpadsmitiem naktī. Viņam bija liela, bieza pasaku grāmata. Viņš jau zināja tās pasakas no galvas.

Kalpi sanāca arī sestdienās, svētdienas vakaros. Pienāca pilna istaba.

Pasakās ir pamācība. Kad paps stāstīja, varēja gudrību ieņemt sevī. Kad viņš izstāstīja smuku pasaku, es ilgi atcerējos. Paps nomira 1928. gadā Mazgramzdā.

Anna Riekstiņa, dzim. 1895. g. Bārtas pag. zemnieka ģimenē. Latvijas brīvvalsts laikā kalpi. "Divdesmit trīs gadus nostrādāju kolhozā par pastnieku. (...) Astoņi gadi biju kolhoza valdes loceklis, divpadsmit gadi ciema padomes deputāts." Kopš 1968. g. dzīv. Bārtas Dīķos. Pier. 1978. g. 19. jūlijā.

Kad biju pusaudze, meitas sagāja vakarēšanā pirtī, adīja, vērpa, dziedāja.

Mana māte un mātesmāte, kad bija jaunas, rudenos, ziemas vakaros pa pirti vien dzīvojušas: ada, vērpi, stāsta pasakas. Gāja gan saimnieka meitas, gan kalpones. Puiši pa pirts lodziņu nolūkojās meitās. Gāja uz pirti, lai netraucētu citus, kas grib gulēt, arī lai puiši varētu palūrēt uz viņām.

Palika, cik patika, pat līdz pusnaktij. Reizēm meitas arī dancoja savā starpā, dziedāja.

Annele Veigule, dzim. 1912. g. Aulejā Peipeņu (Peipinis) sādžā, dzīv. Aulejā. Slaucēja kolhoza lopkopības fermā. Pier. 1960. g. 13. jūlijā.

Peipiņu sādžā meitys, puiši zīmā sasalasē supratkuos. Supratkys beja catūrtdiņom i sastdiņom. Supratkuos vairuok guoja jaunī. Meitys tamūs vokorūs spriež, oda, puiši nikuo nodara.

Supratkuos beja spielis – "gradzynu dūšona", "tyltu taiseišona", minē meiklis, stuostē puosokys.

Vosoru nabe supratku; supratkys vysvairuok beja adventā i leļajā gavienī¹.

¹ Lielais gavēnis bija 46 dienas, sākot ar Pelnu dienu līdz Lieldienām.

Kazimirs Ķukšs, dzim. 1902. g. 4. decembrī Līksnā, dzīv. Līksnas Ķukšu sādžā. Kolhoznieks. Miris 1981. g. 22. martā. Pier. 1959. g. 13., 20., 22., 24. jūlijā, 1975. g. 26. jūlijā.

Bacjkys (tēva. – Ķ. R.) tāvam beja vuords Jākubs.

Bacjkys tāvam beja gruomotys. Tāva tāva leļajā gruomotā beja puosoka par Jeruslanu Lazareviču.

Jākubs beja lelais muokslinīks, kū gribie, tū darie. Jis taisie pokosus: zyrgus ar visim ekipažim dabova iz Leiksnys krūga jumta. Ziernuoju pyku ilaiž suodā. Aplaiž muonus, citim likās, ka zakis. Citi šaun ar blisi. Pīit – zierni.

Šiteņ bryuzs beja pretim Leiksnai, kur it ceļš da Daugavys, vacajā Leiksnā. Īdams jis varie apturiet bryuzi. Kotli dag, dyumi it – fabrika nastuodoj. Bryuža ļauds pasauc jū, idūd jam divys štopkys, bryuzs struodoj otkon. Seņuok būri kuozinīkus dažreiz pataisie par vilķim. Tuopiec, lai tys nanūtyktu, vysur jū jieme par svuotu.

Bacjkys tāvs ka myra, bacjkam beja ostoini godi.

Bacjka Pīters beja seikzemnīks. Kolpova kungim. Skūlā nabeja guojš, bet gruomotu muocie. Beja Turku karūs – natuoļ pīcpadsmī kilometru nu Jeruzalemis (?? – Ķ. R.). Turku karūs dabova divi medali i krystu. Bacjka nūmyra 1921. godā ap septēdesmī pīcu godu vecumā. Ka jis nūmyra, ta maņ beja otonpadsmit godu.

Muns tāvs prota daudz puosoku, te nabeja nivīna tuoda nu apkuortnis. Ļauds guoja nu apkuortejū dzeravņu sastdinis vokorūs jū klausietīs. Stuostie puosokys par bagatyrym, par Kaščeļ Besmertnij. Bacjkai beja bīza puosoku gruomota krīvu volūdā. Iz vuoka Jeruslans Lazarevičs zyrgā. Tāvs dīnu vai ūtru nakti losa, pīec tam stuosta puosokys. Lupie puosokys da pušnakts.

Tāvs stuostie nu gruomotys par Jeruslanu Lazareviču vasalu mīenesi vai div mīeneši – pa vokorim. Kotru vokoru cylvāku nu solys pylns.

Backa stuostie voiruok adventā, vasalu mīenesi, kotru vokar sova puosoka. Vīnam divim nastuostie, ka saīt daudzi – stuosta. Par veļti nastuostie; par stuostiešonu jam nese papirosus.

Seņuok adventūs stuostie puosokys, minie meiklis. Vairuok stuostie veiriši. Tagad puosokys stuosta adventī un pi dzeršonom.

Izidors Jankovskis, 70 g. v., dzim. Līksnas pag., dzīv. Līksnas Jukšu sādžā. Kolhoznieks. Skolā nav gājis. Pier. 1959. g. 7. jūlijā.

Kazimirs Jukšs nu Jukšu solys zyna puosokys. Ka daboj īdzert, var, zini, brangai pastuosta. Juo bruoļs Praņcs zynova veļ vairuok. A tāvs Petris zynova ļūti daudz puosoku.

Tūlaik, ka es dzierdieju nu Petra Jukša puosokys, jam beja 60–70 godu. Man tūlaik beja 7–8 godi. Myra pyrms kuodim 40 godim 85–86 godu vacuumā.

Petris Jukšs beja dīnejš karadīnestie. Jis suoka dīniet tai laikā, ka karadīnests beja 25 godi. Beja Turku karūs, piec tam mainiejuos lykums par karadīnesti, tuo ka dabova 6 godus nūdīniet.

Jukša Petris puosokys jiema nu cylvākim. Ka kuods nūstuostie puosoku, Petris jieme pruoṭā, jau jis var stuostiet.

Jis cīš interesnys stuostieja. Stuostiedams damalova. Puosokys stuostiet bez maluošonys naizīt, vajag biškiet damaluot, byus lobuokeņ.

Sait jaunī, vaci klausietīs. Vairuok puišu saguoja, meitys tuo nastaigova. Seņuok puiši tuo naizajieme pi meitys. Tūlaikēņ beja leluoks interess pi puosokom. “Dzjadzja, pastuost, pastuost,” soka jaunīši! Petrys sied i stuosta, aizkurynoj peipi, stuosta vieļ. Stuostie rudinie, zīmu, vosor – svātdinis dīnom. Vokorūs stuostie pi ļampys. Kottraiz stuostie sovuoduokys puosokys.

Par Jeruslan Lazarevič beja brīsmiegi skaista storiija i cīši gara. Ka suoka nu vokora rudiņa laikā, ta dabaidze pi dīnenis. Ka strupuokys, ta izstuostie 2–4, daže 4 puosokys. Mīgs nagoja, cik interesnai stuostie.

Marija Jukša, 62 g. v., dzim. Līksnas Mišteļu sādžā, dzīv. Jukšu sādžā. Kolhozniece. Pier. 1959. g. 13. jūlijā.

Muns veirs Praņcs Jukšs puosokys beja muocejis nu sava tāva Petra Jukša. Praņam leidz pat smiertei beja apbreinojamai loba

atmiņa. Jis zynova puosokys par stiprinākim, par karaveirim, kas dīnie pa divpadsmit, divdesmit godu, karā ar rogonom. Stuostie adventā sastdinis vokorūs jaunīšim i pīaugušim. Jaunīši prasie, lai pastuosta. Stuostie vīnu puosoku da stuņdei divpadsmytajai.

Praņcs nabeja skūlā guojš, izmuoka rakstiet karadīnestie. Beja dīnejš septeini godi. Jis myra ar sirds pasapliesšonūs 1958. godā sešdesmit pīcu godu vacumā.

Antons Roķāns, 86 g. v., dzim. Līksnas pag. Zalta pūra sādžā, dzīv. Līksnā. Skolā nav gājis. Prot lasūt lūgšanu grāmatā. Kolhoznieks. Pier. 1959. g. 11. jūlijā.

Puosokys seņuk stuostie adventā. Tuo jau nu vacu ļaužu īvasts, ka zam Zīmyssvātku stuostie puosokys. Da svātkim tuos nedelis uleznuokys, navajadzie braukt meža dorbūs, par tū i stuostie puosokys. Daņču tai laikā nadoncā. Saīt sastdinis, svātdinis vokorūs, i pletej, stuosta puosokys. Vysvairuok saīt jaunī, vacī moz kurs guoja. Stuostie da ostoini, deveini, dažreiz da viņpadsmit; vysu nakti nastuostie. Stuostie pi skola guņš, vāluok pi ļampys. Par stuostiešonu namoksā. Es tamūs vokorūs nastuostieju, es klausiejūs. Gavienie (pirms Lieldienām. – 7. R.) nastuostie puosoku, vacī nazvalie.

Puosokys stuostie ari pīguļā. Nasagryb guliet, kuods vecs soka: “Pastuostiešu puosoku.” Kurs gryb – guļ, kurs gryb – klausuos. Pi sīna dorbim, pļovys dorbim puosokys nastuostie. Piec meža dorbim nūguruši, ari nastuostie.

Ubogi nastuostie puosokys. Kur jis puosokys stuosties, ka jam puoteri juoskaita!

Es tagad stuostu piec tam, kod vacī stuostietuoji apmyruši. Zam svātdiņu, zam Zīmyssvātku muojis jaunīši prosa: “Vacjuk, pastuost par krystuotajim koļnim!”

Muns vacuokais bruoļs Pīters zynova daudz puosoku i stuostie tamūs vokorūs (adventē. – 7. R.). Bruoļs beja gaļdniks, guoja iz

dzeļzaceļa, braukalie pa dorbim. Atbraucs nu dorba, stuosta: “Vot, maņ ir svīžis puosokys.”

Vokorā Pīteram prosa: “Pītereit, pastuost puosokys!”

“Kuodys tev vajaga – garys vai strupys?”

Prasietuojš pasoka, kuodys vajaga, i Pīters stuosta. Bruoļs stuostie par Ivanu, Muorys dālu, par krystuotajim koļnim i cytys. Bruoļs maņ sacie, ka juo puosoku vairums ļaužu jamtys nu gruomotom. Puosokys vispuor pošā suokumā beja gruomotuos.¹ Pīters naprota lasiet, skaitie tik puoteru gruomotys. Puosoku gruomotys pi juo natyku redzejš.

Man ir treis puosokys, a bruoļa puosokom nabeja ščota. Bruoļam beja lobuoka golva, maņ ar nabeja slykta, bet na tuoda kuo bruoļam.

Ja izstuosta treis četrys puosokys piec kuortys, gryuts atsa-cerietis, sajuk puosokys. Ja izstuosta vīnu, piec kuoda laika ūtru, tod trešu, ta var īgaumiet.

Bruoļs myra 1918. godā.

Marija Jukša, 62 g.v., dzim. Līksnas Mīšteļu sādžā, dzīv. Jukšu sādžā. Kolhozniece. Pier. 1959. g. 13. jūlijā.

Es asu dzimuse Mīstelišūs aiz Kirupa iz Neicgalis pusi. Solā beja ap 40 muoju. Piec Pyrma pasaulis kara solā beja ap četru-desmit jaunu veirīšu, ap treisdesmit pīci jaunu sīvišu.

Tūlaik nikas nataisie ni ļurļaku, ni samogonkys. Ļurļaks – styprys ols; iz spaņa divi kilogramu cukura i vīna paceņa maizis puļvera. Sasalasio ap desmit divdesmit jaunīšu nu solys kūpā, klausiejuos puosokys. Puosokys stuostie adventā – sastdinis voko-rūs, svātđinom. Lelajā gavienie nastuostie, tūlaik tikai Dīva lyug-šona. Puosokys stuostie vacuokī. Visi klusai klausiejuos, ja kurs suoka runuot, tiuleņ iz tuo klīdzem.

¹ Latgalē bija ne mazums cilvēku, kas neprata lasīt. Viņu uztverē tiem nepieejamā grāmata jau kā tāda bija kaut kas brīnumains. Nebija grūti izdarīt tālākus seci-nājumus, ka pasakas ar savu neparasto, brīnumaino saturu nāk no grāmatām.

Juons Vonogs, 101 g.v. (pēc tuvinieku izteicieniem; pats uzskata, ka viņam 103 gadi). Dzīm. un dzīv. Izvaltas pag. Veiguļu sādžā. Pier. 1960. g. 8. jūlijā.

Ka Krystaps Ostrovskis mu Žaunerānim te dzeivova, beju ap 20 gadu vacs. Lels kraucs beja, ksjondzam to kažuku šyva.

Jū klausejuos tī jaunī, tī vaci. Jys vokoru atstuosta, tī beidz, tī nabeidz puorsoku.

Vokorā saīt pi juo pa cylvāku desmit – puīši, meitys. Meitys guoja ar dorbu, puīši bez dorba. Saīt i paprosa: “Dzjadzka, pastuost puorsoku!” Šyšonu puorsokys natraucie: varie šyut i puorsokys stuostiet. Bolss jam beja palels: ka aizaklīdz! Meiklis jis moz deve, poši klauseituoji, kaidu sadūmuodami, taidu aizdūd. Puorsokys Krystaps stuostie zīmu. Vosor moz, jys šyva, vasor vaidzie ap zemi struoduot. Zems jam beja nalela.

Puorsokys Ostrovskis jieme nu gruomotom. Beja izavuicejis pa ruski, a puorsokys atstuostie pa latviskam. Juo gruomotys es naredzieju. (Sal. 85. lpp. ar aulejieša Iljas Ornika liecinājumu, ka Krystaps Ostrovskis nav pratis lasīt un rakstīt, un 83. lpp. ar līksnieša Antona Roķāna izteicieniem, ka pasaku pirmsākumi vispār ir grāmatās. – *Ķ. R.*)

Vīnu cīš garu puorsoku stuostie par bagatyrim Kacigarošinka, Kacigara, Sarvidub, Ribalovdzergavs (ar ūsys zivs mokšerie). Tū puorsoku cīš ilgi stuostie.

Staiguo Kacigarošinka, atroda ustabeni. Kacigarošinka vīnu – Rybalovu pamete ustabeņā iest vuoreit, a citi guoja iz mežu. Kacigarošinka pīsoka Rybalovam viersi nūkaut, izvirt. Atīt čorts – sam s nogotj, a boroda s lokotj.¹ Čorts prosa iest, apād viersi. Tī atīt nu meža, vakarenis apāstys. Rybalovs nūmūčeits. Tuopat čorts nūmūchie Kacigoru. Ka Kacigarošinka (jam beja deveini pudi vāzda) palyka, ar vāzdu puorpliese ūzulu, īstatie čorta vāzdu ūzulā. Čorts izpliese ūzulu i nūvyłka, kur jis dzeivuo.

¹ Tulk.: pats naga lielumā, bet bārda rokas lielumā.

Ontons Jākavels, 75 g.v., dzim. un dzīv. Izvaltas pag. Veiguļu sādžā. Kolhoznieks. Pier. 1960. g. 7. jūlijā.

Ostrovskis Krystaps vīnu puorsoku stuostie dīnys divi treis. Krystaps beja nu Žaunerānim. (Žaunerāni – sādža Aulejas pagastā. – 7. R.). Jys dīnie dīnestī 25 godi. Beja skrūders, šyva pi vīna saimnīka pa nedeļai. Šyva ar rūkom.

Jam tūlaik, ka atguodoju, beja ap godu 70. Saīt jaunī, vacī pi juo i klausuos. Krystaps stuostie par bogatyrim, par varūņim, kas karā daudz apcierta, par Bovu Karaleviču stuostie. Tyvumā vai ruok taidu stuosteituoju nabeja.

Aizbrauce iz Sibereji i tī nūmyra. Nu Žaunerānim izbrauce ap desmit saiminīku uz Sibereju.

Ilja Orniks, 75 g. v., dzīv. Aulejas pag. Lejas Pūdņīku sādžā. Pier. 1960. g. 6. jūlijā.

Seņuok tys tik beja vīns dorbs puorsokys stuosteit.

Krystaps Ostrovskis stuostē puorsokys. Beja 25 gadi atbejs dīnestī. Kīeneš jam par dīnesti īdeve vīnu desetini zemis (desetīna – 2,94 pūrvietas jeb 1,09 ha. – 7. R.). Namuocē laseit, raksteit.

Jis nūmyra 60 godu atpakaļ. Vacs beja. Smukys brīsmeit beja juo puorsokys. Par breinumputnīm, keizarīnem, par trejdeveņom zemem, kur var ar vylku nūkliut minutys laikā. Stuostē treis naktis vīnu puorsoku. Laikam pyna vīnu puorsoku pi ūtrys, bet teice, ka vīna puorsoka.

Es klausejūs juo puorsokys desmit, pīcpadsmit godu vacumā. Bārnim jys taice:

“Klauseisitīs puorsoku?”

“Klauseisimīs.”

Nu i stuostē puorsokys nu ostoinim vokorā leidz divpadsmitim nakti. Meiklis deve.

Ontons Vaišlis, ap 90 g.v., Aulejas pag. Cierpinis sādžā. Pier. 1960. g. 6. jūlijā.

Vacs saldats Krystaps Ostrovskis nu Žaunerānim šyva ka-
žukus, stuostē puosokys. Jys staigāva pa muojam šyudams. Mirs
pyrms “visim karim”. Vokorā, ka šyun kažukus, pa vysu nakti
atstuosta puosokys.

*Pier. 1960. g. 9. jūlijā Aulejā uz lielceļa no kolhoznieces Vincentas
Stepiņas – sievietes pūsmūža gados. Informatore dzīv. Bleideļu sādžā.*

Ļudvigs Stepiņš nu Bleideļu sādžys stuostē puosokys. Stuostē
leidz sovys dzeivis beigom.

Jys stuostē jūceigys i nūpītņys, par karim, par styprinīkim,
par veira i sīvys dzeivi. Cytulaik sasalasejuos pi jūs pa treisdesmit
cylvāku.

Kotrai puosokys personai Stepiņš beja ilics sovu uzvuordu.

Ka stuostē, jys staigāva pa ustobu, apsasāst ir mirkli, pīsacelās,
īsaklīdz, ar kuoji dasyt, mātāva ar rūkys. Visi klausuos.

Dažreiz klauseituoji pīmatyno: “Vot i pravda!”, “Vot i prav-
da!” – bet cytaiduok jauktīs ikšā puosokā klauseituojim jys naļuove.

*Teicējas – Aulejas pag. kolhoza laukkopības brigādes vienpadsmit
kolhoznieces vecumā no 23 līdz 56 gadiem. No Bleideļu sādžas. Atmiņas
par Ļudvigu Stepiņu no viņām pier. 1960. g. 11. jūlijā ravēšanas laikā.*

Ļudvigs Stepiņš nu Bleideļu sādžys beja lels puosoku stuosteit-
tuojs. Ka suoc stuosteit nu deveiņu vokorā, ta stuosta leidz trejim
reitā. Vīnu puosoku stuostē treis vokorus. “Nu, bārni, ejte uz sātu,
veļ gara,” jys taice.

Stuostūt Stepiņš ka tryukstās, podlāc, ruoda ar rūkom.

Stepiņš guoja dorbūs iz Krīveji – pi kanavu rakšonys, pi kīgeļu
ceplim.

Jaunī tagad nainterešejās par puosokom, vacī nastuosta
puosokys.

Kazimirs Stepīņš, dzim. 1913. g. Aulejas pag., dzīv. Aulejas pag. Bleideļu sādžā. Kolhoznieks, laukkopības brigādes brigadieris. Pier. 1960. g. 11. jūlijā.

Muns tāvs Ļudvigs Stepīņš zynāva puosokys, garys varē stuosteit. Tāvs dzyma 1867. gadā Kaktiņu solā, Aulejis pogostā, piec puorguoja iz Bleidelim.

Raksteit tāvs naprota, laseit prota lyugšonu gruomotu.

Cara laikūs tāvam beja šņūruos deveini hektari zemis – Kakteņūs beja treis hektari i Bleideļūs seši hektari.

Paps guoja gruovus rakt pa Krīveji ap Petrogradu i kīgeļu fabrykuos struoduot. Pa tū laiku, komar jys beja Krīvejā, zemi jys deve apstruoduot cytam.

Ģiminē beja pīci bārni.

Tāvs nūmyra 1946. godā.

Tāvs stuostē vairuok par styprim cylvākim, par zmejim ar deveinis, divpadsmit golvys, par kienenim vysaidim. Vīns styprais beja Ilja Muromec, beja Jaruslav Lazarevič, Bova beja. Par Bovu beja gara – da pušnaktej kū stuosteit; cyts aizmīg, nanūsaklausuos. Bova beja kieneņa dāls, Bovu grybē nūnuoviet. Tāvam beja puosokys par trejim bruolim, kas juoja putnu meklēt. Stuostē ari par popim – jūceigys, vītom bezkauneigys; taīdu nastuostē daudz.

Stuostē zam Zīmyssvātkim vokorūs. Lelajā gavienī nastuostē.

Vokorā sasalosuos pi tāva nu Bleideļu solys, ari nu Kišku solys. Guoja jauni i veči. Beja treis muosys muojuos, jaunī guoja i pasaklauseitīs, i meitu deļ.

Sasalasē pa gobolu divdesmit i vairuok – kai kuru reizi.

Dažreiz atnas jam sorokovšcinu (ceturtdaļlitra pudelīti degvīna. – *Ķ. R.*) īdzert.

Vokorā suok stuosteit ap stuņdis deveinis, cytu vokor nūstuos-ta pa vīnu, cytu pa divys. Mozī aizmyga klausūtīs. Stuosteišonys laikā tāvs sēd, interesantuokuos vītuos ceļās, podlāc, izsyt iz golda, lai satraucātu tūs, kas snauž.

Tāvs puosokys stuostē da pat vacuumam.

Ontons Vaišlis, ap 90 g.v., Aulejas pag. Cierpinis sādžā. Pier. 1960. g. 6. jūlijā.

Muns kaimiņš – tūraiz man beja 12 godu – guoja iz tureckūs vaidu (karu. – 7. R.). Atsagrīzīs nu tureckuo kara, jys stuostē par Skobeļevu.

Izidors Jankovskis, 70 g. v., Līksnā, Jukšu sādžā. Pier. 1959. g. 7. jūlijā.

Vīns myusu jauneibā beja cītumā siediejš, daudz gudreibu pījiems. Cītumā izmuoka daudz puosoku. Tys beja Petris Roķāns nu Zaltapūra sādžys Leiksnā. Jys beja Daugavpilie siediejš par kaušonūs vai par kū, kuoda pusūtra goda siedie. Volūda jam cīši izavedies. Visi var saprast. Tuoda spolgna.

Beja dažuodi stuostietoji. Vīns stuosta tuodys, ūtrs cytuodys, trešs cytuodys puosokys. Smīkleiguokys beja Roķāna Petram: smiejomīs, ka vādars suoka suopiet.

Myra jys kuodu godu četrudesmit atpakaļ pīcdesmit sešdesmit godu vacumā.

Lizete Kugrēna, 64 g.v., dzim. Lielvircavas pag. Kugrēnai ir astoņi gadi, kad viņas vecāki no Lielvircavas pāriet dzīvot uz Melgūžu muižu Lietuvā, Lietuvas un Latvijas pierobežā (apm. 1 km no Kugrēnas tagadējās dzīvesvietas Svitenes Virsišos). Melgūžu muižā nodzīvo 13 gadu. Pier. 1965. g. 8. jūlijā.

Mīklas visvairāk minēja un pasakas stāstīja Pirmā pasaules kara laikā, jo tad vakaros nebija uguns. Šai laikā dzīvojām Lietuvā Melgūžu muižā – tepat pierobežā, kādu kilometru no šejienes. Bija maza skala uguntiņa. Iztaisīja bietē bedrīti, piepilināja tajā vasku, ielika ar vati aptītu sērkociņu. Sērkociņš smuki dega visu vakaru. Papirosu nebija, veikalos tabakas nebija. Tēvs audzēja tabaku. Vīri vakaros sagāja pīpēt pie tēva, sievieši lobijām no pākstīm pupas. Stāstīja pasakas, minēja mīklas. Pasakas stāstīja

gan latvieši, gan lietuvieši. Viens bij tāds puika no bēgļiem, piecpadsmīt gadu vecs. Vai, ko tas pasaku zināja par raganām un popiem!

Madaļa Veigule, Anneles Veigules vīramāte, 70 g.v., dzim. un dzīv. Aulejā. Pier. 1960. g. 13. jūlijā.

Nikolaja kara laikā¹ Aulejis solā beja lels stuosteituojs Vaišļa Juze. Jys varē stuosteit puosokys vasalu vokoru. Stuostē par carevičim. Guoja da Rasejai burlakūs² i pīsavuicejuos puosokys.

Staņislavs Veiguļs, Anneles Veigules dēls, 21 g.v., dzim. un dzīv. Aulejā. Pier. 1960. g. 13. jūlijā.

Ostrovsku sādžā dzeivāva vīns puosacnīks. Beja kaidā 1923. godā. Zynāva daudz puosoku, stuostē stuņdis treis četrys vīnu puosoku.

Jam beja kladeite, kur beja pīraksteiti suokumi puosokom. Saīt vokorūs jaunīši, jis stuosta jim.

Tys puosacnīks kryta karā. Juo uzvuorda naatcerūs.

Elza Paulsone, dzim. 1925. g. Aumeisteros, dzīv. Aumeisteru Kalnliepiņās. Sovhoza zirgkope. Pier. 1967. g. 10. un 25. jūlijā.

Manas mātes tēvatēvs Jēkabs Liepiņš bija briesmīgs pasaku stāstītājs. Viņš gāja cirst malku Cirgales mežos. Aizbraukuši tur uz nedēļu. Bijis pavasaris, šķīdoņas laiks. Malkas cirtēji dzīvojuši mežā tādās skuju būdās, būdas tuvumā kurinājuši uguni. Jēkabs Liepiņš vakaros būdā stāstījis pasakas, kamēr visi aizmiguši.

Informatore atmiņas par vecvectēvu ir mantojusi no savas mātes Kristīnes Liepiņas (dzim. 1892. g.), kurai savukārt par to ir stāstījusi viņas māte, t. i., Jēkaba Liepiņa meita.

¹ Pirmā pasaules kara laikā.

² Burlaks – strūdzinīks.

Roberts Vīndedzis, pāri par 80 g. v., dzim. Lietuvā, Lieparu sādžā Žeimeles apkaimē, dzīv. Svītenes Vīndedžos. Pier. 1965. g. 6. augustā.

Senāk pasakas vairāk stāstīja vīrieši, veci vīri vairāk varēja stāstīt. Kad braucām no Codes uz Jelgavas mežiem (ap krievu-japāņu karu), gulējām pa nakti rijās, vakaros teica pasakas. Viens tāds bija, labi mācēja teikt pasakas. Tas bija gadu piecdesmit vecs.

Jēkabs Pūķis, dzim. 1899. g., dzīv. Nīcas Klampju ciema Dzintarniekos. Pier. 1980. g. 17. jūlijā.

20. un 30. gados gājām mežā cirst žīdiem, pašiem ar. Brauca cirst liepājnieki, brauca no šejienes, no Nīcas. Ja cirst vajadzēja Slamstē¹ – piecpadsmi kilometru tālu no šejienes, gulēja turpat. Dažreiz gulētāju salasījās pulka, tos pieņēma pirtīs, pirts bija piesālīta no ļaudīm. Ja dabūja mežsarga mājā gulēt, spēlēja kārtis, jo tur bija lielāka telpa. Mežstrādnieki pa vakariem stāstīja pasakas.

Anna Balcere, dzim. 1911. g. Bārtas Ķiburciemā. Tēvs – mežsargs. Astoņas vasaras gājusi ganos. No 1935. g. dzīvo Bārtas Grantskalnos, kur vīram piederēja 14 hektāru jaunsaimniecība. Kolhozniece. Pier. 1978. g. 16. jūlijā.

Veco Lazdiena tēvu es neredzēju, tik dzirdēju viņa nostāstus. Manā bērnībā Lazdienes tēvs jau bija miris. Visādus brīnumus izgudrojis un stāstījis, tāds kā Minhauzens.

No vecā Lazdientēva stāstiem.

1. Kad es gāju uz plostiem – tēvs iejūdz zirgu, brauc uz Liepāju, es ar plostiem. Ātrāk es ar plostiem Liepājā nekā tēvs ar zirgu.

2. Man, ar plostiem braucot, izkrīt pulkstenis. Ziemu braucot pa ezeru uz Liepāju, zirgs apstājas un baidās iet. Dzirdu: zem ledus iet mans pulkstenis.

¹ Dunikas pagastā.

3. Kas tad tagad par plūdiem! Ka tolaik bija plūdi, jēri kā kraģeļi¹ gāja no Robaka kalna lejā. Vēži nāca pa upi kā malkas zāģējams krāģis².

Ona Cuceniene (Anna Cucena), dzim. 1867. g. 15. aprīlī (99 g.v.) Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu Totorkaļņa sādžā, kur dzīvo visu mūžu. Tēvs – kalps. Vīram piederēja 10 hektāru zemes. O. Cuceniene latviete. Viņas bērnībā un jaunībā Totorkaļņa sādžā bijuši “pieci saimnieki” – visi latvieši. Tēvs Mārtiņš Lūkins nomira 70 gadu vecumā, Cucenei tad bija kādi 40 gadi.

“Vai tēvs zināja daudz pasaku?”

“Ai Dieviņ, kādreiz līdz pusnaktij gāja stāstīšana. Tēvs nāca pie kaimiņa, kaimiņš nāca pie tēva, viņi dikti teica pasakas. Svētdienas vakaros vai kā. Katrs teica savu pasaku, ko vienreiz izstāstīja, to vairs nestāstīja. Pasakas iemācījos no tēva. Kad apprecējos, vīram maktēm teicu pasakas. Vīrs prasīja, lai pastāsta. Es teicu simtiem pasaku. Vienā pasaku stāstīšanā (nezinu, vai toreiz stāstīja tēvs vai viens cits saimnieks) no klausīšanās saslīma puika – ganuzēns un nomira. Tur pasakas beigās bija frāze: “Es tevi apēdišu!” To izsaucot, stāstītājs vēl izdarīja kustības: palēcās drusku, padevās uz priekšu, mazliet izstiepa rokas. Puika sabijās, saslīma, dabūja galvā krampi un nomira.”

Teicēja izstāstīja minēto pasaku. Tā ir par vīru, kas slepus kapsētās ēd miroņus. Kad vīrs uzzina, ka jaunā sieva atklājusi viņa noslēpumu, viņš aizkož tai rīkli.

O. Cucena īsā laikā izstāstīja 7 pasakas un 4 teikas.

Margrieta Graikste, dzim. Ķībura, dzim. 1889. g. Bārtā, Ķīburciema Puīšeļos. Brālis Jēkabs Puīšeļus nosaucis par Novadniekiem. Tēvs no saimnieka nopircis trīs pūrvietaš zemes, Latvijas brīvvalsts laikā piemērti

¹ Krēslī, ķebliši.

² Statnīs malkas zāģēšanai.

vēl 15 hektāri. Tēvs Graikstes bērņībā arī rentējis (kā dus divpadsmit gadus) krogu ("tur, kur tagad mežniecība, bija liela, gara koka ēka"). Bijusi kolhozniece. Ķīburciema teritorija ir atdalījusies no kolhoza, pievienota mežniecībai. Dzīv. Bārtas Pļaviņās. Pier. 1978. g. 22. jūlijā.

Manā bērņībā dzīvoja ar skaliem. Krogā bija lampas. Dzimtājā mājā nebija lampas, vajadzēja skalus dedzināt. Man tie skali bija jāuzmana, jānobirstē ogle. Kad skali nāca uz beigām, jauni jāuzliek.

Tēva mājās bija īrnieks, mātesbrālis. Man, meitenei, vajadzēja tam bērnu šūpot. Kad biju brīva, gāju uz krogu.

Dzeršana bija kroga telpā, tur, kur pats krodzinieks. Kad vīri bija iedzēruši, sākās stāstīšana. Cits to zina, cits to. Stāstītāji bija vietējie, visvairāk svētdienās. Viens bija no krievu-turku kara pārnācis, stāstīja par turku karu, tik vairs nevaru tos stāstus atminēties. Vienu daļu anekdošu, ko zinu, esmu, bērns būdama, krogā noklausījusies. Iebraucēju telpā bija beņķi, uz tiem pašiem nolikās gulēt.

Svētdienās sanāca jaunas meitas, dancoja. Kad vajadzēja lopus kopt, meitas gāja uz māju.

Sofija Dravniece, dzim. 1895. g. Dundagā Pēterkužniekos. Krišjāņa Barona māsas Marijas mazmeita. Strādājusi par skolotāju. Kopš pāris gadiem dzīvo Talsos. Mūža lielāko daļu nodzīvojusi Dundagā. Pier. 1979. g. 28. augustā.

Pasaku stāstīšana mums bieži iznāca, kā tolaik teica, gaven-saules apakšā. Gavenī, t.i., pavasarī, diena kļūst garāka, āra darbus pabeidza vēl pie saules, līdz ar sauli vai drusku vēlāk sanāca iekšā. Tad visi tā mierīgi sēž, tad vecmemme mums kādreiz stāstīja pasakas. Kamēr vakarblāzma. Kad jau paliek tumšs, tad iededzina gaismu.

Pier. 1970. g. jūlijā vilcienā Pļaviņas–Gulbene no 1899. g. Mazsala-cā dzimušas sievietes. Mazsalacā dzīvojusi līdz Pirmam pasaules karam.

Mazsalacā pirms Pirmā pasaules kara bija tāds, kas gāja apkārt, spēlēdams vijoli. Ieiet mājā, spēlē. Dziedāja ar, bija tādas peršas, ko nodziedāt. Stāstīja anekdotes, teikas. Mājas ļaudis, puīši, meitas sanāca, klausījās. Nakti pārguļ, iet tālāk. To es atminu labi. Bija ap 40 gadu vecs, staigāja vairāk pavasaros. Man tad bija desmit vienpadsmit gadu.

Atmiņā kāds skroderis, kas apmetās mājās, kur bija jāšuj. Kad bija runīgs, vakaros bija tāda penterēšana, visādas lietas stāstīja.

Ludvigs Skuķis, 76 g.v., dzim. Līksnā, dzīv. Līksnas Ķirupē, mājas – Ceļmalas. Pier. 1959. g. 11. jūlijā. 1966. g. rudenī iegūta informācija, ka L. Skuķis “miris kādi pieci gadi atpakaļ”.

Seņuok puosokys stuostieja pīguļā. Pīguļā beja pa pīcpadsmit cylvāki – veči, jaunuoki puikys. Vīns zam ailis (pēc kārtas. – Ķ. R.) beja vaktinīks, kas pa naktei vaktie. Sasāstom apleik ap guņskuru i klausomies puosokys. Vairuok stuostie vacuokī.

Emīlija Šerna, 80 g.v., dzīv. Lietuvā, Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu Totorkaļņa sādžā. Latviete. Vienu ziemu mācījusies Bauskas apr. Kurmenes pag. skolā. Pier. 1966. g. 5. augustā.

Te Totorkaļņa apkārtnē bija saimnieki – citam bija trīsdesmit hektāru, citam divdesmit pieci, citam septiņdesmit. Saimnieka puisis vakarā noguris iet gulēt, zirgu pieguļā ved saimnieks. Tur viens otram arī stāstīja pasakas. Tēvs, pārnācis mājās, teica: “Cīrulis (kāds saimnieks. – Ķ. R.) mums cauru nakti stāstīja pasakas. Pastomās, pastomās, laiž tālāk.” Cīrulis pratis piedomāt. Bija piecdesmit gadu vecs.

Mūsu tēvs svētdienas pēcpusdienās gulēja gultā un stāstīja mums pasakas. Mēs gultai riņķī sēžam un klausāmies.

Vlads Šerna, informatores Emīlijas Šernas brālis, 76 g.v., dzīv. Lietuvā, Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu Totorkaļņa sādžā. Vienu

gadu mācījies Kurmenes pagastskolā (tur mācības bija latviešu valodā, pasniedza arī krievu valodu). Pēc tam četrus gadus mācījies Nemunēles Radvilišķu skolā (“narodnoe učilišče”). No tēva mantoja piecarpus hektāru zemes. Kolhoznieks. Pier. 1966. g. 5. augustā.

Jānim Cīrulim bija kādi sešdesmit gadi, kad ar viņu bija pieguļā.

Pieaugušais dēls, kalps, bija pa dienu nostrādājis, tāpēc pieguļā ar zirgiem devās saimnieks. Salasijās četri pieci saimnieki, kādreiz desmit saimnieku. Pašam Cīrulim bija zemes ap četrdesmit desetīnu – kādi četrdesmit pieci hektāri. Pārsvarā pieguļā piedalījās pieaugušie, bērni – viens otrs. Pieguļnieki bija divdesmit, trīsdesmit, četrdesmit gadu veci. Cīrulis bija pats vecākais. Man bija septiņi astoņi gadi, kad sāku iet pieguļā. Kādus trīs četrus gadus gāju. Mani tās pasakas interesēja, tāpēc man pieguļā miegs nenāca.

Sakūra ugunskuru, zirgi gāja sapīti pa krūmiem ēzdami. Cilvēki sēdēja ap ugunskuru, Cīrulis stāstīja pasakas. Viņš bija jautrs, pasakas lielāko daļu bija jautras. Stāstīja, kamēr samīga visi. Dažreiz līdz gaismai. Tad pāris stundu pagulēja un jāja mājās.

Cīrulis nomira ap 1910. gadu kādu septiņdesmit gadu vecumā.

V. Šerna izstāsta vienu J. Cīruļa pasaku par neuzticamo sievu (“Impampis”).

Gotards Ronis, dzim. 1886. g. Pakrojas raj. Žeimeles Baltaušu sādžā, dzīv. turpat. Pier. 1966. g. 29. jūlijā.

Cara laikā šite dzīvoja vairāk latvieši nekā lietuvieši. Ka te augu, lietuviskas pasakas nedzirdēju, bet gan latviskas. Stāstīja vairāk latvieši, klausījās visi. Baltaušu sādžā bija kādu trīspadsmit māju, bet bija tādas, kur vienā mājā vairāk saimnieku, ja zeme pēc tēva nāves bija dalīta starp vairākiem dēliem.

Pieguļnieki bija piecpadsmit sešpadsmit gadu veci zēni, bija divdesmit un vairāk gadu veci puīši. Bet bija arī piecdesmit seš-

¹ Tulk.: tautskola.

desmit gadu veci vīri, tie bija tie lielie pasaku stāstītāji. Es gāju pieguļā 6 gadus, no četrpadsmit līdz divdesmit gadiem.

Pieguļa bija no pusmaiņa, visu jūniju un vēl pusjūlija. Stāstīja pie pieguļnieku ugunsкура. Ja kas ātrāk aizmiga, tam uzmeta uz abām kājām apaušus un vilka krūmos. Tad tie mudīgākie iemanījās un ar nazi sagrieza apaušus. Citi atkal sāka izmantot vilkšanai paša¹ apaušus. Pasakas pieguļā stāstīja vairāk sestdienas vakaros, jo tad varēja gulēt līdz brokastīm. Stāstīja arī teikas no dzīves.

Pieguļā jāja, kamēr bija kopīgas ganības. Zemi sadalīja 1907. gadā, katram deva zemes gabalu vienviet. Pirms tam pļavā, tīrumā u.c. katram bija šnore. Ar 1907. gadu likvidējās kopīgas ganības.

Emīlija Šerna, 80 g.v., dzīv. Lietuvā, Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu Totorkaļņa sādžā. Latviete. Pier. 1966. g. 5. augustā.

Kad es astoņpadsmit gadu vecumā Rīgā mācījos šūt, meistariene – viņa bija baltkrieviete no Minskas – vakaros šūšanas laikā, lai mums nenāktu miegs, stāstīja pasakas. Viņai bija kādu četrdesmit piecdesmit gadu. Tur bija piecas sešas mācekles, vietējās, rīdzinieces, no Lietuvas. Viņa mums stāstīja vairākas pasakas, no kurām es atceros tikai vienu. Stāstīja poliski.

Līksnas Borsku sādžā sarunājos ar jauniešu grupu (ap 18–22 g.v.) par pasaku stāstīšanu un citām tautas tradīcijām Līksnā šī gadsimta 50. gados. Jauniešus satiku kādas Borsku mājas pagalmā, kad tie nāca no siena novākšanas darbiem. Starp viņiem bija arī daži vecāki vīri. Pier. 1959. g. 18. jūlijā.

Puosokys stuosta, kod saišonys. Stuosta ari pi dorbim – pi sīna atsapyuzdami vai ka izīt leits, vai kuods cyts puortraukums. Vīnu godu stuostie pi rudzu pļaušonys. Myusu brigadie tuodys lītys vairuok stuosta Kazimirs Jukšs nu Jukšu sādžys.

¹ Paša – attiecīgā pieguļnieka.

Puosokys stuosta ari Borsku sādžys Juoņs Jukšs. Jam piteik puosoku, anekdotu vysai dzeršonai.

Zimysvātkūs it čyguonūs. It vairuok jauni puīši i meitys. Izgrīž kažuku iz ūtru pusi, nūziž seju ar ūgli. Dažs nūpierk piļsātā suņa maskys. Ka saīt ustobā, doncoj i jūkus vodoj.

Viens vacāks vīrs no grupas pastāsta anekdoti.

Saiminīks atrūd čyguonu zūgūt klietī. Čyguons: “Saiminīk, saiminīk, tovā muojā spēkojās. Atsagulūs škiunī, atsarodūs klietī.”

Jāzeps Roķāns, dzim. 1943. g. Līksnas pag. Ķirupē, dzīv. Ķirupē. Kolhozā piekabinātājs pie traktora. Pasaku zinātāja Antona Roķāna mazdēls. Pier. 1959. g.

Puosokys stuosta i jauni, i vaci. Cytu raizi i es pastuostu. Puosokys stuosta ari sīna laikā – ka kuods puortraukums pi sīna dorbim, vai gaidūt, komar visi saīt pi dorba.

Ka munam bruoļam beja kuozys, vacais tāvs Ontons Ruoķāns stuostie povuorim puosokys.

Izidors Jankovskis, 70 g.v., Līksnā, Jukšu sādžā. Pier. 1959. g. 7. jūlijā. Jautāju I. Jankovskim: “Kāds labums no pasakām?”

“Kuods lobums, ja pīdzeram tagad? Ūtrā dīnā asam slimī.”

Marija Lāce, dzim. 1904. g. Jūrkalnē, dzīv. Jūrkalnes Gatvesgalos. Pier. 1982. g. 12. jūlijā.

Mana vecmamma Anna Rozentāls mācēja daudz pasaku. Viņu vakaros klausījās mūsu mājas bērni un kaimiņu bērni. Stāstīja vairāk ziemu. Mēs bijām četras mājas tuvu kopā, bija vēl citas mājas tuvumā. Bērni svētvakaros skrēja klausīties pasakas, prasīja, lai stāsta. Arī darba vakaros adot vecmamma teica pasakas. Vakarā izstāstīja desmit un vairāk pasaku. Cits tik lūdzās, lai reiz stāstītu pasaku teic otrreiz trešoreiz.

Jāzepe Rudzītis

LZA Valodas un literatūras institūta Folkloras sektora darbinieki 1976. gadā.

1. rindā no kreisās: Jāzeps Rudzītis, Marta Lūse, Vilma Greble, Jēkabs Vītoļiņš,
Elza Kokare, Harijs Sūna, Alma Ancelāne, Ojārs Ambainis.

2. rindā: Antons Breidaks, Kārlis Arājs, Jadvīga Darbiniece, Vilis Bendorfs,
Mirdza Berzinska, Rīta Drīzule, Helēna Erdmane, Ilga Kārklīņa, Anna Čakare,
Elga Melne, Maija Ligere, Vanda Kalnciema

Indijas nacionālais profesors,
grāmatas „Balti un ārieši” autors Suniti Kumars Čaterdži,
Jāzeps Rudzītis un grāmatveikala „Globuss” pārdevēja Z. Plaka
Mirdzas Ķempes dzīvoklī Rīgā 60. gados

Jāzeps Rudzītis ar vecākiem

Jāzeps Rudzītis ar dzīvesbiedri Mirdzu Rudzīti

Jāzeps Rudzišs dzīvesbiedre Mirdza pie Staburaga 1961. gadā

Jāzeps Rudzītis ar ģimeni
Jāņa Endzelīna bērēs 1961. gadā

Jāzeps Rudzītis (vidū)
un Ojārs Ambainis (pa labi)

Ilga Preize, Mirdza Rudzīte (dzim. Preize), Jāzeps Rudzītis

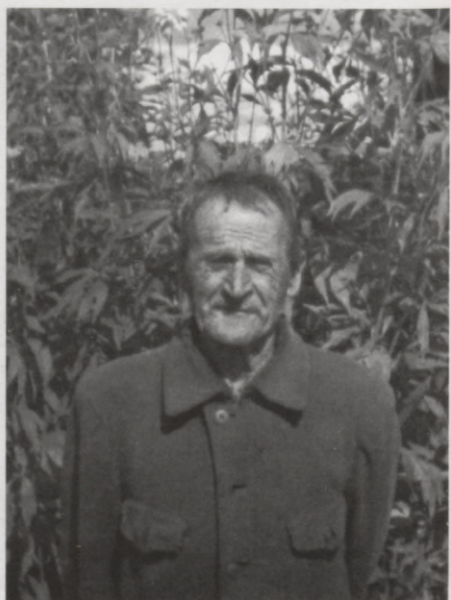
Marija Miezone 1929. gadā

Ilze Miezone ar vīru
ap 1928. gadu

Jēkabs Preizis ar sievu Emmu
kāzu dienā

Teicējs un Jāzeps Rudziša
dzīvesbiedres Mirdzas tēvs
Jēkabs Preizis

Folkloristi un etnogrāfi izbraukumā Jūrmalā 1955. gada jūnijā.

Saulveža Cimermaņa foto.

1. rindā no kreisās: Jāzeps Rudzītis, Mirdza Asare, Jānis Rozenbergs.

2. rindā: Anatolijs Bīrons, Artūrs Ozols, Roberts Pelše, Elza Kokare, Lidija Jefremova.

3. rindā: Aina Alsupe, Visvaldis Brūveris, Valentīna Rambaka, Ojārs Ambainis,
Mirdza Berzinska, Alma Ancelāne, Elza Lase, Milda Kazeka, Rita Drīzule,
Zenta Veilande, Vilma Greble, Marta Kirša, Kārlis Arājs, Elza Lankeviča, Austra Alksnīte

Aulejas sievas ar Jāzepu Rudzīti 1960. gadā

Folkloristu ekspedīcijas noslēgums Neretas Riekstiņos 1968. gadā.
1. no labās Jāzeps Rudzītis

Lietuviešu un latviešu folkloristi Lietuvā 1964. gadā

Lietuvā 1964. gadā.

2. no kreisās Antonija Siliņa, Jāzeps Rudzītis, Broņislava Kerbelīte,
Kazis Grīgs, Alma Ancelāne

Palangā 1964. gadā.

Centrā Jāzeps Rudzītis, Broņislava Kerbelīte, Vilma Greble

Latviešu un lietuviešu folkloristi pa Lāčplēša takām Daugavas krastos
1965. gadā

Latviešu un lietuviešu folkloristi 1965. gadā.
Priekšplānā no kreisās: Kosts Aleksins, Ojārs Ambainis, Jāzejs Rudzītis

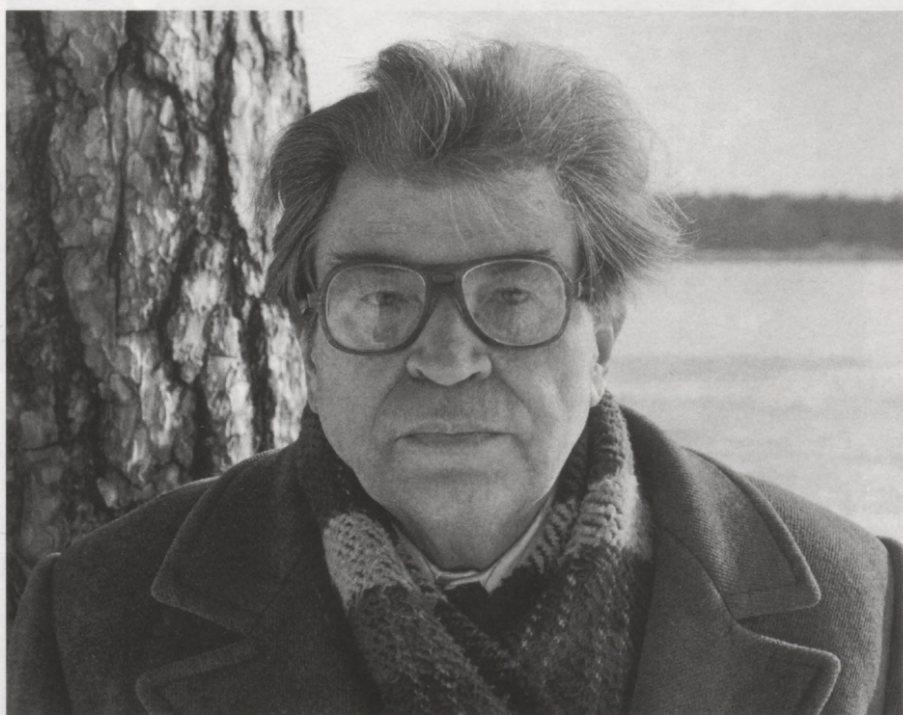
Imants Freibergs, Jāzeps Rudzītis, Vaira Viķe-Freiberga, Ivars Riekstiņš
Andreja Pumpura „Lāčplēša” simtgades svētkos Lielvārdē 1988. gadā.

Jura Krieviņa foto

Saulcerīte Viese, Janīna Kursīte, Radegasts Paroleks, Konstantīns Karulis,
Jānis Kalniņš, Jāzeps Rudzītis, Imants Pijols, Silvestrs Gaižūns
Lielvārdē 1988. gadā.

Jura Krieviņa foto

Jāzeps Rudzītis Lielupē 90. gados.

Māra Dedziņa foto

Vilma Cekule, 70 g.v., dzim. Krapes Kaļvos, dzīv. Krapes Straumītēs. Pier. 1978. g. 7. jūlijā.

Bērnībā klausījos savas vecāsmātes Annas Andersones pasakas. Vecāimātei tad bija ap 55–60 gadi, man kādi deviņi gadi. Vēl klausījās mammas māsas meitene.

Vecāimāte stāstīja ziemā vakaros. Stāstīja, gulēdama gultā, mēs gulējām viņai blakus. Viņa stāstīja ne tikai pasakas, bet arī gadījumus no savas dzīves. Stāstīšana laikam beidzās tā, ka es aizmiglu.

Anna Zvirbule, 86 g.v., dzim. Lēdmanes pag. Pēc Pirmā pasaules kara dzīvoja Krapē. Adrese: Lēdmanes Dzintaros. Pier. 1978. g. 7. jūlijā.

Māte stāstīja pasakas, kad mēs bijām galīgi mazi. Stāstīja ziedu – ka ko apkopa, ka vairāk pie miera. Vērpjot, adot nestāstīja.

Rasma Romanovska, dzim. 1927. g. Bebreņē, dzīv. Asarē. Skolotāja Gārsenes astoņgadīgajā skolā. Atmiņas uzrakstījusi 1975. g. 5. augustā.

Atmiņas par manu vecmāmiņu

Cik vien atceros savas bērnības dienas, tik arī atmiņā saglabājušies tie garie ziemas un rudens vakari, kad klausījos savas vecmāmiņas pasakas, teikas, nostāstus. Savai vecmāmiņai esmu parādā pateicību par to, ka viņas stāstītās pasakas bagātināja manu iztēli, mācīja mīlēt dzīvniekus, dabu, saudzēt un sargāt pļavu un lauku ziedus, vissīkākos kukaiņus, kā skudras u.c. Palicis atmiņā, ka vecmāmiņa pasakas stāstīja, man esot vēl tikai trīs gadus vecai, un esmu pārsteigta, ka atmiņas par tām kā dārgu talismanu saglabāju visu mūžu, lai gan klausījos tikai trīs gadus. Kad man bija seši gadi, vecmāmiņa nomira, viņas stāstītās pasakas tuvāk neatceros, jau aizmirsusi, bet mīlestība uz teikām un pasakām palikusi.

Garajos rudens un ziemas vakaros, kad krāsni kurējās uguns, bet visa istaba grima tumsā, kad lielie, pieaugušie cilvēki apkopa

lopus, mēs bērni (bijām četri – trīs māsas un viens brālis) ierāpāmies gultā pie vecmāmiņas, un sākās mūsu visjaukākie brīži, mēs dzīvojām pasaku valstībā. Vecmāmiņa stāstot adīja, viņai bija pierasts adīt tumsā, un, adatām klusi skanot līdzī, skanēja pasakas par milžiem, bārenīti un mātesmeitu, par princesi un nabaga zēnu, par vilku, lapsu, gailīti un vistiņu. Mēs prasījām stāstīt vēl un vēl, nekad mums nebija gana, dažreiz tā arī aizmigu, klausoties pasaku, bet dažreiz vecmāmiņa stingri noteica, ka nu pietiks un laiks gulēt. Ļoti agri es sāku pati sadomāt pasakas un stāstīt tās kaimiņu bērniem. Atceros, kad man bija 12 gadu, biju ļoti iecienīta pasaku stāstītāja, tikai savas pasakas es stāstīju mazākiem par sevi, ļoti kaunējos, lai tās nedzird pieaugušie vai arī par mani vecāki bērni.

Atceros arī, ka vecmāmiņa dažreiz aizbildinājās, ka visas pasakas esot jau izstāstītas, jaunas viņa nezinot, taču mēs lūdzām viņu stāstīt jau dzirdētās, paši pateicām, kādu stāstīt, un varējām klausīties vienu un to pašu pasaku vairākus vakarus pēc kārtas. Nekad tās mums neapnīka, lai gan zinājām itin visos sīkumos, kas kam sekos, pat atgādinājām, lai atkārtu izlaisto. Spoku stāstus, no kuriem mati slējās stāvus, dabūjām dzirdēt tajās reizēs, kad vakaros pulcējās istabā visi, arī pieaugušie, plucināja spalvas, vija virves. Tās mums bērniem vecmāmiņa nestāstīja, bet arī neliedza klausīties, kad stāstīja citiem.

Pasaku tēli dziļi iespaidās atmiņā, arī dienas gaitās domāju par ļaunajiem un labajiem pasaku tēliem, bet naktīs bieži jo bieži redzēju sapņos gan burvjus un raganas, gan veselus elles skatus. Dažreiz trūkos miegā, kliežu un raudāju. Tad mani mierināja māmiņa un vecmāmiņa, bet neatceros, vai es viņām stāstīju sapnī redzēto. Interesantākais tas, ka arī tagad šad un tad es sapņoju, ka kļūstu neredzama un sekoju velniem un raganām pazemē, redzu dažādas raganu dejas un dažreiz briesmīgās bailēs bēgu no velniem, kuri dzenas man pakaļ; sapņoju arī ļoti patīkamos “pasaku sapņus”.

Anna Kursīte, ap 60 g.v., dzim. Kalupē, dzīv. Līksnas pag. Ķirupē. Līksnas pag. dzīvo apm. no 1933. gada. Ģimenē bija četri bērni. Latvijas brīvvalsts laikā kalpone. Pier. 1959. g. 8. jūlijā.

Muna muote stuostie puosokys.

Vokorā bērni prosa: "Mam, pastuost puosokys!"

"Pag', bērni, ka paiessim vakarenis."

Piec vakareņom muote spriež i stuosta puosokys.

"Mam, tu naspried, navar dziediet!"

Mama dažu raizi aptur rateni, stuosta, dažu raizi stuosta sprāzdama. Mes siežom iz ceplā, muote sied iz ceplā ļaguškys.

Stuosteja pi svecis gaismis.

ceplis

ļaguška

paceplā

Annele Veigule, dzim. 1912. g. Aulejā Peipiņu (Peipinis) sādžā, dzīv. Aulejā. Slaucēja fermā. Pier. 1960. g. 13. jūlijā.

Muna mote Buorbola Stepīņa, 90 g.v., zyna daudz puosoku.

Kod mes mozi bejom, mama stuostie puosokys. Ģiminē beja pīci bērni. Mes jai prasejom, lai pastuosta.

Mes, bērni, sagulstom iz kruosnis, gulim tymsā, a mama stuosta puosokys leidz pušnaktim.

Jei zyna stuosteit par Žarapticu¹, par kienēņa meitu, par svātū Agatu u.c.

Mama stuostē par puorluodātu meitu kolna olā; nazynu, vai tei puosoka, vai taidš gadejums beja. Par tū, kuo smuti², Aulejis muocietuojam braucūt, nūvyłka rytiņus, i cytys puosokys. Mes tuo i klausejamīs, auss īplātuši.

¹ Žaraptica – Ugunsputns.

² Velni, ļauni gari.

Mīle Kīse, 64 g.v., dzim. un visu mūžu dzīv. Sēlpils pag. Grietiņu mājās. Trīs ziemas mācījusies Sēlpils skolā. Kolhozniece. Pier. 1961. g. 5. augustā.

Bērnībā M. Kīsei patikušas ziņģes, pasakas, teikas. Teikas veci ļaudis saukuši par notikumiem. Pasakas un teikas stāstītas ziemas vakaros.

Man no tiem stāstiem (teikām. – *Ķ. R.*) bija bailes. Senāk man bija bailes iet rijā, pirtī, kapsētā. Tagad ar bailes būtu tumsā iet rijā, pirtī ne. Man tie stāsti tik gaiši attēlojās, ka jums to nevaru izstāstīt. Viņi man tik smalki attēlojās, cik smalki man stāstīja. Ticēju teikām.

Manas māsas ar klausījās teikas, bet neatceras; es atceros, jo visām līdzī dzīvoju.

Mazbērni mani vai moka dēļ pasakām, tiem stāstu tās pasakas, kas grāmatās. Savas teikas mazbērniem nestāstu, jo tās rada bailes.

Pasakas un teikas sāka panīkt pēc 1905. gada, pēc 1905. gada cilvēki sāka mazāk uzticēties viens otram: saimnieki skatījās tad uz kalpiem savādāk, kalpi – savādāk uz saimniekiem.

Emīlija Kutriene, 64 g.v., dzīv. Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu Mazo Morišķu sādžā. Kolhozniece. "Papus bija latvietis, māte – lietuviete. Ģimenē runājām latviski." Pier. 1966. g. 4. augustā.

Manas mātes māsa Anna Veģis stāstīja mums, bērniem, pasakas. Mēs bijām seši bērni, māsa bija pusotra gada vecāka par mani, pārējie jaunāki. Man tad bija astoņi, desmit gadi. Stāstīja ziemas vakaros vērpjot.

Vai, kas viņai bija pasaku! Pa piecas garas pasakas viņa pateica vienā pašā vakarā. Viņa neslinkoja, labprāt stāstīja, bet mēs bijām ar mieru klausīties kaut vai visu nakti. Man bija tik brīnums, ka viņai nāca kā no grāmatas. Viņai nebija tā, ka vajadzētu apstāties, padomāt: "Ak, kā tas bija, nevaru atcerēties!"

Viņai bija divas tādas pasakas, kurās attēlotais it kā noticis ar viņu pašu. "Es pateikšu, kā man gājis." Tāpēc mūs tās pasakas

dikti interesēja. Par dažām vietām brīnījāties, kā tas tā varēja būt. Kur bija nopietnāka vieta, tur jutām viņai līdzī.

Es biju lielāka, šaubījos. "Vai tas tā varēja notikt, varbūt kādam citam tas tā notika, varbūt tā pasaka?" Tantiņa teica, ka viņai tiešām tā noticis. Mazie pilnīgi ticēja, bet tantiņas apgalvojumi pārlicināja arī mani.

Kad bērni uzstāj, stāstu viņiem dažreiz pasakas, salīmēju no vairākām vienu.

Mātesmātes pasaku, kurā nu es esmu galvenā persona, esmu stāstījusi savai divpadsmit gadu vecajai mazmeitai. Viņa netic, smejas, saka, ka tā pasaka.

"Jā, tu jau, vecomāt, lasīji grāmatā tādu pasaku vai tev kaut kas teica, tev jau tas neatgadījās."

"Ko jūs gribat, ticat vai ne, bet man tā gadījās, kad es biju maza."

Ja mātesmāsa būtu dzīva, viņa tagad būtu simt gadu veca.

E. Kutriene izstāsta divas mātesmāsas pasakas "es formā".

Pēteris Brūveris, 72 g. v., dzīv. Lietuvā, Pakrojas raj., Žeimelē, Jonišķu ielā 14. Žeimelietis. Latvietis. Kolhoznieks. Arī viņa tēvs žeimelietis. Pier. 1966. g. 31. jūlijā.

Tēva pasakas dzirdēju bērnībā. Tēvam tad varēja būt 65–70 gadi. Viņam piederēja zeme 16 ha, bet bija jāiet trīs reizes nedēļā Geruču muižā strādāt. Skolā nebija gājis, lasīja ļoti švaki un, ja lasīja, tad tikai kalendāru vai Bībeli. Prata parakstīt tikai pavārdu, vārdu ne.

Bija liels cilvēks, septiņu pēdu vīrs lieliem kauliem, nebija resns. Pagarenu seju, zilām acīm. Stiprs bija. Maz slimoja. Nomira deviņdesmit gadu vecumā.

Pasaku stāstīšana sākās ar kāpostu skābēšanu – oktobra beigās un novembra sākumā. Kad kāpostus lika skābēt, tad tēvs stāstīja. Stāstīšana turpinājās novembrī, decembrī, janvārī un februārī. Vakarū, kad stāsta, bija pulka.

Bijām trīs mazāki – man bija kādu vienpadsmit gadu, mātai astoņi gadi, brālītim kādu četrpadsmit gadu. Divas pusmāšas vecākas, no tēva pirmās sievas, septiņpadsmit astoņpadsmit gadu vecas, tās arī klausījās, tikai retāk. Dažreiz sanāca arī kaimiņu bērni.

Tās pasakas bija par stipriniekiem, velniem, raganām. Tēvam bija tādas briesmīgas pasakas par pūkiem, kas vemj uguni, par varoņiem, par tēva trim dēliem, par ķēniņu valstīm. Jautru pasaku viņam tikpat kā nebija, bet bija dikti bailīgas.

Lai nebūtu jāpārtrauc, stāstīšana sākās ap astoņiem deviņiem vakarā – pēc vakariņām. Māti neinteresēja, tā aizgāja gulēt, mēs bijām kā šтики augšā. Nāca vienpadsmit, divpadsmit, pusviens, tēvs teica: “Nu, bērni, tagad laiks gulēt, man rītā agri jāceļas. Rīt stāstīšu atkal.” Bet nākošā vakarā nebija tik viegli piedabūt, lai tēvs stāsta atkal, bija krietni jāpalūdzas.

Ziemas vakaros prasījām: “Nu pastāsti, pastāsti!” Kad par daudz uzplijāmies, tēvs sāka stāstīt. Tas bija Žeimelē šai pašā istabā – Jonišķu ielā 14.

Tēvs stāstīdams sēdēja. Ja viņš bija apgūlies, kad bija jāstāsta, piecēlās, apsēdās pie galda, atspieda galvu plaukstā.

Bērni sēdēja uz gultas, cits uz beņķīša. Neviens negāja gulēt.

Stāstīja pie petrolejas lampiņas bez cilindra.

Kad viņš sāka stāstīt, mēs bijām kā uzvilкта stīga, varēja dzirdēt, ka adata nokrīt.

Stāstīja kā no grāmatas, varēja stāstīt bez pārtraukuma.

Pēc vakariņām mēs teicām: “Nu pastāst mums, tētiņ, pasaku, pastāst!”

“A man tā kā miegs uznāca. Nu labi, vienu izstāstīšu, vairāk ne.”

Bet, kad stāstīja, tad stundām ilgi vilkās. Tēvam katrreiz bija jaunas pasakas. Dažreiz tēvs, gribēdams mūs izjokot, sāka stāstīt kādu jau dzirdētu pasaku.

“Tētiņ, to tu mums jau stāstīji!”

“Aha, to es neatceros, laikam jau bija. Tad es pastāstīšu citu.”

Man liekas, ka viņš pats piedomāja daudz to, viņam bija dikti laba galva.

Varēja redzēt, ka tēvs pulka domā stāstīdams, laikam pats fantazēja.

Citreiz tēvs teica: “Ē, ko jūs man galvu klapatējat, es vairs nemāku.”

“Ē, tētiņ, vēl vienu!”

“Nu labi, varbūt vēl kāda iznāks.”

Māte teica: “E jūs, pasaku poļi, ejiet gulēt! Tikai petroleju dedzināt!”

Tētiņš: “Tūlīt beigas, tūlīt iesim.”

Bet tās beigas bija pēc kādas stundas.

Izidors Jankovskis, 70 g. v., Liksnā, Jukšu sādžā. Pier. 1959. g. 7. jūlijā.

Daudz puosoku zynova Mukuons. Maņ beja septeini godi, ka es klausiejūs juo puosokys, jam tūlaik beja sešdesmit, sešdesmit pīci godi.

Mukuons beja iz dzeļžaceļa mašinista paleigs. Jam suoka acs suopiet. Mašinistam napatyka, ka Mukuons cīši gudrs. Mašinists paprasie uorstu, lai Mukuonam izmaitoj aci. Uorsts tuo izdarie. Muokons palyka oklys, jū vodova nu vīna saimnīka da ūtram baruot. Vodova pa Leiksnu, laikam beja leiksnīts.

O, vai dīneņ, cik jis zynova puosoku! Tuodys strupenis stuostie vīnu piec ūtrys, vysvysaidys. Stuostie mozim bārnim. Klausuos tuos muojis bārnī, atskrīn nu kaiminim.

Jis myra savu godu četrudesmit pīcdesmit atpakaļ.

Agate Dzalba, 67 g. v., dzim. Kalupes pag. Kopš 1932. g. dzīv. Aulejā. Pier. 1960. g. 9. jūlijā.

Muna muote skaitie puoterus. Skraukis (skroderis. – ģ. R.) Mizavskis (kolupīts) suoka smītīs. Soka: “Tu ar vysu mīsu grybi

īit dabasūs!” Jis īsuoka stuosteit puorsoku par buobeņu, kas grybieja ar vysu mīsu tikt dabasūs. Es tū puorsoku dziedieju sešu godu vacumā.

Seņuok skrauki stuostie puorsokys. Es klausejūs, acs izbūzus, mīgs maņ nagoja. Klausejūs, komar citi guoja gulēt.

Skraukis Mizavskis atsuostie puorsokys bārnim.

Alfrēds Kēze, dzim. 1926. g., dzīv. Popes Latiņos. Strādnieks Ventspils mežu rūpniecības saimniecībā. Pier. 1982. g. 28. jūlijā.

Par saulkāpi sauca laiku kopš tā brīža, kad saule “saskārās” ar mežu galiem, līdz kļuva tumšs. Man bija pieci gadi. Mātesmāte un tēvamāte bija mūsu mājā, gulēja vienā istabiņā. Vecāmāte pa saulkāpi gulēja, lika mani sev blakām un stāstīja pasakas. Pēc saulkāpes dedzināja uguni, cēlās augšām.

Agate Dzalba, 67 g.v., dzim. Kalupes pag. Kopš 1932. g. dzīv. Aulejā. Pier. 1960. g. 9. jūlijā.

Kolupa pogostā Lelū Stradišku solā, ka beju moza, solys goni ganie kūpā vysus lūpus. Vīna veceite beja, kas gonus komandava, ka gūtenis pīganeitu. Jei mums puosacenis stuostie – par zalta zivteni i daudz kū.

Suokumā tuopat nūskrieju gonūs puorsokys klauseitīs, vāluok guoju gonūs. Ganejom pa symts gūvu i vairuok. Mes bejom treis bāрни, veceite – catūrta. Jai beja kuodu ostoņdesmit godu, bāрни beja ostoini deveini godi vaci. Ka breivs laiks, klausejomīs puorsokys, a cytaiž skriejom kuo suneiši.

Katrīna Uzāra, dzim. 1900. g. Bārtā sīkzemnieka Pētera Grantīna ģimenē. Apprecējusies ar skroderi. Kopš 1961. g. dzīv. Bārtas Dārziņos. Pier. 1978. g. 21. jūlijā.

Ka mēs ganos dzinām, mums bija tāds akls puisis Klāvs Šalms, kas gāja uz silu un mums stāstīja pasakas un teikas.

Tas sils atrodas uz Krūtes sudmalu ceļa. Mēs tur sagājām no piecām saimniecībām, zēni, meitenes. Mēs, ganiši, bijām vienpadsmit, divpadsmit, trīspadsmit gadus veci. Klāvs bija par mums trīs gadi vecāks. Vismaz divus gadus dzirdēju Klāvu ganos stāstām. Biju dzirdējusi no citām meitenēm arī pirms tam, ka viņš stāsta ganos. Mēs viņu gandrīz nēsājām uz rokām.

Ka Šalms stāstīja, ganu bija divi puikas un trīs meitenes. Kad papuves noganīja, dzinām uz silu ganīt. Viņš nāca uz kopganībām, uz papuvi ne – tur viens pats ganiņš, ko viņš tur darīs?

Klāvam bija laba atmiņa, viņš, ka dzirdēja kādu pasaku, tūlīt varēja atstāstīt, ja dzirdēja kādu dziesmu, varēja nodziedāt.

Šalms pasakas ņēma no kāda sava drauga Jāņa Aijēna, kam bija pasaku grāmatas un visādas grāmatas. Aijēns bija saimnieka dēls, viņam bija lielas mājas, 30 hektāri. Jānim Aijēnam sāpēja kāja, tecēja, laikam bija kaulu tuberkuloze, darbā negāja. Viņš laikam bija vienu veršu (viena vecuma) ar Šalmu. Ko Aijēns lasīja, to Šalms iegaumēja. Šalms arī iegaumēja to, ko dzirdēja no ļaužu mutes. Šalmam bija pasakas par velniem, baroniem. Nejauks barons nosprādzis, viņam nav bijis miera, nācis pa pili dauzīties. Mums tas bija dikti interesanti. Viens sirdi pazaudējis (kas – neatceros), meklējis, viņam stāstīts, kur atrast sirdi. Jānodas uz apburtu pili, pilī ir dziļa aka, akā peld pīle, pīlē ir ola, olā – pazudušā sirds.

Šalms bija no dzimšanas akls, viņš bija cēlies no saimniekiem, mājas pārgāja pie svešiem. Klāvam ar māti – vecīņu bija gultas vieta saimes istabā pie durvīm. Tai laikā, kad viņš mums pasakas stāstīja, viņu aizveda uz Rīgu. Tur ārsti drusku uzlaboja redzi, uzlika brilles ar biezu stiklu, tad viņš drusciņ redzēja. Ar to brilli varēja aizdedzināt pīpi.

Kad viņš bija pusaudzis, tad viņš mācījās spēlēt ermoņikas, kad bija lielāks, tad jau gāja spēlēt. Ermoņiku viņš kādu vecu nopirka vai nolozēja, viņam bija tādas švakas. Gāja kāzās, bērēs, kristībās par muzikantu. Kad paprasīja, gāja lielu gabalu spēlēt. Tie, kas tur dancoja, sameta naudu viņam; brandvīnu viņš gribēja, brandavu ar iedeva.

Viņš bija ļoti dzīvespriecīgs jauneklis. Viņš nekad nebija saguris...

Klāvs Šalms bija viduvējs, uz lielāko pusi. Stulbs (akls) būdams, gāja, lielus soļus locīdams. Gaiši mati, zilas acis. Viņš nevarēja redzēt, bet mēs brīnāmies, kā viņš nakti gāja uz Duniku. Tur viņam bija ligava no Rucavas. To viņš apcēla un apprecēja. Viņš visur vagoja.

Viņš te nodzīvoja Bārtā ilgus gadus, kamēr dēls Ivars Šalms kļuva Otaņķos par kolhoza priekšsēdētāju. Aizgāja pie dēla. Nomiņa septiņdesmit sešu gadu vecumā.

Kad Klāvs nomira, viņam uzvilka tādas drēbes, apavus, kādas viņš dzīvē nekad nebija redzējis, apglabāja kā ministru. Ar taurēm, dziesmām.

Tā Klāvu visa Bārta atceras. Te viņš dzima, te viņš auga, te viņš gāja ar bērniem pie saimniekiem.

Jāzeps Trapulis, 73 g. v., dzīv. Biržu raj. Nemunēles Radvilišķu Pūčakaļņa sādžā. Kolhoznieks. Pier. 1966. g. 5. augustā.

Kad zēns biju, Pūčakaļņa bija seši saimnieki, septiņi gani: viens pie aitām, viens pie cūkām, četri pie govīm, viens – vadonis. Mums pasakas stāstīja tāds Krišs Spangevičs, kalpa dēls, bija ganiem vadonis. Viņam bija kādi divdesmit astoņi gadi, taču viņam bija apdegušas rokas, tāpēc viņš gāja ganos.

Govis salaida kopā, visi kopā ganīja pa lielmežu, kas piederēja grāfam Alfrēdam Tišķevičam. (Aitas un cūkas mežā nelaida, aitu un cūku ganu izdalīja atsevišķi.)

Vakaros sadzinuši lopus, gani sanāca pie Spangeviča, kur no viņa klausījās pasakas. Atnāca arī lielie.

Elza Paulsone, dzim. 1925. g. Aumeisteros, dzīv. Aumeisteru Kalnliepiņās. Sovhoza zirgkope. Vēstule Jāzepam Rudzītim 1968. g. 15. augustā.

Atcerējos vienu teiku, ko man stāstīja vecāmāte Jūlija Liepiņa.

Tas varēja būt tā ap 1936. gadu. Mēs abas ar vecomāti gājām ciemos. Ceļā mūs pārsteidza negaiss. Ceļa malā auga ozols ar

dobumu, un mēs ielīdām tajā, lai pārļautu negaisu. Tad vecāmāte pēkšņi ierunājās: “Vai tu zini, meit, ka šis ir “zviedru ozols?”” Es izbrīnījies jautāju: “Kā tad tā?” – “Nu redzi, meit,” viņa sāka stāstīt (lietus vēl lija, un mēs dobumā jutāmies tīri ērti). “Mans tēvs (tas ir tas pats lielais pasaku zinātnis, kas tās stāstīja mežiniekiem skuju būdās, Jēkabs Liepiņš – Jēkaups. – *E. P.*)¹ stāstīja, ka zviedru kara laikā, kad viņu karaspēks atkāpies, viens zaldāts iespraudis šinī vietā ozola nūju un teicis: “Ja šis ozols aug, tad mēs vēl atgriezīsimies Latvijā.” Un re, kā ozols aug!” Tad vecāmāte teica: “Gan nu zviedrīts nāks pie mums ar visām savām siļķītēm.”

Šis ozols atradās pie Palmu mājām, kādreizējā Putras muižas teritorijā.

Zelma Uškāula, 80 g. v., Svītenes Krūmalās. Vecāki – kalpi. Pier. 1966. g. 24. jūlijā.

Tēvamāte vārija putru, kurināja krāsni ar spaļiem (spaļi pastāvīgi jāmaisā, citādi uguns noslāpst). Vārot viņa mums, bērniem, stāstīja pasakas. Tēvamātei bija varbūt sešdesmit gadi, kad mums stāstīja. Viņas pasakā muļķis atsvabina apburto ķēniņa meitu. Ķēniņmeita apburta par aitas galvu. Es atminu tās, kas man stāstītas no piecu, septiņu gadu. Vēlāk atmiņa kļuva vājāka laikam tādēļ, ka sāku mācīties grāmatā.

Tagad stāstu kaimiņu bērniem. Kaimiņu bērni, piecus gadus veci, nāk klausīties. Kad bija pašas bērni, nebija vaļas stāstīt.

Mare Žagara, 79 g.v., dzīv. Lietuvā, Biržu raj., Nemunēles Radvilišķu Totorkaļņa sādžā. Pier. 1966. g. 5. augustā.

Agrāk, kad naktīs ganīja zirgus, stāstīja viens otram pasakas. Atnāk tēvs, saka: “Cīrulis stāstīja pasakas.” Pieguļā dzirdētās Cīruļa pasakas tēvs stāstīja mums, bērniem, pa pusdienas laiku. Klausījāmieš, mutes atpletuši. Man tolaik bija astoņi vai desmit gadi, brālis bija par divi gadi jaunāks.

¹ Sk. 89. lpp.

Mare Žagara izstāsta kādu J. Cīruļa pasaku par ķēniņa dēlu, kuram mežsargs par ļoti skaistu rozi neviļus nosola savu meitu. Pateicoties viņai, lācis kļūst atkal par cilvēku.

Ona Pēteriene, 76 g.v., dzīv. Lietuvā, Pakrojas raj. Žeimeles pilsētā. Pier. 1966. g. 30. jūlijā.

Tagad bērni līdz divpadsmitiem naktī skraida pa ielām kliegdami, dārzos ābolus zagdami. Agrāk vakaros bērniem stāstīja pasakas.

Kad bija stāstīts par vilkiem, naktīs lecām no miega augšā, likās, ka vilks kūti grib pamatu izgraut, aitu nozagt. Žeimelē visi turēja aitas.

Pasakas stāstām esmu dzirdējusi tikai latviešus.

Zelma Uškaula, 80 g.v., Svītenes Krūmalās. Vecāki – kalpi. Pier. 1966. g. 24. jūlijā.

Bauskas Pilsmuižas skolā skolēni, kas palika pa nakti, pēc apgulšanās stāstīja pasakas. Vienā istabā gulēja pa desmit meiteņu.

Deviņos vakarā nodziedāja garīgu dziesmu un laida gulēt. Bija jāceļas sešos trīsdesmit, septiņos. Stundas sākās astoņos.

Pastāstīja guļamtelpā kādas pāris pasakas, un pietika.

Juris Taurēns, dzim. 1890. g. Svītenes pag. kalpa ģimenē. Viņam ir seši gadi, kad nomirst tēvs. Pirmā pasaules kara laikā nomirst māte.

Četrus gadus (? – J. R.) mācījies Svītenes pagasta skolā. Sešpadsmit gadu vecumā gandrīz pilnīgi zaudē acu gaismu. No 1907./8. līdz 1921. gadam dzīvo Strazdu muižā. Tur mācījies lasīt neredzīgo rakstus, klavieru spēli, pagatavot sukas. Pēc J. Taurēna apgalvojuma viņš Krimuldas baznīcā spēlējis ērģeles – Mocarta, Bēthovena darbus.

Pēc Pirmā pasaules kara Svītenē ieguvis jaunsaimniecību – 15 hektāru zemes. Kopā ar sievu uzcēlis ēkas, turējis astoņas slaucamas govīs, ko pats slaucis. 1947. gadā kļuvis par kolhoza “Svītene” zirgkopi un 15 gadus apkopis kādus 27 kolhoza zirgus. 1950. gadā pilnīgi zaudējis

redzi. Neraugoties uz pilnīgu aklumu, daudzus gadus kopa zirgus, vadāja uz ganībām un mājās, pārsēja, baroja, veda apkalt. Ziemā 3–4 zirgi bija jāiemāca braukt. “Tā nav darījis neviens visā Krievijā (visā Padomju Savienībā. – J. R.),” saka J. Taurēns. 1954. gadā pārbaudes komisija atzina, ka no viņa koptajiem zirgiem divpadsmit ir virs vidējā līmeņa, pārējie – vidējā līmenī.

J. Taurēns par zirgiem runā ar lielu mīlestību:

“Ar zirgiem dzīvoju kā ar cilvēkiem, kauties nedrīkst ar zirgiem, tik ar godu, tad zirgs jūs ievēros. Ir tādi lopi, kas saprot visu, ko saka, tikai viņi nevar ar jums runāt. Zirgi saprot, ka viņiem cilvēks ko saka.

Kad es eju kūtī, saku: “Sveiki, biedri!” – zirgi atbild: “Bu, bu, bu!”
Dzīvniekiem ir valoda, tikai to nevar uzreiz izprast.”

Atskaitot redzes trūkumu, J. Taurēnu sastapu labā veselības stāvoklī. Nekad dzīvē nav sāpējusi galva, tikai tad, kad krizdams pārsitis acu nervus. Nav nedz dzēris, nedz smēķējis. “Neesmu paciņu papirosu izsmēķējis un pudeli šnaba nopircis.” Par savu aklumu viņš saka: “Es dikti nožēloju tos cilvēkus, kuri ir mani nožēlojuši. Viņi garā ir vāji.”

Dzīv. Svītenes Zeltiņos.

Pier. 1965. g. 4. jūlijā.

Manā laikā Svītenes pagastskolā gāja līdz 130–140 skolēnu. Gulējām kādu četrdesmit gabalu pa nakti. Līdz deviņiem vakarā dega uguns. Deviņos nodziedāja “Bože, cara hraņi!”¹ un gāja gulēt. Bērni viens otram stāstīja pasakas, ko bija mācījušies no vecākiem. Pasakas stāstīja pāri par divpadsmitiem. Pamosties, aizmiedz, viss vēl stāsta. Bija tādi “pasaku leiši”. Stāstīja par burvjiem, raganām.

Kristīne Liepiņa (1892–1975), dzim. Aumeisteru pag., dzīv. Aumeisteru Kalnliepiņās. Pier. 1967. g. 10. jūlijā.

Aumeisteros Priežkalna skolas guļamistabā, kad sagājām gulēt, stāstījām viena otrai pasakas. Es stāstīju no sava vectēva Jēkaupa

¹ “Dievs, sargi ķeizaru”. Cariskās Krievijas himna.

Liepiņa dzirdētās. Nebija jau man tik daudz to pasaku kā Jēkauptam, nācās atkārtot vienas un tās pašas.

Guļamistabā visiem vajadzēja būt klusiem. Aizgāju pie kādas meitenes gultas un stāstīju pusbalsī. Viņas atkal nāca pie manis. Kas gulēja tuvāk, tās salasījās pasaku stāstīšanai.

Sofija Dravniece, dzim. 1895. g. Dundagā. Mūža lielāko daļu nodzīvojusi Dundagā. Kopš pāris gadiem dzīvo Talsos. Pier. 1979. g. 28. augustā.

Dundagas Kubeles skola bija trīsklasīga. Skolā visi skolēni gulēja pa nakti, tā tas bija iegājies. Man mājas bija nepilnu kilometru no skolas, es ar gulēju. Bija skolēni no ļoti plašas apkārtnes, pat no divdesmit kilometru.

Bija īpašas guļamtelpas zēniem un meitenēm. Guļamtelpās bija gultas un lažas. Meiteņu guļamistabā bija deviņas, desmit gultas, dažās gulēja pa divi; lažās katrā gulēja astoņi, desmit skolēni. Bija apmēram vienāds skolēnu daudzums zēnu un meiteņu istabās. Pirmā stāva lažas bija apmēram gultas augstumā. Otrā stāva lažās varēja sēdēt, ne stāvus piecelties.

No sešiem līdz astoņiem vakarā klasē mācījās, tad bija vakarlūgšana. Tad visi gāja guļamistabā, tad mazvakariņas, un tad ap deviņiem gāja gulēt. Deviņos skolotājs nāca raudzīties, vai visi gultās. Bija viens skolotājs – Rūdolfs Lejasozols. Sešos cēlāmiem, astoņos no rīta sākās stundas.

Apgūlušies neaizmigām, sākās sarunas, pasaku un spoku stāstu stāstīšana, mīklas. Daudz stāstīja spoku stāstus, paši pat izdomāja spokus. Sevišķi populāra stāstītāja mūsu vidū nebija. Dažreiz nekas nebija, tikai izrunājās. Skolotāja dzīvoklis bija turpat blakus, lielu troksni nedrīkstēja taisīt.

Man liekas, ka stāstīšana negāja ilgi, varbūt atsevišķos gadījumos.

Tai pašā laikā ņēmu no skolotāja grāmatas, un viņš deva lasīt Puškaiša pasakas.

Pagastskolā sāka iet no desmit gadiem, bija skolēni no desmit, četrpadsmit gadiem. Es sāku iet septiņu gadu vecumā, bija vēl daži citi jaunāki, bet to bija maz.

Dažreiz skolotājs stundu sagatavošanai paredzētajā laikā, kad bijām iemācījušies, lasīja mums priekšā pa pasakai. Mums ļoti patika pasaka par Kurbadu, ko skolotājs lasīja priekšā. Tā bija bibliotēkas grāmata. Mēs to lasījām, plēsāmies tās dēļ, kad izdeva bibliotēkas grāmatas.

Helga Šveicere, dzim. 1905. g., dzīv. Puzes Līcišos. Kolhozniece. Pier. 1982. g. 27. jūlijā.

Kad gāju Ugāles Kalnskolā, gulēju internātā. Vakaros stāstījām pasakas. Meitenes stāstīja gultu secībā. Vienu pasaku stāstīja viena, pēc tam otra. Tā meitene, līdz kurai tovakar nonāca, turpināja nākošā vakarā. Deviņos nāca skolotājs, nopūta karbīda lampu, bija jāiet gulēt. Pasakas stāstījām tumsā. Dažreiz izstāstīja vienu pasaku, jau bija gana.

Malvīne Ķirse, 73 g. v. Visu mūžu dzīv. Nevejā. Pēdējos septiņus gadus dzīv. Valdgales Alejās. Bij. sovhozniece. Pier. 1979. g. 25. augustā.

Mācījos Nevejas pagastskolā. Skolā bija trīs klases. Ziemu tie, kas dzīvoja tālāk no skolas, gulēja skolā. Apakšā bija klases – augšā guļamistabas zēniem un meitenēm (pa vienai guļamistabai zēniem un meitenēm).

Līdz astoņiem mācījāmies lejā. Guļamistabās stāstīja pasakas, vai ko kurš zināja. Cits gulēja, cits sēdēja uz gultas. Kad pulkstenis gāja desmit, bija jāguļ. Apakšā bija skolotāji, tie dzirdēja, ka trokšņo. Stāstīja līdz desmitiem, dažreiz kādu pusstundu pēc desmitiem. Stāstīja spoku stāstus, par raganām. Cits saprata, ka tas ir vējā, cits baidījās, sedza segu virsū. Bija gudrošana, kam dzēst lampiņu. Es biju no tiem drošākiem, kas gāja dzēst.

Bailes no pasaku un teiku velniem tā laika bērniem veicināja tas, ka skolā un mājās mācīja reliģiskus uzskatus.

Manu vecāku ģimenē lielākie bērni stāstīja mums, citiem bērniem, un paši sev pasakas.

Veronika Irbe, dzim. 1910. g. Rembatē, dzīv. Rembates Ceļlakaktos. Kolhozniece. Pier. 1978. g. 7. jūlijā.

Parasti mēs pasakas skolā stāstījām katru vakaru, bet sevišķi piektdienas vakaros. Gulējām (tie, kas skolā palika pa nakti. – ģ. R.) klasē. Zēni un meitenes gulējām vienā telpā, tai pašā klasē, zēni vienā pusē, meiteņi – otrā. Deviņos sākām taisīties gulēt, aizmigām ap vieniem. Stāstījām pasakas – par varoņiem, muļķīti, velniem. Viens stāsta no sava kakta to, otrs to, kamēr viens stāsta, otrs jau sadomā, ko stāstīt.

Elza Paulsone, dzim. 1925. g. Aumeisteros, dzīv. Aumeisteru Kalnliepiņās. Pier. 1967. g. 10. jūlijā.

Kad es gāju Aumeisteros Priežkalna četrgadīgajā pamatskolā, vakaros skolotājs saaicināja skolēnus ēdamistabā. Galdus piebīdīja malā.

“Kurš grib pasaku stāstīt?”

Visi gribēja. Stāstītājs iznāca brīvā laukumīņa vidū un stāstīja. Katru nedēļu piektdienas vakaros bija vai nu klusās rotaļas, vai stiprās rotaļas, vai pasakas. Klusās rotaļas: “Kuģu lādēšana”, “Ķēķīši”, “Āmuriņu lec”. Stiprās: “Kumeliņi, kumeliņi”, “Vēja lauza tā priedīte, / Tie skaliņi gaiši deg”, “Ādamam bij septiņ’ dēļ”.

“Kurš grib stāstīt?”

Paceļ rokas: “Es! Es! Es!”

Bērniem patika stāstīt. Bija tādi skolēni, kas šais vakaros mēdza uzstāties ar stāstīšanu.

“Nāc nu tagad, Jāni!”

Jānis nāk priekšā, izstāsta savu pasaku. Visi mierīgi klausāmies.

Kad izstāstīts, skolotājs: “Vai vēl gribat pasaku?”

“Jā, jā, gribam!”

“Vai neiesit gulēt?”

“Nē, nē, neiesim!”

Jānis iet sēdēt.

“Kas vēl nāks?”

Nāk cits, izstāsta.

Skolotājs paskatās pulkstenī: “Laiks iet gulēt, vairāk nevar. Nodziedāsim vakara lūgšanu!”

Pasaku stāstīšana ilga kādu pusstundu. Kādreiz vēl pēc atgriešanās guļamistabā pastāstīja kādu pasaku, dažreiz stāstīja guļamistabā arī tais reizēs, kad ēdamistabā nebija kopējie pasaku vakari.

Es ar stāstīju pasakas. Man toreiz bija daudz pasaku. Bija no Kārlīša pūra ko šķetināt.¹

Pasaku kopējos vakaros stāstīšanas laikā bērni nedrīkstēja replikas taisīt, bija disciplīna, varēja gan pasmieties.

Marija Jukša, 62 g. v., dzim. Līksnas Mīsteļu sādžā, dzīv. Jukšu sādžā. Kolhozniece. Pier. 1959. g. 13. jūlijā.

Pyrms kara (Otrā pasaules kara. – 7. R.) muni bērni guoja Leiksnys skūlā. Skūluotuoji taice bārnim, lai paprosa nu tāva puosokys i lai piec tam pastuosta skūlā. Praņcs² stuostie puosokys bārnim – desmit, divpadsmit godu vacim –, i bārni nu pruota atstuostie tuos skūlā skūluotuojam. Skūluotuoji tū prasie deļ atminis puorbauodiešonys. Ka labi nūstuosta i nasamilejās (‘nekļūdās, nesajūk’. – 7. R.), skūluotuoji ilik pīcinīku.

Katrīna Klievēna, 72 g. v., dzim. Bārtā, dzīv. Bārtas Rūpniekos. Kolhozniece. Pier. 1978. g. 18. jūlijā.

Es pati no maza bērna dienām lasīju pasakas. Bija Pirmais pasaules karš, gāju “vācu skolā” Bārtā. Vācu valodu mācīja vācietis

¹ Par pasaku teicēju radinieku Kārliti sk. 157., 158. lpp.

² Marijas Jukšas vīrs Prancs Jukšs.

Gansbergs, kas neprata ne vārda latviski. Mācību grāmata skolā bija "*Geschichte*". Deva lasīt grāmatu "*Muttersprache*", bet tā nebija mācību grāmata. "*Muttersprache*" bija arī daudz pasaku iekšā.

Man pasakas vispār patika. Lasīju vāciski nelielu grāmatiņu – Brāļu Grimmu pasakas. Kad adīju zeķi, grāmatiņu turēju zem dibena, kad vecāki izgāja laukā, lasīju. Man toreiz varēja būt kādu desmit vienpadsmit gadu.

Veronika Irbe, dzim. 1910. g. Rembatē, dzīv. Rembates Ceplakaktos. Kolhozniece. Pier. 1978. g. 7. jūlijā.

Manos skolas gados Rembates skolā Glāžšķūnī strādāja skolotāja Alvīne Grīnberga. Tas bija 1919. gadā. Viņa vervēja skolēnus no Suntažiem, Lēdmanes, Lielvārdes, tuvu simtam bērnu. Viena pati strādāja divās maiņās, rīta pusē bija pirmās divas klases, vakara pusē – otras lielākās. Tā tas gāja divi gadi. Pēc diviem gadiem panāca, ka bija sešas klases.

Skolotāja Grīnberga lasīja bērniem priekšā pasakas, lika citiem ar lasīt, es ar biju viena no lasītājām. Nākošajā stundā lika bērniem analizēt pasakas. Viņiem tas patika. Mums tādu palaidņu nebija. "Ja jūs zināsīt pasakas, teikas, dziesmas, jūs vēlāk dzīvē daudz iegūsīt," viņa teica.

Grīnberga mira 1976. gada jūlijā. Tad viņai bija astoņdesmit pieci gadi. Apglabāta Lielvārdē. Mēs viņas sešdesmit skolēni esam pasūtījuši viņai pieminekli.

Jānis Līnis, ap 70 g.v., dzim. Dzērbenes pag. No 1908. g. pedagogiskā darbā Jelgavas un Bauskas apr., īpaši Svītenē. Pensionārs. Dzīv. Svītenes Vārpās. Pier. 1965. g. 2. jūlijā.

Svītenes skolā bija kopmītne. Tur dzīvoja ap septiņdesmit astoņdesmit skolnieku – piecdesmit procentu no skolnieku skaita. Kopmītne bija skolā. Pirms gulētiešanas latviešu valodas skolotājs Bankovičs sasauca mazākos skolniekus kopā un tiem nolāsīja kādu

pasaku. Gandrīz katru vakaru viņš tiem lasīja priekšā tautas pasakas. Bankovičs strādāja no 1923. līdz kādam 1935. gadam.

Man nav zināms, ka skolnieki kopmītnē būtu stāstījuši pasakas viens otram.

Latvijas laikā bērni lasīja A. Brigaderes pasaku izlases.¹

20. gados skolā skolnieki uzveda J. Akuratera lugu "Šis un tas Itnekas", A. Brigaderes "Maiju un Paiju". Aktieri bija 5. un 6. klases skolnieki, viens otrs no mazākiem. Režisori bija skolnieki. Skolnieki taisni lauzās spēlēt.

Valija Čekstere, ap 25 g.v., dzīv. Svītenē. Dziedāšanas skolotāja Svītenes astoņgadīgajā skolā. Pier. 1965. g. 2. jūlijā.

Skolēni zina no folkloras to, ko no folkloras iemācās skolā.

Astoņu gadu vecumā jau ir bērni, kas prot atminēt vai visas mīklas. Mīklu minēšana notiek internātā. Mīklas lasa priekšā skolotājs vai skolnieks, kas atbildīgs par to vakaru.

Skolnieki vakaros internātā stāsta viens otram pasakas vai lasa tās no grāmatām, ko iedod skolotāji. Lasa pasakas priekšā tas, kas izteiksmīgāk prot lasīt. Lasīšanai izmanto tautas pasaku grāmatu, kurai uz vāka zelta zirgs.²

Mīklas un pasakas internātā tiek lasītas priekšā atpūtas stundā, vakaros. Tā tas ir vairākas reizes mēnesī vai pat nedēļā. Jāpiedalās visiem, kas dzīvo internātā. Dažreiz skolēni sapulcējas pēc vecuma.

Internātā dzīvo kādi piecdesmit skolēni.

Vīlnis Bitmanis, dzim. 1969. g., dzīv. Ventspīlī. Mācās vidusskolā Ventspīlī. Pier. 1982. g. 15. jūlijā.

Mamma man pasakas stāstīja līdz desmit gadiem. Stāstīja vakaros – par kungiem, velniem, ellēm, zvēriem. Visvairāk man

¹ A. Brigaderes latviešu tautas pasaku izlases.

² Acīmredzot domāta izlase "Latviešu tautas pasakas", Latvijas Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956.

patika pasaka par Ancīti un Grietiņu. Mamma stāstīja jaunas vai tās pašas, kā es gribēju.

Izstāstīja divas pasakas, es vienmēr aizmigu, vairāk nedzirdēju.

Kad biju mazāks, no pasakām par velniem man bija bail; bail bija, ka neskrien no kapa laukā. No tumsas man tagad bail.

Lasu latviešu, poļu, indiešu, vācu tautas pasakas, latviešu anekdotes. Manā klasē daži bērni mīl pasakas, daži ne.

Katrīna Klievēna, 72 g. v., dzim. Bārtā, dzīv. Bārtas Rūpniekos. Pier. 1978. g. 18. jūlijā.

Mazdēlam ir deviņi gadi. Patīk, ka vīrs stāsta pasaku, kaut arī mazdēls šo pasaku jau zina un var izlabot, ja vīrs sajūk.

Elza Paulsone, dzim. 1925. g. Aumeisteros, dzīv. Aumeisteru Kalnliepiņās. Sovhoza zirgkope. Vēstule Jāzepam Rudzītim 1970. g. 15. martā.

Mana meita un dēls atceras, ar kādu prieku gaidījuši dārza ogu lasīšanu un kartupeļu rakšanu (tie ir tādi darbi, kurus strādājot var stāstīt pasakas vai ko citu). Viņi nolasīja no vagas lielākos kartupeļus, bet es (rokot kartupeļus. – J. R.) stāstīju pasakas. Pie ogu krūma viņi sanesa soliņus un traukus, lai tikai mēs ar mammīti (Kristīni Liepiņu) ejam lasīt ogas un stāstīt pasakas vai vispār kaut ko par veciem laikiem.

Anna Balcere, dzim. 1911. g. Bārtas Ķiburciemā. No 1935. g. dzīv. Bārtas Grantskalnos. Pier. 1978. g. 16. jūlijā.

Pasakas stāstu vakaros meitas bērniem, kad viņi iet gulēt. Bērns klausās, paliek mierīgs, aizmiegs. Stāstu par govēli un vilku (“vilks aitās, vilks aitās!”), par raibaliņu, ko gana bārenīte (“migu, migu vienactiņa, drīz aizmīga otractiņa”). Citu vakaru viņi man atkal prasa stāstīt to par mānīgo ganeli un vilku.

Iveta Pinne, 10 g. v., dzīv. Vecpiebalgas Spuldzēnos. Mācās Vecpiebalgas vidusskolas 5. klasē. Pier. 1989. g. 2. jūlijā.

Vecāmāte – kad man bija četri gadi – katru vakaru stāstīja pasaku “Pieci kaķi”. Kad ieiet gultā. Kamēr izstāsta pasaku, es jau aizmigusi. Katru vakaru es prasīju šo pasaku.

Vecaimātei bija fermā piecpadsmit govīs, es katru vakaru gāju viņai palīgā, lai varētu ātrāk iet gulēt un dzirdēt pasaku.

Austra Grīnbauma Krapes Lauskās. Dzim. 1913. g. Saratovas guberņā, kopš 1920. g. dzīvo Krapē. Mācījusies Dubultu ģimnāzijā. 1936. g. beigusi Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fakultāti. Strādājusi augu karantīnas Valsts inspekcijā. Pensionāre. Pier. 1978. g. 8. jūlijā.

Grīnbaumas meitai arhitektei Guntai ir divi bērni – puikas. Intam ir divi gadi, Jānim – trīs. Vasaru abi dzīvo pie Austras – savas vecmāmiņas, un tā stāsta viņiem arī pasakas. Grīnbauma saka, ka pasakas Jānītim sākusi stāstīt no kādu divarpus gadu vecuma (puisēna māte Gunta iebilst, ka stāstīts jau no gada, tikai tā primitīvi). Austra Grīnbauma pasakas stāsta mazbērniem vakaros. Stāsta gan pašsacerētas, gan tautas pasakas.

Jānītis un Ints vakaros saka – “Izstāsti pasaku” vai prasa dziesmu. Man labāk patīk dziesma, jo tad man mazāk jādomā. Viņi paši pasaka, kādu dziesmu dziedāt no jau dziedātām. Citreiz viņi negrib dziesmu, bet prasa tieši pasaku. Mamma bērniem bija stāstījusi par Sarkangalvīti, Pelnrušķīti, šīs pasakas viņi arī man prasīja. Ja dienā bija redzējuši ezīti, pūci, izgudroju viņiem kaut ko par ezīti, pūci. Pasakas Jānītis klausās ļoti uzmanīgi. Divus mēnešus Jānis mani mocīja ar kaķu mammu, ja tagad (šai pasakā. – Ķ. R.) kaut ko nepareizi pasaku, viņš izlabo. Pasaka par kaķu mammu ir manis sadomāta.

Kad kaķu mamma apnikusi, prasa par suņiem, par Vilmas Bobi. Stāstu pasaku, kā Vilmas tante aizbrauc uz Rīgu, satiek Bobi, atved pie sevis. Stāstu monotoni, lai bērni aizmieg ātrāk.

Anna Kuduma, ap. 30 g. v., dzīv. Bārtas Grantskalnos. Kolhozniece. Pier. 1978. g. 16. jūlijā.

Mani bērni – septiņus un desmit gadus veci – stāsta viens otram pasakas, kas lasītas viņiem priekšā vai ko dzirdējuši no lielajiem. Atnāk arī kāds kaimiņu bērns. Stāsta, kad vieni paši, savās rotaļās, lielie var tikai klusām novērot.

Daina Meļķe, dzim. 1964. g., dzīv. Bārtas ciema Lāmos. Bārtas astoņgadīgās skolas skolniece. Beigusi 5. klasi. Vecāki – kolhoznieki. Pier. 1978. g. 20. jūlijā.

Skolēni stāsta viens otram pasakas starpbrīžos un pēc stundām klasē. Stāsta lasītās pasakas; cits izdomā pats. Tādu, kas izdomā pasakas, nav daudz.

Zēni neklausās, kad meitenes stāsta pasakas. Viņi stāsta un klausās anekdotes. Anekdotes ir no bērnu dzīves. Stāstīšanas laikā zēni un meitenes ir kopā.

Skaidrīte Jaunzeme, ap 35 g. v., dzim. Limbažos. 1968. g. beigusi Liepājas Pedagoģisko institūtu, kopš 1969. g. strādā Liepājas 1. bērnu bibliotēkā. Bibliotēka apkalpo vairākas skolas – gan ar latviešu, gan krievu mācību valodu, kā arī 25 bērnu dārzus. S. Jansone strādā lasītavā. Pier. 1978. g. 17. jūlijā.

Kādreiz mēs bijām vienīgā bērnu bibliotēka Liepājā. Tagad ir arī otra bērnu bibliotēka. Mūsu bibliotēkā ir ap 60 000 grāmatu. Arī otrā bibliotēkā ir tāds pats grāmatu daudzums.

Oficiāli lasītava apkalpo bērnus līdz 8. klasei, bet nāk arī vecāki bērni. Uz lasītavu nāk bērni no četriem pieciem gadiem, dažreiz nāk mammas un lasa klusām bērniņiem. Viena māte ved bērnu uz lasītavu no divu gadu vecuma. Cik laba valoda viņam attīstījies!

Liela interese par pasakām ir no 1. līdz 4. klasei. Ir vēl 5. un 6. klasē latviešu un krievu bērni, kas labprāt lasa pasakas. Ļoti

patīk bērniem sērija "Pasaules tautu pasakas". Zēni jau no pašas mazotnes lasa mazāk pasakas nekā meitenes.

Astrīda Nagla, ap 35–40 g. v., dzim. Liepājā. Beigusi kultūrizglītības darbinieku tehnikumu. Liepājas 1. bērnu bibliotēkas abonementa vadītāja. Pier. 1978. g. 17. jūlijā.

Bibliotēkas abonements sadalās: a) pirmsskolas vecuma un 1.–3. klases abonements; b) 4.–8. klases abonements.

Bērni grib, lai pasaku grāmatām katrā ziņā būtu zīmējumi. Mazie atnes zīmējumus par lasīto – dažreiz nozīmē no grāmatas, dažreiz paši izfantazē un uzzīmē.

Maziem krievu bērniem patīk pasakas dzejā (kā K. Čukovskim).

Notiek bērnodārzu audzēkņu un 1., 2. klases skolēnu ekskursijas uz bibliotēku. Bērni vispirms iet pie plauktiem, kur pasaku grāmatas.

No literārajām pasakām bērni lasa Andersenu, Perro, Saksi, Rinkuli.

Pasakas bērniem veicina tēlainu valodu.

Marta Zuboviča, dzim. 1915. g., dzīv. Ugālē. Vidusskolas izglītība. Bibliotekāre. Pier. 1982. g. 29. jūlijā.

Strādāju Ventspils rajona Centrālās bibliotēkas bērnu nodaļas bibliotēkā Ugālē. Filiālē ir ap 12 000–13 000 grāmatu. Krievu valodā grāmatu pašlaik maz. Lasītāji galvenokārt latviešu bērni. Bibliotēku apmeklē rajona bērni un pusaudži, pat no Užavas. Bibliotēkā ir pasaku nodaļas latviešu lasītājiem un krievu lasītājiem. Atsevišķi klasificētas tautas pasakas un atsevišķi autoru pasakas.

Mums nav lasītavas, ir abonements.

Visvairāk pasakas – kā tautas, tā autoru – lasa skolēni no 1. līdz 5. klasei ieskaitot, īpaši līdz 3. klasei. Bērni dod priekšroku drīzāk tautas pasakām nekā autoru pasakām.

Vienāda vecuma latviešu un krievu bērniem intereses par pasakām ir līdzīgas. Līdzīgas ir vienāda vecuma zēnu un meiteņu

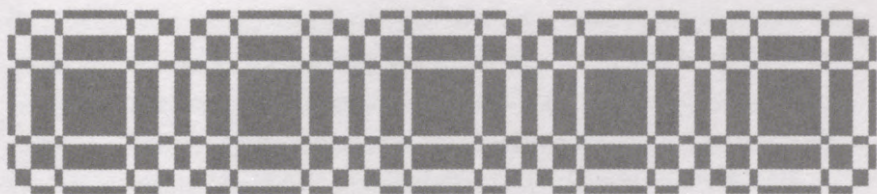
intereses par pasakām. Tomēr meitenes ilgāk izrāda lielu interesi par pasakām. Puikas no 4., 5. klases sāk meklēt piedzīvojumu literatūru, meitenes no 5. klases.

Bērni man ir bieži izteikušies, ka pasakas patīk tāpēc, ka tajās labais uzvar ļauno. No bērnu izteicieniem vērojams, ka viņus pasakās saista spilgtie notikumi.

No 6. līdz 8. klasei samazinās grāmatu lasīšana vispār; no 9. klases pastiprinās lasīšana, vienlaikus parādās "specializācija", atšķirīgu interešu izpausmes grāmatu izvēlē.

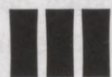
Arī vidusskolas vecāko klašu audzēkņi ņem lasīšanai pasaku grāmatas, taču izjūt kautrību, to darot.

Bibliotēkas adrese – Ugāles Gatniekos.

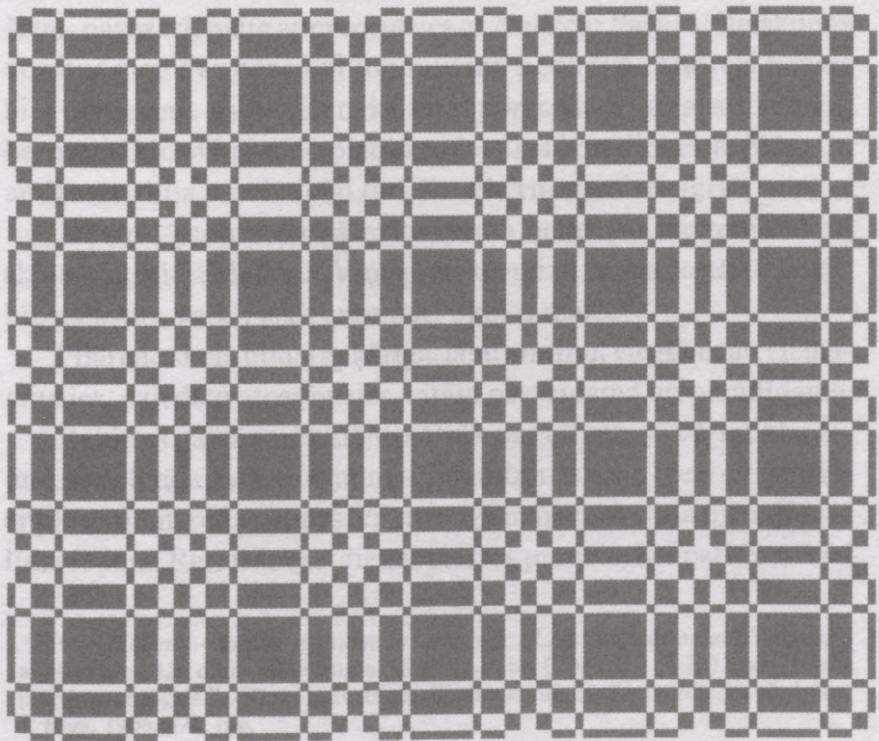

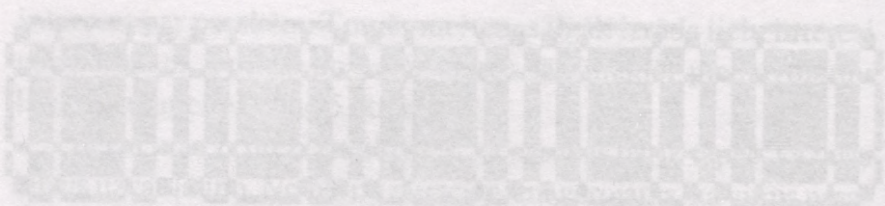
Ilze Miezīte

Ilze Miezīte dzimusi 1926. gada 16. janvārī Sarkaņu B. ielā, Andreja un Anasē Āčoliņu ģimenē. Tēvs - ģimeniskais ārsts Kļavins meit. Ilzes māte - skolotāja, vēlāk - skolotājas palīdze. Pēc pārisgadīgu tēva neesības, atgriežoties ģimenē, Ilzes mātesbrālis Mikēlims Kļavins meit. Ilzes māte - Krievu pagasta Poļu kopmācītāji (pēc kara - skolotāji). Ilzes māte - skolotāja, vēlāk - skolotājas palīdze. Ilzes māte - skolotāja, vēlāk - skolotājas palīdze. Ilzes māte - skolotāja, vēlāk - skolotājas palīdze.

TEICĒJI

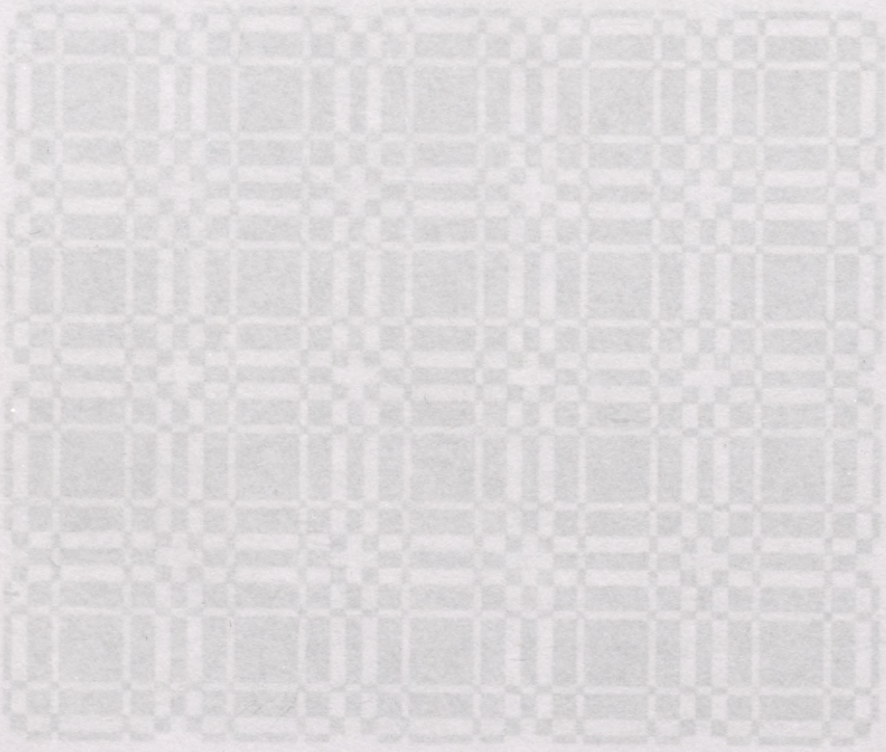
Pa mēneša spilgtie notikumi

No 6. līdz 8. klasei sanākušas grāmatu lasīšana vispārī no 9. klases pastiprināt lasīšana, kas ir parādās "specializācija", atbilstošu interešu izpausmes un izvēle.

Arī vidusskolas vecība, kas uzlabojotiem lasīšanai paraku grāmatas, taču iziet kritisku, to darot.

Bibliotēkas gaisma

ILĒCIET

Ilze Miezone

Ilze Miezone dzimusi 1866. gada 26. janvārī Sarkaņu Briskās Andreja un Annas Āboliņu ģimenē. Ilzes māte – Brisku saimnieka Kļaviņa meita. Ilzes tēvs pelnījies, arī iedams pa muižām mūrēdams. Pēc pāris gadiem tēvs ar māti atdalās, atstājot Briskas Ilzes mātesbrālim Miķelim Kļaviņam, pāriet uz kaimiņu – Kusas pagasta Poķu lopmuižiņu (par vienu no trim pusgraudniekiem, vēlāk – māte un audžutēvs – par rentniekiem). Tēvs, ziemā mūrēdams, saaukstējies un, Ilzei trīs gadus vecai esot, miris. Pēc dažiem mēnešiem, pavasarī, māte apprecējusies ar Andreju Pavāru: lielskungs atraitni vienu ar bērniem lopmuižiņā neturējis. Andrejs Pavārs bija divdesmit gadus jaunāks un, apprecēdams atraitni ar trim bērniem, kļuva brīvs no piecus gadus ilga karadienesta. Māte un audžutēvs bija pareizticīgi (arī Ilzes bērni pareizticīgi).

Deviņu gadu vecumā māte ziemā nodevusi meiteni Biržu¹ skolā – tagadējā Madonā. Viņa prata tēvreizi, varēja pastāstīt dažus bībelstāstus, veikli lasīt grāmatā “Skolas maize”.

“Bārene skolā bijusi apķērīga, labu atmiņu, viegli un ātri iemācījusies, dzirdēto atcerējusies, citām pasacīdama un parādīdama.

Rēķinus galvā sarēķinājusi ātrāk par citiem, jo vērīgi klausījusies skolotāja paskaidrojumus. Draudzenes viņu bieži cienājušas ar plāceņiem, redzēdamas, cik trūcīga maizes nastiņa pirmdienās līdz iedota. Reti līdz sestdienai maizes pieticis, bet patēvs nekad

¹ “Birži (*Modon*) – muiža un novads Cēsu apr., Lazdonas draudzē, Vidzemes augšienē un tās dienvidaustruma piegāzē, Rēbu (*Riebas*. – *J. R.*) upes, Kujas pietekas, augšgalā.” – Rīgas Latv. biedr. Zinību komisija. Konversācijas vārdnīca, I. Rīga, 1906, 376. lpp.

par to neapjautājies, un māte baidījiesies vairāk līdz dot. Jau otrā rudenī māte lūgusi mācītājam, lai atstājot meiteni mājā palīdzēt, pat olas aiznesusi, bet mācītājs, pārklaušinājis meiteni, atteicis: “Meitiņa sīka, galviņa vēriņa, lai pamācās otru ziemu.”

Pēc divām ziemām skolā meitene pratusi labi rakstīt, lasīt un rēķināt. Par senatni pratusi vai pusbībeli no galvas stāstīt. Vakaros lasījusi citiem priekšā Leitāna u.c. stāstus.”¹

Ilzei ir kādi astoņi gadi, kad audzūtēvs Sarkaņos iepērk Lindu mājas un pāriet dzīvot tur, viņa te ir gane, tad veic visus meitas darbus, no sešpadsmit gadiem vada audzūtēva saimniecību. “Kad patēvu – kā pagasta vecāko – bieži sākuši aicināt godībās, viņš sācis ņemt līdz ar audzumeitu. “Ilzei patīk iet viesībās, lai iet viņa,” – mazrunīgā māte tā atrunājusies vīram. Godībās rotaļās, ķīlu maksās, apdziedāšanās dziesmās toreiz mana māmuļa drīz vien kļuvusi viena no atjautīgākām. Īpaši kusēniešu Sprāču māte² šai ziņā godībās viņai bijusi par paraugu un tradīciju pratēju un tālāk devēju. Godībās dzirdēto un redzēto mana māmuļa atcerējies un pratusi atkal mājā mātei atstāstīt” (“Ilzes Miezones dzīves apraksts”).

Neilgi pirms aiziešanas no Lindēm apprecas ar kalpu Andreju Miezonei (1865–1948) no Biksēres Patkules pagastā, kādreizējo viņas ganu biedru Lindēs.³ No 1900. līdz 1906. gadam Ilze ar vīru ir rentnieki Briskās – viņas mātesbrāļa mājās. Vīrs – pēc vairāk-kārtējiem Annas Miezones atmiņu liecinājumiem “par 2000 zelta rubļiem” – iepērk Jaunbākus. Naudu aizdevis Ilzes audzūtēvs.

¹ *Marija Miezone*. Ilzes Miezones dzīves apraksts. Manuskripts, 1969.

² “Starpība starp Sprāču mātes un mūsu māmuļas mūža gadiem var būt apm. 10–15 gadu. Ilze Miezone-Āboliņa – jaunieta gados, Sprāciene – domājams – precēta sieva, Kusas pag. Sprāču mājās, pēc ģimilijas v. – Putniņa.” – Marijas Miezones vēstule 1980. gada 24. februārī.

³ Ilzes māte mirst 1907. gadā. Andrejs Pavārs apprecas otrreiz – ar Katriņu Nabagu. Pašlaik Lindēs ar savu vīru Gunāru saimnieko Katriņas Nabagas brāļasievas Elīzes Nabagas (1892–1981) meita Aija Stībele, bijusi zootehniķe, tagad pensionāre. Aija – Miezoņu dzimtas mutveida atmiņu dzīvā glabātāja. Anna Miezone mirstot viņai novēlējusi rokrakstus, fotogrāfijas – materiālus par vecākiem u.c.

Parāds atdots “pamazām”, “līdz Pirmajam pasaules karam”. 1906. gadā Andrejs un Ilze ar meitu Mariju un dēlu Pēteri pārgājuši uz Jaunbākiem. Saimniecība – 35 hektāri. Līdz ar aramzemi ir vēl ganības, mežs, pļavas. Daļa zemes – celmi. Ēkas ārkārtīgi nolais-
tas. Jaunbākos paiet visa turpmākā Ilzes Miezone dzīve.

Ilze Miezone mirst 1944. gada 12. aprīlī. Atdusas vieta Lises-
kalna kapos pie Madonas. Kapakmenī, kas uzlikts 1979. gadā,
iecirsti vārdi: “..Folkloras teicēja. Visi tavi garie mūža gadi kā
skaista dziesma paliek pasaulē.”

*Fragmenti no Marijas Miezone 1978. gada februāra vēstules
“par Ilzes Miezone garīgo seju”*

Bērnībā gūtās ētiskās vērtības pamats visam mūžam. (..)

Apavs, apģērbs, maizes rieciens ar sesto dzīvības gadu jāsāk
paklausībā pelnīt. Kopīgā saimniecībā pirmais pienākums un
atbildība: sešos rītā jāceļas, jāgana piecas lielās¹ un septiņi mazie².
Kad dusmās palaidnīgo sivēnu sprunguļiem samētā, tas klībs ar
trim kājām ielec mājā. Jāraud, pašai žēl, turklāt mātes rājiens:
“Mācies dusmās sirdi valdīt!” Kad ganos no rīta aizmiegs, cūkas
izbradā, izrakā labību, audzūtēvs pirmo – vienīgo reizi sadod ar
žagariem pa stilbiem: “Ganos nav jāguļ!” Lai gan brālis un māte
žēlo, mazā ilgi raud, kaktiņā ielīdusi. Agrā bērnībā bārenītei
jākļūst pienākumā modrai, veiklai, izdarīgai, jānes atbildība par
uzticēto darbu. Kopīgā ģimenes turība nāk kopīgās rūpēs un darbā.
Mājkustoņi jāmīl, rūpīgi jākopj, jāēdina, jā rūpējas par barību tiem.
Tīrumā labība, pagalmā ogulāji, ceriņkrūmi, puķes jā saudzē, nav
jā lauza, jā mīda, nav jā ļauj dzīvniekiem izbradāt. Tāpat meža kokus
nav brīv aplauzīt, kropļot. Audzūtēva labvēlība, mīlestība darbā
gūstama, uzticēšanās – ar atbildību.

¹ Cūkas.

² Sivēni.

Skolas gados Madonas-Biržu skolā (divas ziemas) meitene sāk saprast – pašas spēkiem jāgūst mācības, pašas spēkiem draudzenes, pašai sev vien jāpaļaujas visās vietās un pienākumos. (..)

Audzūtēvs, tiesas vīros izraudzīts, bieži godībās tiek aicināts. Ilzukai līdzī jābrauc: “Ilz, kad redzi vairāk iereibušu, aizved – apguldi!” (..) Godībās priecīga dziesmās, rotaļās, dančos. (..)

Kopīgās ganu un darba gaitās draudzīgais vienaudzis, audzūtēva pusbrāļa dēls Andris,¹ kļuvis Ilzei labs, draudzīgs. Atraidot saimniekdēlus, to izvēlas patstāvīgi, pret mātes un audzūtēva vēlēšanos, bet ne noliegumu. Abi vienas kārtas, vienādi grūtos darbos rūdīti kopš agras bērnības, vienādiem nodomiem.

“Ar tukšu roku nav radošanās, ne draugošanās,” atceros uzņēmīgās, savaldīgās māmuļas teicienu kopš grūtām darbadienām J. Bākos. No bagātiem toreiz māmuļa vairījās, no dzērājiem atvairīja tēvu nostāk. Tēvs – kopš rentes gadiem – pamazām iemācījies dzert, dažas reizes – pēc rudens tirgū pārdotā jēra – naudu nodzēris. Ar sev līdzīgiem kaimiņiem saticīga, izpalīdzīga, labvēlīga, no bagātiem, sliņķiem, nevīžām izvairīga – atturīga. Kas lielīgi bagātībā, netur doto vārdu, norunu, arī tos māmuļa ne visai uzņēma, nebedrojās.

Būdamā uzņēmīga, izdarīga, ģimenē un saimniecībā bija ieņēmusi vadoņa lomu.

Sarunā ar tēvu tika stādīti ogulāji, dažs koks kopā ar mums. Puķes – lautzā sirds, kliņģerītes, peonijas u.c. tika pārvāktas no radiem; no kaimiņiem lazdas un cerīnes. Tīrību pagalmā, kārtību klētī, istabā – arī par to māmuļa rūpējās, kamēr vien spēja.

Mazturīgiem piedzīvotājiem palīdzēja gan ar labības aizdošanu, gan zirgu dodot kartupeļu iestādīšanai, siena, malkas pārvešanai. Māmuļa palīdzēja pierunāt tēvu, lai brauc palīgā siena savest īrniekam, jaunu zirgu labprāt negribot svešam dot. Tā izpalīdzot, radās labvēlīgi draugi un pretī izpalīgi. Vientuļas īrnieces, strād-

¹ Andrejs.

nieces nāca bēdas sūdzēt pie māmuļas, tām viņa labprāt izlīdzēja ar padomu, ar ēdamo.

Bēdās, grūtos brīžos māmuļa turējās savaldīga, darbā rada un meklēja mieru un gara līdzsvaru. Tēvs, nokļūvis vietniekos pagastā, bieži sāka aizdzerties, vakarā mājā neieradās, krogā dzēra. Citreiz zirgs atrāvies viens pārnācis mājā. To jau atceros, kā tad māmuļa visu nakti vērpa, adīja, pat pasakas nevēlējās mums stāstīt. Kad tēvs ieradās, klusējot salika galdā ēdamo. Ja tēvs vainas apziņā vēlējās pielabināties, bargi atvairījās. Otrā rītā istabas nostūrī rājas par nodzerto naudu. Tuvās šķiršanās draudus pārvarēja pati sevī, palīdzēja tēvam izrauties no dzērāju sabiedrības. Vēlākos gados man teica – divreiz domājusi šķirties... Otrās lielākās bēdas māmuļai bija brāļa¹ evakuēšanās ar Valmieras skolotāju semināru uz Sizraņu² – Pirmā pasaules kara laikā. Pēc kara brālis nepārnāca. Kādu laiku varēja sarakstīties, tad nebija brīvi, tad beigās – nekādas ziņas.³ Atkal darbs un darbā remdēšanās.

Trešās bēdās, kas būtu varējušas dziļi skart viņas sirdi, māmuļa dzīvesgudri mūs mierināja līdz ar sevi: “Pacietieties, meitiņas, gan labi būs.” (..) 1941. g. valdība atmērīja no vecāku zemes 5 ha meža, atstājot paredzētos 30 ha. Tēvam un mums māmuļa noteica: “Kāda valdība, tādai jāklausa.” Arī tāda viņas mūža pieredzes atziņa kā svētības vārdi stāvējusi mūžā mums klāt.

Naidu un plāpas māmuļa nemilēja ne turēt, ne celt savā mājā. Bieži tēva ātrsirdību remdēja un mierināja gan dzērumā, gan tīrumā un plāvā – darbalaikā.

¹ Marijas un Annas brāļa.

² Sizraņa – pilsēta Vidusvolgas rietumu krastā Samaras apgabalā.

³ Anna Miezone raksta: “Brālis.. 1915. gadā iestājās Valmieras skolotāju seminārā kā kroņa stipendiāts. Kad nāca vācu armija, 1917. gadā semināru evakuēja uz Krieviju, viņš aizbrauca līdzī un tā arī netika atgriezies. Pēc kara pieteicies gan bēgļu punktā, bet viņš nevienā sarakstā kā bēglis nebija reģistrēts un tā nav ņemts. Vienam agri bija jāsāk mētāties dažādos revolūcijas viļņos. Viņš bija muzikāli apdāvināts, jau agri nopirka vijoli. Ilgi vēl ap 30tiem gadiem rakstīja, ka vienīgais pavadonis no dzimtenes ir vijole. Pēc tam sākās tur cittautiešu vajāšana, un tad arī sakari pārtrūka.” – A. Miezones vēstule 1993. gada martā.

Varbūt ne tā, kā Jūs domājis, esmu sarakstījusi līdz ar reālām epizodēm, māmuļas garīgo stāju apcerot. – Varbūt dažreiz māmuļa pārāk pašapzinīgi uzstājās pret tēva vājībām. Visumā tēvam bija uzticīga ģimenes sirds, un māmuļa to novērtēja, mūža beigās no mums un tēva atvadoties: “Paldies, tētiņ, ka palīdzēji mūžā sasniegt to, ko biju nodomājusi...”¹

No Marijas Miezones 1978. gada 5. jūnija vēstules

Neatceros, vai rakstīju par māmuļas kustoņu mīlestību darbā. Viņa neļāva tēvam kraut lielus, smagus malkas, siena, akmeņu vezumus, lai zirgs nestieptos pēdējiem spēkiem, uzkalnā velkot. Kad tīrumā tēvs dūsmās zirgus “rūdīja”, māmuļa pagalmā apsauca, rājās. Ziemās, rudenos Bākiem cauri brauca malkas, siena vedēji. Uzkalniņā bieži sita, lamāja zirgus. Atkal māmuļa gāja rāties: “Vai zirgam maita vārds? Nekoptu, vāju zirdziņu negods sist un lamāt!” Streigabalu² pļavu pļāvējiem no tāluma bieži siena laikā pagalma nostūrī glabājās pa lietavām atstātas mašīnas un citi darbarīki. Saimes sadzīvē māte laipna, mierīga, izdalīja norīkojumus, lai remdētu tēva ātro dabu, parasti tīruma darbos pati gāja kopā ar strādniekiem. Ar kaimiņiem nenaidojās ne robežu, ne cita dēļ. Izpalīdzējās ar izpalīdzīgiem, īrniekiem, sevišķi ar zirgiem un ēdamo. Saimes sadzīvē māmuļa turējās, cik vien cilvēcīgi varēja. Deva pusdienās atpūtas stundas, brīvsvētdienas, slimībā pažēloja, ārstēja, kā pati prata, sūtīja pie ārsta.

¹ “Kad iejautājos, ko tad māmulīte tā kārojusi, viņa apmierināta atteica: “Dzīvot un strādāt tā, lai mani bērniem maizes netrūktu un saimnieks no mūriša tos negrūstu.”” – *M. Miezone. Ilzes Miezones dzīves apraksts.*

² “..zemnieku mājām deva t.s. “streijgabalus” – zemi gar upēm, ezeriem, purvos, zemās vietās, neizmantojamu kā aramzemi, bet ganībām, pļavām. Tā varēja būt pat stipri tālu no mājām..” – *Villeruša V. Kur dzimis Andrejs Pumpurs // Literatūra un Māksla, 1988, 37. nr., 11. lpp.*

Elīze Nabaga, dzim. Sarkaņu Iegrīvās pie Praulienas robežām. Iegrīvās – trīs kilometrus no Jaunbākiem. Iegrīvās nodzīvojusi 36 gadus. Ap 1929. g. atnāk uz Lindēm, kur nodzīvo līdz savai nāvei 52 gadus. Pier. 1979. g. 21. augustā. Par Elīzi Nabagu sk. arī 124. lpp.

“Ar Ilzi Miezioni redzējāmieš diezgan daudz, kad biju jau pārgājusi uz Lindēm.

Viņai katram gadījumam bija ko pateikt.

Ilze bija vērtīgs sirsnīgs cilvēks, ar viņu varēja izrunāties, viņa nebija ne lišķis, ne liekulis, bija tiešs cilvēks.

Viņa bija stingra savā saimniecībā, izdarīga, izveicīga, saimnieciska.

Viņa, man liekas, bija jūtu cilvēks. Domāju, ka tāpēc viņa apprecēja kalpu Andreju Miezioni.

Varbūt tā bija kāda dziļāka dzīves gudrība, ka viņa negāja pie saimnieka, bet pie kalpa? Domāju, ka ne, jo tādās lietās grūti ar prātu kaut ko izšķirt, kurš cilvēks labāks.”

Ilzes Miezones repertuārs it kā veido latviešu folkloras un seno tautas ieražu enciklopēdiju. Tajā bagātīgi sastopamas arī mīklas, sakāmvārdi u.c. Taču vissvarīgāko vietu ieņem pasakas un teikas. Tajās vislabāk atklājas šīs teicējas cilvēciskie un mākslinieciskie vaibsti. Ļoti plašs ticējumu, darba, godu, svētku un citu kalendāro dienu ieražu, tautas meteoroloģijas materiāls.

Pasaku žanrā teikusi galvenokārt brīnumu un sadzīves pasakas. Nelielā pārsvarā ir sadzīves pasakas. Tikpat kā nav pasaku par lielajiem stipriniekiem (tikai viens teksts – par Lāču Jāni). Daudz pasaku, kurās centrālie tēli ir sievietes: bārenīte, bārenīte Pelnrušķīte, bārenīte Sniegbaltīte, jaunākā māsa – vecāko māsu un apburtā prinča glābēja, krupja sieva (variēts zalkša līgavas motīvs), velna nolauptā māsa, gudrā jaunava, dūšīgā meita – briesmoņa Zilbārža sieva, apmelotā māsa un sieva, bruņinieka vīzdegunīgā meita u.c. Miezones pasakās izceļas ģimenes motīvi. Piemēram, vēl pēc savas nāves māte palīdz meitai. Brāļa mīlestība uz māsu, gatavība tai palīdzēt.

Čaklums – cilvēka augstākās vērtības mēraukla un pazīme, sevišķi aiz labestības pret citiem. Ar čaklumu saistās daudzi citi tikumi, ar slinkumu – citi netikumi. Atsaucība un izpalīdzība vēlāk negaidīti un necerēti nes labu laba darītājam kritiskā brīdī. Kurš grib un dara otram ļaunu, tam ļaunums tiek pašam.

Nosodīta sīkstulība, augstu vērtēta labestība un devība nabagiem. Brīnumainais krusttēvs māca krustdēlu, nākamo brīnumaino ārstu: “Bagātiem varot arī vairāk maksas ņemt, bet nabagākos labāk, ja varot, lai tīri par velti ārstējot. Mantas nekad lai nedomājot saraust..” Teicējas pasakas pauž cieņu un simpātijas pret nabagiem un trūcīgiem. Reiz Pēterburgā kāda nomiruša ubaga zārkam ceļā uz kapsētu nav neviena pavadītāja. Gadījies ķeizaram Pēterim Lielajam iet. Viņš, redzot zārku bez pavadītājiem, apjautājies, ko ved, gājis pats zārkam līdz. Citi, kas pazinuši ķeizaru, domājuši, ka nu kādu lielu vīru glabāšot. Tā beigās salasījies vesels pūlis līdzgājēju. Kapsētas tuvumā ķeizars paklanījies pret zārku, teicis, ka nu būs pavadītāju diezgan, un aizgājis.

Miezones pasakās – tāpat kā latviešu tautas pasakās vispār – bagātais visaugstāk vērtē mantu, nabagais – otru cilvēku. Bagātais ir neapmierināms savā mantas kārē, nabagais – pieticīgs. Bagātais domā tikai par sevi, ir cietsirdīgs, skops, nabagais – līdzjūtīgs, atsaucīgs, izpalīdzīgs, gatavs savā mazumiņā dalīties ar citiem, kas ir grūtībās. Tomēr no nabadzības stāvokļa vēl automātiski neizriet kādas morāles īpašības. Vīrs un sieva dzīvojuši nabadzīgā mājiņā un katru dienu bārušies un plēsušies. Kad ar brīnumaina putniņa palīdzību viņiem paveras iespējas uzlabot savu stāvokli, arvien pieaugošā godkārē viņi zaudē jebkādu mēra izjūtu. Par to viņi tiek atgriezti agrākajā nabadzībā, kur turpina plēšanos un ķildošanos.

Miezones teiku objekti: burvji, miroņi, bagātības nesēji pūķi, vadātājs, Dievs, Velns, zemē vai ezerā paslēpta nauda, krogi, laupītāji. Ir teikas, kas saistītas ar tautas ticējumiem par Māras dienu (25. III), Jāņiem, Septiņu gulētāju dienu (27. VI), Laideni (2. VII) u.c. dienām.

Kādas 13 teikas un nostāsti min Sarkaņos vai to kaimiņpagastos – Kusā, Patkulē, Lazdonā – sastopamas mājas un personas, kalniņus un ezerus, kā arī Lazdonas pareizticīgo kapsētu, Lazdonas baznīcu un krogu, Madonas Lievera krogu.

Teicēja Marijai stāstīja, ka sava pasaku un teiku repertuāra lielāko daļu dzirdējusi bērnībā un pusaudzes gados Kusas, bet visvairāk Sarkaņu pagastā gan ganos, satiekoties ar citiem bērniem, gan – un jo sevišķi – no mātes Annas (1829–1907); no Ilzes atmiņām izriet, ka daļēji arī varbūt no Poķu lopmuižiņas pusgraudniekiem. Vispār – vairākumu folkloras sacerējumu un ticējumu pārņēmusi no mātes.

Repertuāra pierakstiem pievienotas piezīmes – “dzirdēta” vai “dzirdētas” pirms 40, 45, 47, 54, 55–50, bet visbiežāk pirms 50 gadiem. Var lēst, ka Miezone vēstītājas folkloras tekstus būtu dzirdējusi ap 1885., 1880., 1878., 1871., bet visbiežāk ap 1875. gadu. Kā dzirdēšanas avots repertuāra pierakstos bieži minēta māte.

Miezones mūžā bija divi pasaku un teiku stāstīšanas periodi. Pirmais – bērnībā un pusaudzes gados, kad stāstījusi ganos citiem viņas vecuma bērniem. 19. gs. otrās puses un 20. gs. sākuma materiāls rāda, ka bērni un pusaudži kā vēstītājas folkloras teicēji senāk bija izplatīta parādība.¹

Otrs pats svarīgākais laiks ir starp 40–50 mūža gadiem, kad tās stāstījusi saviem bērniem ziemas vakaros vērpdama, adīdama, lāpīdama – gan laika kavēklim, gan audzināšanas nolūkā –, izceldama labo un krietno.

Pasakas stāstījusi raiti, bez apstāšanās; mierīgi, bez žestiem, taču it kā pārdzīvojot saturu, ar iekšēju labpatiku un prieku par labā uzvaru un atmaksu ļaunajam. Ja pasakas un teikas saturs bija baigs, tad stāstījusi, mazliet tā kā pārdzīvodama bailes.

¹ Rudzītis J. Bērni – vēstītājas folkloras teicēji senāk // Padoms. Rakstnieki, mākslinieki un zinātnieki bērniem / Sast. O. Kravalis un V. Vecgrāvis. Rīga, 1988, 164.–181. lpp.

Lietojusi teiku, nostāstu, dziesmu, kad mājas ļaužu vidū izcēlusies ķilda, lai novērstu uzmanību no ķildas objekta un panāktu izlīdzinājumu.

Miezone bija pazīstama kā liela tautas dziesmu dziedātāja kāzās, kristībās, bērēs, kā līgotāja. Būdama jau tālu gados, viņa devās jaunajiem līdzī Jāņu nakšu līgojumos. Bija viena no Jāņu dziesmu vārdu teicējām jauniešu vidū. Gan godībās, gan vienatnē tautas dziesmas viņa dziedāja līdz mūža galam.

Ilze līdz vecumam bija dzīvespriecīga, dzīvesprieka un ticības pilna.

Ieva Bērziņa

Ieva Bērziņa dzimusi 1877. (?) gada 26. decembrī, otrajos Ziemassvētkos,¹ Skrīveru pagastā, Aizkraukles mācītājmuižā, kur tēvs līdz Ievas septītajam dzīves gadam bija graudnieks. Tad tēvs ir rentnieks Skrīveru Rozās. Te tēvs saslimst ar tīfu, dabū diloni, mirst. Kad tēvs mirst, meitenei ir deviņi gadi. Mācījusies trīs mēnešus Skrīveru pagastskolā pie Purapuķes: “Bērnībā daudz lasīju. Kad man vecāki liedza lasīt, lasīju mēnesnīcā ārā, uzliekot grāmatu uz sniega.” No nepilnu sešpadsmit gadu vecuma iet par kalponi. Tad aiziet pie māsas “Bēržlaužu pagastā”, kur paliek divus gadus. (Te savas biogrāfijas izklāstā Bērziņa piemetina: “Bērzu muižas kungs nomira, neviens zirgs viņu nevilka uz kapiem, zirgi slējās augšā. Tāpēc Bērzu muižas kungu diezgan tālu aiznesa uz kapiem. Anglijas karalieni Viktoriju ar nevilka zirgi, nācās nest. Jaunjelgavas pasta zirgu turētājs Grūba mira, zirgi ar viņu nevilka, nācās nest uz kapiem.”)

¹ Pēc Ievas Bērziņas izteikumiem. Turpretī man adresētajā Aizkraukles vēstures un mākslas muzeja vēstulē (1994. gada 7. martā) teikts, ka viņa dzimusi 1878. gadā. Pretruna, šķiet, izskaidrojama tādejādi, ka Bērziņa man datējusi savu dzimšanu pēc vecā stila.

Māsasvīrs Jānis Grasis bija slepenā pulciņā, no Šveices dabūjis “Sociāldemokrātu”. Bērziņa arī lasīja “Sociāldemokrātu”.

Bērziņa aizbrauca uz Rīgu, kur iestājās dienestā pie kāda vīn-tirgotāja Maršica – vācieša. Maršicam Rīgā piederējušas septiņas vīna pārdotavas. Pie Bērziņas stāvēja skrīveriešu passes – tādiem, kuriem vajadzēja bēgt par revolucionāru darbību. Skrīveris Sniedze ar drošu cilvēku vārdiem sagatavoja tādas revolucionārajiem bēgļiem. Viņa nodzīvoja Rīgā kādus piecus gadus. Nesa uz Centrāl-cietumu apcietinātajiem skrīveriešiem ēst.

Māsa Pēterpilī bija atvērusi nelielu ēdamlietu veikalu, “tādu piparbodeli”. Bērziņa – vēl pirms Pirmā pasaules kara – aizbrauca viņai palīdzēt. Māsa nomira ar diloni, veikals palika Bērziņai. Trīsdesmit septiņu gadu vecumā apprecējās ar Kārli, sērenieti, saimnieka dēlu. Abi pārcēlās uz Barnaulu, pēc tam uz Semipalatinisku. 1921. gadā pārbrauca uz Sēreni – uz Lejas Gūdzēniem, kur vīram piederēja saimniecība. Saimniecība kopā ar pļavām, mežu bija “deviņdesmit trīs” vai “deviņdesmit divi” hektāri.

Meita Elza piedzima Sibīrijā, dēls Arturs Sērenē. Elza nomira ar tuberkulozi deviņpadsmit gadu vecumā 1938. gadā, dēls Arturs nomira tāpat ar tuberkulozi divdesmit trīs gadu vecumā 1944. gadā. Tuberkuloze, jau sākot ar tēvu, patiešām ir Bērziņas vecāku un viņas ģimenes slimība.

Jaunākais bērns – meita Biruta Sarkane strādāja par sanitāri aptiekā, tagad pensionāre, dzīvo Aizkraukles pilsētā.

Bērziņa mīlēja grāmatas, pazina agrāko latviešu literatūru, jūsmoja par Henriku Senkeviču.

Viņa ir sacerējusi saviem bērniem veltītus dzejoļus. Elzai veltītais dzejolis.

Elziņai

Mirdz saulīte zeltzelta staros,
Dzied jautri putniņu bars.
Es eju gar Daugavas krastu,
Man līdzī iet meitēns mans.

Vējš plīvo tai zeltainas cirtas,
Prieks skaistajās acīs mirdz.
“Ai, māmiņ, cik dzīve ir skaista,
Kāds prieks, kad dzīvot var!
Man tiktos tur putniņu barā
Tiem līdzī dziedāt un diet
Un aizlidot līdzī tiem tālēs,
Kur nenobāl saulītei vaigs.”
Ir rudens, vējš birdina lapas,
Kā ēna mans meitēns klīst,
Bez spēka gurdenie soļi,
Bez prieka acīs mirdz.
“Teic, māmuliņ, kādēļ dzīve
Priekš manis tik netaisna bij.
Vēl tikko iesāku dzīvot,
Te tumsa jau saulīti sedz.”
Dreb rokā dzeltena lapa,
Skums smaids pār seju slīd.
“Jel neraudi, māmuliņ mīļā,
Par likteni gausties nav vērts!”
Vējš gaudo pa tumšajām priedēm
Un sniegus kupenā krauj
Uz vientuļas kapu kopas,
Kur atdusas meitēns mans.

Ieva Bērziņa nomira 1972. gada 16. februārī, viņas vīrs Kārlis Bērziņš (dzim. 1884. g.) – 1973. gada 22. februārī. Abi atdusas Ievas Bērziņas teikās daudzīnātajā Sērenes Totēnu kapsētā, kas ir Jaunjelgavas–Jēkabpils ceļa malā.

Bērziņas repertuārā ir 76 teikas un spoku stāsti, astoņi no-stāsti, divas pasakas un septiņas anekdotes.

Viņai ir 40 vienības spoku stāstu, skaitliski tie veido gandrīz pusi no viņas teiktajiem sacerējumiem.

Teiku vidū vēsturiskas par seniem kara notikumiem, mēra laikiem, par Kokneses bruņinieka dēla un Aizkraukles bruņinieka meitas mīlestību.

Dažās teikās parādās Lietuvas tuvums. Sērenē no veciem cilvēkiem Bērziņa dzirdējusi teiku pat leišu veiksmīgo karagājieni uz igauņiem un neveiksmīgo atgriešanos mājup gar Aizkraukli. Igauņi sabiedrojušies ar vāciešiem un uzbrukuši leišiem atpakaļceļā pie Daugavas Aizkraukles daļā pretī Lejas Gūdzēnu mājām. Leiši sakauti. Līdzīga epizode, attiecinot to uz 1205. gadu, ir Indriķa hronikas IX nodaļā, no 1. līdz 5. paragrāfam. Hronikā cīņai ar leišiem sabiedrojas zemgaļi un vācieši. Kauja notiek ne Aizkraukles daļā, bet kaut kur dienvidrietumu Vidzemē starp Juglas ezeru un Ikšķili. Apjoma ziņā nelielajā teikā ir detaļas, kādu nav hronikā.

Teikā par Kokneses bruņinieka dēla un Aizkraukles bruņinieka meitas mīlestību bruņinieka dēla ļoti aktīvs sāncensis ir kāds "leišu muižnieks", "bagāts, bet dikti vecs un neglīts". Citā teikā kāds bagāts lietuvietis, vienā no Bērziņas variantiem muižnieks, medijot iekļīst Sērenes daļā un nonāk pie Aklā ezera, kas pēc Bērziņas izteicieniem atrodas Sērenes mežā kādus piecpadsmit kilometrus no Lejas Gūdzēniem. Pie Aklā ezera dzīvo mežsargs ar meitu, kas ļoti glīta. Lietuvietis un mežsarga meita iemīlas viens otrā. Mežsargs nedod piekrišanu precībām, abi zirgā jāšus bēg pār Aklo ezeru uz Lietuvu un noslīkst.

Redzamu vietu Bērziņas repertuārā ieņem teikas par paslēpto un meklēto naudu. Paslēptās, zemē ieraktās naudas folkloristiskā tēma nodarbināja latviešu zemnieku laikos, kad naudas viņam bija pavisam maz, pie tās tikt bija ļoti grūti un tai visumā bija daudz lielāka pirkšanas vērtība. Teicējai ir folkloras prozas sacerējumi, kas vēršas pret alkatīgu naudas raušanu, pauž domu, ka nauda nav vissvarīgākais. Tāda ir viņas pasaka par kādu bagātnieku, kas "ir krājis naudu, tik rausis un rausis". Kungs nonāk kļūmīgā stāvoklī. Ciešanās un pārbaudījumos pārvērtējis savu agrāko dzīvi, viņš liek pusi savas naudas izdalīt nabagiem un trūkcūcietējiem.

Sapnī nosapņoto un Aizkraukles pilsdrupās atrasto naudu vaļinieks Zivtiņš atdod Aizkraukles baznīcai ērģeļu iegādei.

Ļoti interesanta ir genealoģiskā teika par kādu puiku pirms divi simti gadiem mēra laikos no Sērenes Lieliem Kaktiešiem, kas bijis teicējas mātes ciltstēvs. Viņš neviļus iegūst neizdodamo naudu – divdesmit kapeikas. Negribēdams to izmantot, viņš lūdz Dievu, lai palīdz tikt no šīs naudas vaļā, un naudu noslīcina.

Bērziņa – laba spoku stāstu zinātāja un pratēja.

Kas ir spoki?

Kārlis Straubergs raksta: “Spoki latviešu tautas tradīcijās tikai pa daļai ir pats velns, pa daļai velna kalpi, pa daļai miroņi un mirušās (mirušo. – *Ķ. R.*) dvēseles.”

Vārds “spoks” viduslejasvācu *spōk* aizguvums. Vēl citi latviešu teikās sastopami nosaukumi: ēni, māži, ērmi, ķēmi. Bērziņas stāstījumos gandrīz konsekventi lietots vārds *spoks*, taču dažos ir *ēna* ar nozīmi *spoks*; *ēnoties* ar nozīmi *spokoties*.

Teicējas folkloras materiālā spokojas visdažādākajās vietās – dzīvojamās mājās, rijās, ēkās, kas uzceltas uz apbedījumiem, kapsētu tuvumā, ceļā u.c. Viņas tekstos spokojas tur, kur ir noticis kaut kas nelāgs, piemēram, pašnāvība, vai kaut kas amorāls. Spokošanās var būt nelaimes, nāves priekšvēstnesis, tā var notikt pa bērū gatavošanas laiku vai drīz vien sekot apbedīšanai.

Bērziņas stāstos minētās vai daudzīnātās konkrētās spokošanās vietas: Aizkraukles mācītājmuiža; kāds muklājs – dziļums Aizkraukles dzelzceļa tuvumā; Jaunjelgavas kapi; Skrīveru vecā skola, kas nodega, kad teicējai bija kādi desmit gadi; Skrīveru Mildiņas Sērenes Lejas Gūdzēnu tuvākā apkaime; kāda taka pie Ievas Bērziņas vīra senča vecajām mājām Gūdzēniem; Pirmā pasaules kara laiku tranšejas pie Lejas Gūdzēniem; Daugava pretim Sila Krišu mājām, kas bija kaimiņos Lejas Gūdzēniem; Totēnu kapi, kas – pēc teicējas informācijas – pusotra kilometra no Lejas Gūdzēniem; rija pretī Sērenes skolai; dažādu Sērenes māju apkaime; Sērenes Zilgalvju mājas; Sērenes ebreju kapi.

Viņas spoku stāstos minēto notikumu laiks: “tas noticis brīnumsen”; 19. gadsimts, tā sākums, vidus, 19. gadsimta pēdējie gadu desmiti – laiks, kad teicēja – pēc viņas izteicieniem – bijusi “vēl skuķe”; pēc Pirmā pasaules kara; 20. gadsimta 30., 40., 50. gadi.

Bērziņai ir divi spoku stāsti, kas saistīti ar Rīgu – Doma baznīcas mācītāja māju un Āgenskalna rajonu.

Spokus viņas stāstos parasti kādā vienā laikā redz vai dzird viena persona, reti – vienlaicīgi vairāki cilvēki. Bieži spokus vienā un tai pašā vietā laiku pa laikam redz dažādi atsevišķi cilvēki.

Spoku izskats un citas pazīmes teicējas tekstos. Melni vīri. Strūga – liellaiva preču pārvadāšanai peld pa Daugavu. Bruņinieks. Linu plūcēju bars. Svešs, nejaušs ceļabiedrs. Svešs vīrs rijas nojumē pirms pērkona negaisa. Braucēja ar skaistu zirgu un ratiem. Nomiņušais tuvinieks. Atsevišķas cilvēka ķermeņa daļas neparastos apstākļos: caur kūts pamatu izbāzta roka; nedabīgi liela galva ar lielām acīm kūts durvīs; no kūts pamata izbāzusies “pretīga galva”. Melns suns. Viesulis. Uguntiņa, kas pārvietojas un dzenas gājējam pakal. Sudrabainas lapas uz ceļa. Aicinājuma sauciens. Balss, kas izsaka kaut kādu apgalvojumu. Svešu ratu rīboņa ceļā, taču braucējs un rati nav redzami. Kādā citā tekstā braucējs, iegājis istabā, redz un dzird, ka viņa zirgs pilnā jaudā skrien pa tiltu pāri. Izsteidzas ārā, viņa zirgs, kā piesiets, stāv, kā stāv. Liels troksnis, kāds rodas no smaga kritiena. “..kaut kas nežēlīgi smags, melns, spalvainš kā lācis.”

Savu stāstījuma materiālu par spokiem Bērziņa ir guvusi vai nu no tiem, kas spokus sakās paši redzējuši vai dzirdējuši, vai no cilvēkiem, kas par spokiem ir dzirdējuši no kāda pirmavota (citiem, kas it kā redzējuši vai dzirdējuši spokus) vai ir bijuši tuvu pirmavotam. Viņas stāstos tiek minēti noteikti aizkrauklieši, skrīverieši, sērenieši, diezgan bieži teicējas tuvinieki un radinieki. Dažkārt teicēja aizrāda, ka attiecīgais gadījums bijis apkārtņē plaši pazīstams, par to “visi runājuši”. No viņas tekstiem – tāpat kā no spoku

stāstu publicējumiem vispār – redzams, ka no spokošanās ir ļoti baidījušies. Šķietamā saskarsme ar spoku ir izraisījusi smagu, ilgstošu slimošanu, pat nāvi, sevišķi, ja ir mēģināts spoku fiziski atvairīt. Skrīveriešos barona Zīversa laikā spoks tā terorizējis kādas mežsarga mājas iemītniekus, ka visi aizgājuši no tām. Muiža māju nojauca, tai vietā sadēstīja mežu. Tomēr kāda viņas teika liecina, ka 19. gadsimtā ir bijuši drošsirdīgi cilvēki, kas nebijās no spokiem un ko nevarēja sabaidīt spokošanās inscenējumi.

Teicēja pati ir ticējusi gan spokiem, gan savos stāstījumos minēto spokošanās gadījumu, varbūt ne visu, īstenumam. Viņa apgalvoja, ka arī zinātne atzīst spoku eksistenci. Viņai pieder arī izteiciens: “Tie vecie mīlēja tos spokus, un tiem tie rādījās arī.” Šis izteiciens var tikt dažādi tulkots, domājams, arī tā, ka tā laika cilvēku uzskatu, domāšanas ievirze, ticība spokiem veicināja attiecīgus uztveres un vispār apziņas stāvokļus, kas tiem producēja šķietamās sastapšanās ar spokiem.

Spoku stāstos Bērziņas stāstījums bija mierīgs, rāms, bez baiguma afektējuma balsi.

Šķiet, pati viņa no varbūtējās spokošanās diez ko nebijās.

Jāatzīmē, ka viņa netika man izstāstījusi nevienu gadījumu, kur viņai pašai būtu rādījušies spoki.

Bērziņas repertuārs atspoguļo 19. gadsimta un 20. gadsimta pirmās puses teicēju teiku, spoku stāstu un nostāstu repertuāru.

Viņas spoku stāstos ir seno māju nosaukumi, ēku atrašanās vietas, kapsētas, personu vārdi un uzvārdi, cilvēku gaitas, viņu īpatnības, darba un sadzīves momenti, tautas ticējumi, apkārtnes virsmas īpatnības. Tajos ir teicējas vide viņas dzīves laikā, gan vēl agrāki laiki. Lasot tos, atdzīvojas tautas pagātne Aizkraukles pusē.

Vesels anekdošu un anekdotisku nostāstu cikls viņai ir par Skrīveru muižas kalpu Osi, kas dzīvoja pagājušā – 19. gadsimtā. Osis bijis asprātīgs, humora pilns, mīlējis cilvēkus piejokot, nesauzdzēdams arī kungus.

Jēkabs Preizis

Jēkabs Preizis dzimis 1899. gada 18. novembrī Cēsu apriņķa (tagad Gulbenes rajona) Lizuma pagasta Rubenēs kalpa, arī mežstrādnieka ģimenē. Tēvs Jānis – sinolietis, māte Līze – lizumniete. Kopā ar vecākiem līdz 1924. gadam dzīvojis Lizumā, Galgauskā, Sinolē, tad atkal Lizumā, pēc tam Lejasciema Lielpurvos. Šie pagasti ļoti tuvu cits citam, bet Sinoles pagasts turklāt robežojas ar Lejasciema un Lizuma pagastu. Sinolē viņš dzīvo no 1903. līdz 1912. gadam, vēlāk tur pāiet viņa mūža pēdējie piecdesmit gadi.

Preizis beidz Sinoles Rīdūžu pagastskolu, pēc tam pie latviešu kultūras vēsturē pazīstamā Kārļa Tarziera divu gadu laikā Lizuma pagasta Velēnas draudzes skolu, kur mācību kurss ir trīsgadīgs.

1919. gadā viņu iesauca Latvijas nacionālajā armijā, viņš piedalījās cīņās pret bermontiešiem un Latgales frontē pret lieliniekiem.

1923. gadā Preizis kā Latvijas neatkarības cīņu dalībnieks ieguva nākamo Sinoles Birznieku zemi. 1924. gada 6. aprīlī viņš apprecas ar Emmu Vanagu, kalpa meitu (1903–1978). Pavasarī viņi pāriet dzīvot savā saimniecībā. Kopā ar viņiem uz turieni pārceļas Jēkaba tēvs Jānis (1869–1943), māte Līze (1872–1933) un pusmāsa Anna (1894–1943). (Pusmāsa Birzniekos nodzīvo tikai līdz 1924. gada novembrim.)

Birznieki – Gaujas kreisajā pusē, ejot pa Sinoles–Mālmuižas ceļu, apmēram trīsarpus kilometru no Sinoles centra. Uz piešķirtās zemes jau ir veca mājiņa zemiem griestiem, kurā pirms tam dzīvojis kāds Maltavnieks. Saimniecības lielākā daļa (kopplatība 19 hektāru) – mežs un krūmi. Meita Mirdza savās atmiņās raksta: “Manu vecāku dienas aizritēja līdumā sūrā darbā. Katrs solis auglīgās zemes bija jāatkaro mežam un krūmājam. Agros pavasaros un vēlos rudenos līdz tumsai šķindēja zāģis un klaudzēja cirvja cirtieni mežmalā. Sīkstas saknes bija šiem krūmiem, kas negribēja

atdot vietu auglīgām druvām. Drīz vien pacēlās gaisā uguns liesmas un dūmu mutuļi. Līduma dūmos veidojās tēva jaunā saimniecība un, neapzinoties šo vecāku darba sūrmi, aizlidoja mani agrās bērnības gadi.”¹

Zemes un meža apvērtējumu nācās pakāpeniski nomaksāt.

Saimniecības ēkas un dzīvojamo māju Jēkabs uzcēla, strādājot kopā ar savu tēvu, neizmantojot citu darbaspēku. Kokus mājas celšanai bija jāpērk par pilnu taksas cenu valsts mežā.

Trīsistabu dzīvojamā māja uzcelta no 1934. līdz 1936. gadam.

Nemot un maksājot kredītu, tika iegādāta labības pļaujmašīna, zāles pļaujmašīna, zirga grābeklis u.c.

Strādīgajai ģimenei nācās dzīvot ļoti taupīgi un pieticīgi, sīksti. Preižu nelielajā grāmatplauktiņā glabājās Andrieva Niedras Kopoti raksti, I–III, VII sējums (1925–1926), D. Zeltiņa izdevumā. Pirmajā sējumā dzejoli “Tā teica vecais Tālivalds...” ir rindas: “Tā teica vecais Tālivalds: / “Nav dārga dzīvība; / Bet tomēr – ja tā jāatdod, / Sirds prasa tad: priekš kā? / Priekš kā lai labāk mirtu / Ja ne priekš tēvijas, / Priekš sievas un priekš bērniem, / Priekš savas cerības?” // Tā teica vecais Tālivalds: / “Gan visur saule spīd; / Bet karavīrs tak mīlāk dus / Turpat, kur kaujā krīt. / Un ko šalks viņa bērzi, / Kad lapas taisās birt? / Priekš savas bērnu zemes / Var dzīvot un var mirt.”” Preižus – Jēkabu un Emmu spārnoja doma par labāku, gaišāku nākotni bērniem.

1940. gada 17. jūnijs un lauksaimniecības piespiedu kolektīvizācija 40./50. gadu mijā pārvilka svītru viņu cerībām. Jēkabs centās nepakļauties šādai notikumam attīstībai. Pat pēc 1949. gada 25. marta deportācijām, kad zemnieki, baidīdamies no jaunām izsūtīšanām, masveidīgi iestājās kolhozos, viņš ilgāku laiku drosmīgi atsakās to darīt. Tikai arvien vairāk nesamērīgi paaugstinot nodokļus un piedraudot viņam ierādīt zemi citā – ļoti neizde-

¹ Rudzīte M. Manas dzīves stāsts // Ziemeļlatvija. Laikraksts Ziemeļlatvijas pilsētām un laukiem, 1994, 84./85. nr., 4. lpp. Uzrakstīts atmiņu aizsākums.

vīgā un neiekultivētā vietā (Birznieku zeme it kā traucējot apstrādāt kolhoza tūrumus!), viņu beidzot piespiež iestāties kolhozā.

Kā zināms, kolhozu pirmajos pastāvēšanas gados izpeļņa tajos ir gaužām nožēlojama. Tā kā pensiju abiem Preižiem – tāpat kā citiem viņu paaudzes lauku pensionāriem – aprēķina no šādas “izpeļņas”, Jēkabs un Emma līdz pat nāvei saņēma ļoti mazu pensiju. Rupjmaizei, cukuram, sērskociņiem, pavisam sīkām vajadzībām. “Paldies teicu Staļinam, / Paldies teicu partijai: / Es strādāju kolhozā, / Man dzīvīte kalnā gāja, / Man dzīvīte kalnā gāja / Ne rikšiem – aulekšiem” (Latviešu padomju folklorā. Izlase. Rīga, 1950, 8. lpp.).

Staļinam pateicos

Par pensijas devumiņu;

Gods un slava Staļinam

Par vecīšu apgādību. (Turpat, 12. lpp.)

Pakāpeniski Jēkabam kājā attīstās kāda kaite, kas, izrādās, ir gangrēna. Arvien vairāk pieņemas sāpes. 1975. gada rudenī viņam Gulbenes slimnīcā kāju amputē. Protēze, kuras izgatavošana ietilpst, viņam nav īsti piemērota. Šī iemesla, kā arī nespēka dēļ viņš protēzi nevar izmantot, un tas viņam ir smags psiholoģisks trieciens. Kādreiz spēka gados viņš vienas vasaras dienas laikā bija kājām mērojis ceļu no Sinoles uz Smilteni un atpakaļ. Izgājis no mājas ļoti agri no rīta, dažkārt, lai gājiens būtu īsāks, izmantojis sīkākus celiņus, “taciņas”. Smiltēnē uzturējies dažas stundas, lai nokārtotu kādas darīšanas, un – vēlu vakarā atgriezies mājās. Nu Jēkabs ir spiests visu laiku uzturēties tikai telpās, viņš lēnām pārvietojas ar krēslu, atspiezdami uz nūjas vai cita krēsla. Sarežģījumiem, ko radīja kājas amputācija, ir pievienojies iekšējo orgānu vēzis. Stipras sāpes, ko viņš panes ārkārtīgi pacietīgi. Pēdējos mēnešos pirms nāves ēdienu un ūdeni viņš var lietot tikai ļoti niecīgās devās. Visu laiku saglabā skaidru prātu, labu atmiņu, domā par piederīgiem, dod padomus. Mirst no vēža. Viņa pēdējie

izteicieni: "Nekas nav garšīgāks par skaidru ūdeni." – "Dzīvojiet satīcīgi! Kad jūs dzirdēsiet, ka smiltis birst uz mana zārka vāka, ziniet, ka jums tas pats stāv priekšā." – "Ak, dzīve, dzīve, kur tu esi palikusi?"

Preizis vairāk vai mazāk ticēja Dievam, taču nebija reliģiozs. Spēka gados baznīcas svētkos apmeklēja dievkalpojumus Velēnas luterāņu baznīcā, bet nebija liels dievlūdzējs un baznīcēns. Taču pirms nāves viņš lūdza uz viņa kapa uzstādīt krustu (šī viņa vēlēšanās tika izpildīta). Man šķiet, ka, izsakot šo vēlmi, viņš kapa krustu būs domājis ne tik daudz kā kristīgās ticības apliecinājuma zīmi, bet gan kā viņa dvēselei tuvo aizgājušo paaudžu ieražu, kā cilvēka dzīves ciešanu ceļa un tā noslēguma simbolu. Līdzīgu krustam Jāņa Poruka dzejolī.

Uz sava krusta atspiežos,
Kad piekūsis es jūtos;
Pie sava krusta piespiežos
Es dzīves brīžos grūtos.

Lūk, krusts, tu esi mūžīgais,
Tu, kas pār visu valdi:
Zem tevis nogrimst grūtības,
Prāts, domas, sapņi saldi!...

("Krusts")

Jēkabs Preizis mirst 1977. gada 24. janvārī septiņdesmit sešu gadu vecumā.

Apglabāts Lizuma Sila jeb, veco ļaužu runā, Velēnas Sila kapos, kādu kilometru no Velēnas centra. Viņam līdzās tēvs, pusmāsa un divus gadus vēlāk mirusī sieva. Kapu rotā koka krusts un kapakmens ar uzrakstu: "No jūsu sviedru lāsēm / Zeļ mūsu dzīves koks." Šai kapsētā apglabāti sinolieša Kārļa Sebra vecāki. Velēnas centrā Velēnas Gaujas kapos atdusas Preiža māte un Kārlis Tarziers.

Preiža vēstītājas folkloras materiālu avots ir viņa tēvamāte Anna (1849–1917), tēvs Jānis (1869–1943), māte Līze (1872–1933), sievasmāte Emīlija (1863–1948), sievastēvs, sievastēva brālis Kārlis, daudzi Sinoles, Lizuma un citu tuvāko pagastu ļaudis.

Tematikā, saturā, personāža ziņā Preiža repertuārs lielākoties ir saistīts ar viņa dzimto pusi – Sinoli, Lizumu, Velēnu, Galgausku, Lejasciema pagastu un Tirzu. Tā sacerējumos darbojas latvieši, vācieši, čigāni, ebreji, krievi. Lauku ļaudis – saimnieki, kalpi, ganuzēni. Mežstrādnieki, grāvrači. Ubagi. Baroni, viņu ģimenes locekļi. Sinoles baronu fon Mengdena dzimtas dažādu paaudžu pārstāvji. Muižas ierēdņi un dienestnieki – vagars, sulainis, barona ēst vārītāja, Sinoles muižas brūveris, Lizuma barona mežkungs vai mežzinis. Muižas riju kūrēji, šķūtnieks. Luterāņu mācītāji, luterāņu mācītāja palīgs – šķesteris jeb ķesteris. Galgauskas un Balvu pareizticīgo popi. Tiesneši, apsūdzētie. Skolēni, skolotāji, pārkrievošanas laiku skolu inspektors. Studenti, Latvijas brīvvalsts laika lektori. Rekrūši. Pirmā pasaules kara karavīri. Senu laiku sirotāji. Pēteris Pirmais un citas personas. Dominē zemnieku, latviešu lauku ļaužu, muižnieku un muižas tēlojums. Zēna un pusaudža gados Preizis pats bija redzējis Sinoles un Lizuma baronus, dzirdējis ļaužu sarunas par tiem. Daļu savu nostāstu, anekdošu par muižas kungiem un muižu viņš bija dzirdējis no padzīvojušiem un veciem cilvēkiem, kas visu mūžu vai tā lielāko daļu bija saskarsmē ar muižu. Tāpēc viņa stāstījumos ir tik pārliedzinoša muižas laiku un apstākļu atmosfēra. Teicējs bija ielāgojis par saviem novadniekiem stāstītas anekdotes un nostāstus, ļoti vērīgi vērojis dzimtās puses ļaudis, viņu dzīvi, raksturus, no paša pieredzētā veidojis anekdotes un nostāstus par tiem.

Vairāku nostāstu persona ir pats teicējs.

Preizis visu mūžu bija čakls grāmatu lasītājs. Zēna gados, jaunībā viņš ir izlasījis vai visu daiļliteratūru, kas bija pieejama Lejasciema un Velēnas bibliotēkās. Ap divpadsmit gadu vecumā sev ļoti tuvu lasāmvielu viņš sastapījis kādā grāmatiņā – anekdošu un

joku pasaku sakopojumā par Pūcesspiegēli. Pūcesspiegēlis – vācu un dažu citu Eiropas tautu mutvārdu daiļradē un rakstītajā literatūrā pazīstams tautas atjautības, bezbēdības un brīvdomības paudējs. Teicējs savā dzīvē bieži atgriezās pie šī tēla, ar aizrautību stāstot Pūcesspiegēja epizodes un motīvus. No viņa magnetofona lentē ierakstīti divdesmit joku stāstiņi par Pūcesspiegēli.

Preiža prozisko sacerējumu darbības norises vietas: zemnieka sētā, pļavā un citur uz saimniecības zemes; muižā; pie barona pils, pilī; mežā; mežā vietējo baronu rīkotajās medībās; luterāņu vai pareizticīgo mācītāja dzīvoklī pieņemamajā istabā; baznīcā; ceļā; tālos braucienos; šķūtnieku ceļā ar zirgiem no Lizuma uz Pleskavu un atpakaļ, kā arī viņu apmešanās vietā; nepārtraukti vairākas diennaktis ilgā ceļā ar zirgu no Lizuma uz Rīgu un tūdaļ atpakaļ, lai pārvestu mājās Rīgā nomirušu radnieku; pēc kļaušu darbos pavadītas nedēļas ar zirdziņu ceļā no Adulienas muižas uz māju; pēc drēbnieka darbā pagājušas nedēļas vēlu sestdienas vakarā ceļā uz māju Tīrzā; Lejasciema pagastā nakti ceļā no jauniešu vakara saiešanas vietas uz mājām – Lejasciema Lielpurviem; vakarā krēslā vai naktī ceļā caur mežu no Sinoles uz Sinoles Mālmuižu; Lejasciema tirgū; Lejasciema tējnīcā; Sinoles Rīdūžu pagastskolā un Velēnas draudzes skolā; Velēnas biedrības mājā; tiesas zālē; kapsētā; Velēnas kapsētas liķu kambarī; Sinoles Roznieku ezerā un pie ezera; Latvijas brīvvalsts laikā Rīgas Centrāl-viesnīcas restorānā. 19. gs. un 20. gs. sākuma apstākļos vairākkārt pieminēti krogi.

Savu vēstītājas folkloras sacerējumu sākumā teicējs bieži norāda, ka tajos attēlotie notikumi ir seni. Senums viņam nav tikai hronoloģisks, bet arī būtisks jēdziens un bieži visvairāk tieši tas. Savos stāstījumos seniem viņš pieskaita arī notikumus, kas norisinājušies 19. un 20. gs. mijā, pirms sešdesmit gadiem no viņa teikšanas brīža. Šāda senuma izpratne izskaidrojama ar to, ka teicējs redz būtisku, radikālu atšķirību starp attēlojamā laika apstākļiem un apstākļiem viņa stāstīšanas laikā. Taču viņam ir teksti, kas

attiecas uz notikumiem pirms vairāk nekā simt vai vairākiem simtiem gadu.

Preiža repertuāram piemīt kultūrvēsturisks kolorīts. Viņš tiecas ievest klausītāju attiecīgā laika apstākļos, laikmeta atmosfērā. Kultūrvēsturisks elements viņa tekstos parādās personāža, darbības vietu izvirzījumā un tēlojumā. Viņš ir etnogrāfiskām un sadzīves detaļām bagāta tēlojuma un kultūrvēsturiska portreta cienītājs. Tematikā, kultūrvēsturisko elementu, attēloto notikumu un personu dažādībā viņam ir teicēja – tautas dzīves enciklopēdistu ievirze. Sižeta ziņā visdažādākajos nostāstos, anekdotēs, pasākās viņam tik ne vien pievērsties etnogrāfiskām detaļām un kultūrvēsturiskiem momentiem, bet arī paskaidrot to mūsdienu klausītājam.

Tādi ir paskaidrojumi par riju un piedarbu, to plānojumu un izmantošanu; par govīm domātu aplociņu kūts priekšā; par koka stīpām ratu riteņiem senāk; kā senāk ar kaņepāju auklu iesēja izkapti pie koka kāta; par *mētāšanu* – graudu atšķiršanu no pelavām; par dziedināšanas norisi baznīcā sensenos laikos; kā kapsētā glabāja mirušos; par Latvijas brīvvalsts laika nabagmājām un to iemītniekiem u.c.; kas ir sieks, modere, šķesteris utt. Piemēram:

“Toreiz ar, kā jau dzīvojamās mājas nebija tā kā tagad, tāpat jau rijā un piedarbā bija tā dzīvošana visiem.

Bet no tās rijas uz piedarbu ir tādas nelielas durvis. Tais laikos.. rijā žāvēja nekulto labību un pa šitādām durvīm dzina piedarbā. Tad tur ar spriguļiem kūla viņi.”

“Toreiz nav bijis dzelža, ko riteņus apkalt. Tais laikos vāgu riteņi ir apvilkti ar elastīga miksta koka stīpām.. Stīpu apjož ar tādu klūgu, sagriež ar kādu kārkla rīksti.. Ar tādiem ir braukuši visi tanīs laikos.”

“Agrāk mumsiem¹ izkapti, to griezāju asmeni, iesēja – es pats atminos – ar tādām aukliņām. Novij stipru kaņepāju šņori un ar to iesien izkapti pie kāta.”

¹ Mums.

Nostāstā par baronu rikotajām medībām izklāstīts, kā barons ar medību bisi sašāvis zvēru dzinējam pīpes galviņu: “Bija divi stobri blakus, kā jau parasti divstobrenēm – medību bisēm. Un trešais stobriņš, tāds labi patievs, bijis apakšā starp tiem diviem stobriem, un tas nāca šaujams, ar mazu lodīti lādēts. Barons šāva ar šito lodīti pīpes galviņā. Jo, ja šautu ar skrotīm, lai tad tuvs gabals, skrots nāk izklaidus, tā ka večam pilnīgi deguns būtu pagalam.”

Pirmajā joku stāstā par Pūcesspiegeli teicējs norāda, ka senlaikus atpakaļ bija daudzas vācu valstiņas.

Šie etnogrāfiskie un vēsturiskie ekskursi mūsdienu cilvēkam – toreizējo apstākļu nezinātājam pauž kaut ko neparastu, kādreiz ikdienišķais šodien ir neikdienišķs un labi iekļaujas teicēja vēstītājas folkloras sacerējumu neparastības gaisotnē.

Taču Preiža repertuāra teksti izceļas ne tikai ar dažādu etnogrāfisku detaļu klātbūtni un kultūrvēsturisku momentu izklāstu. Tajos ir interesants, prasmīgi veidots sižets, interesanti tēli un konflikti, asprātība, virmo kaislības, tajos ir mākslinieciska valoda.

Teicējs sižetiem dažkārt izvēlas ārkārtējas situācijas un neparastus notikumus.

Tāds ir atgadījums ar mirušo, kas patiesībā bijis tikai nomiris, lietojot Preiža izteicienu, ilgā ģibonī. Pamodies savu bērnu dienā rijā un vēl pārbaudījis bērniekus, kas bija sapulcējušies piedarbā pie bērnu galda.

Citkārt apbedīts kāds, kas pāris dienu bijis tikai bezsamaņā. Taču kapsētā pretī zārka kājgalam ir bijusi vaļēja kapa bedre citam mironim. Apbedītais pamodies kapā un, spēcīgs būdams, izspēris zārkam kājgalu. Zeme starp abām kapa bedrēm iebrukusi, apbedītais iekļuvis vaļējā bedrē. Tā viņš ticis no kapa laukā. Abus nostāstus Preizis dzirdējis no tēvamātes Annas. Otrs nostāsts ir devis ierosmi Jāņa Kalniņa savdabīgajam stāstam “Nakts viesis”.¹

¹ Kalniņš J. Nakts viesis // Stāsti. Rīga, 1979, 72.–102. lpp.

Aptuveni 19. gs. 70. un 80. gados Galgauskā un Tīrzā ir notikušas divas slepkavības, kas šais pagastos un to apkārtnē ir satraukušas ļaužu prātus. Galgauskā kāds tēvs rijas piedarbā ar iepriekšēju nodomu noslepkavojis savu dēlu, Tīrzā – slīpernieks mežā ievērojamas naudas summas nolaupīšanas nolūkā koku tirgotāja aģentu. Preiža atmiņa ir saglabājusi nostāstus par šiem patiesiem gadījumiem. Tos viņš dzirdējis no sievasmātes Emīlijas. Abus slepkavības gadījumus kādviet atstāsta barons fon Zārens tīrzmalieša Andrieva Niedras 1898. gadā publicētajā plašajā stāstā “Skaidra sirds”,¹ kas ir viens no viņa labākajiem prozas sacerējumiem. Sižetiskais pamatkodols abu gadījumu izklāstam Niedras darbā un no sievasmātes mantotajos Preiža nostāstos ir vienāds, taču viņa nostāstos abi gadījumi sniegti izvērstākā veidā – un te ir daudz tādu patīcamu detaļu, kādu Niedras darbā attiecīgajās epizodēs nav.

Teicēju saista novada ļaužu raksturi, īpatnības un dīvainības.

Tas ir lielbnieks Eduards Aizupietis, jauns puisis, kas Lejasciemā Bergā tējnīcā izlielās saviem draugiem jauniešiem, ka viņš varētu apēst sešdesmit olas, to arī izdara,² taču tikko nenomirst. Preizis – notikuma aculiecinieks.

Lizumā dzīvo trīs brāļi – ārkārtīgi skopi, sīkstuļi. Nauda viņiem ir bijusi iekrāta. Pie Velēnas baznīcas kroga kā par kaut ko ļoti svarīgu vienojas, ka par visiem trim kopā izdzers pusstopu alus.³

Nabadzīgs kaimiņš Ruiga, sinolietis, neveiksmīgs zemkopis, atļauj turīgajam kaimiņam Vilnim – kur vien tam tīk – uzrunāt viņu par “Lemperi” (lempī, neveikli), ja vien tas ar mieru aizdot labību. Šīs tiesības Vilnis – arī sabiedriskās vietās – vēlāk izmanto, un Ruiga to ne mazākā mērā neņem ļaunā.

Ļoti savdabīgs raksturs ir grāvracim Jēkabam Apenim no Lizuma Siltājo mājām. Strādādams smagu darbu, viņš lieto nabadzīgu

¹ *Andrieva Niedras* Kopoti raksti. Rīga: D. Zeltiņa apgādībā, 1926, II sēj., 116.–120. lpp.

² Aizupietis derībā izmanto mīkstī vārītas olas.

³ Nedaudz vairāk kā puslitrs.

uzturu un neatlaidīgi krāj naudu tikai tādēļ, lai reizi gadā lepnā kungu uzvalkā, gardibeni jeb cilindru galvā, vilciena labākas šķiras vagonā ierastos Rīgā un divus trīs vakarus pasēdētu smalkajā Rīgas Centrālviensnīcas restorānā, tur, kur salasās Rīgas sabiedrības t.s. labākie pārstāvji.

Sinoles baronam fon Mengdenam ir paticis neparastā veidā izjust un parādīt savu varu pār zemniekiem, palielīties viņu priekšā ar savu naudu un šķietamo devīgumu.

Folkloristika krāj (diemžēl nepietiekamā mērā) un vērtē tautas teicēju domas par dažādu folkloras žanru iezīmēm. Viņu izteicieni atklāj teicēja un vispār attiecīgā laika cilvēka attieksmi pret noteiktiem folkloras žanriem un dažreiz var pat dot ierosmes pēdējo izpratnei un pētīšanai. Arī Preizis ir izteicis spiedumus par tautas pasakām, teikām, anekdotēm un nostāstiem.

“Pasakas ir īstie meli. Teikas ir tas, kas iet no paaudzes uz paaudzi, it kā tas tā noticis. Teika ir puslīdz ticama lieta, pasaka – izgudrojums. Teika vēlāk atklājas ar pierādījumiem, ka tā noticis.”

“Teika iet.. par daudzām paaudzēm. Kur divi trīs augumi atpakaļ, kur pat ir zināms pirmais stāstītājs, tā nav teika.”

“Anekdote: kaut ko no ļaudīm dzirdi, pats pieliec klāt, lai ir humors.. . Anekdotē par desmit vārdiem viens ir patiesība. Anekdote ir tiešais notikums ar piepušķojumiem.”

Nostāstus teicējs sauc par “faktiem”, “patiesiem notikumiem”, “dzīvu patiesību”.

Interesanta ir jau minētā doma pa jebkuras teikas senāku cilmi. Šai sakarā dažos Preiža izteicienos vērojama nosliece atsevišķas īstas sava repertuāra teikas uzskatīt par kaut ko līdzīgu nostāstiem, ne teikām tikai tāpēc, ka tās it kā radušās uz nesenas pagātnes (piemēram, pagājušā gadsimta vidus) faktu pamata. Tātad pēc šāda pieņēmuma daļa nostāstu laika gaitā kļūst teikas. Savukārt, izsakās teicējs, tiešas atmiņas par patiesu jocīgu gadījumu pēc kāda laika var tikt uztvertas kā anekdote, kļūst par anekdoti.

Īpaši, savrup jāmin Preiža atmiņas par Kārli Tarziera (1860. g. 26. febr. – 1918. g. 4. apr.). Tarziera vārds ir pazīstams folkloristiem un latviešu šaha vēstures pētniekiem. 19. gadsimta pēdējā ceturksnī viņš bija rosīgs latviešu folkloras vācējs. Viņa tautas pasaku vākumi izmantoti F. Brīvzemnieka un A. Lerha-Puškaiša latviešu tautas pasaku un teiku publicējumos. Viņa Druvienā pierakstītā pasaka par Lāčaugaini ir saistījusi Raiņa uzmanību, strādājot pie traģēdijas “Kurbads”. 1890. gadā Valmierā iznāca Tarziera un V. Sama (1864–1917) sastādītais krājums “Rotaļas mājai un skolai” – viens no pašiem pirmajiem latviešu rotaļu krājumiem. Tarziers saraksta pirmo šaha grāmatu latviešu valodā “Īsa šahspēles mācība”. Grāmatu 1892. gadā Lejasciemā izdod Jānis Misiņš.

Preiža atmiņas atsedz dažus mazāk pazīstamus Tarziera personības momentus. No tām redzams, ka skolēnu vidū Tarziera ir bijusi laba matemātiķa autoritāte un slava. Viņš dedzīgi atbalstījis savu audzēkņu interesi par šaha spēles mākslu. Vakaros savā dzīvoklī viņš šahu spēlējis viens pats, dažreiz vai līdz rīta gaismai, visu nakti kombinējot dažādus gājienus.

Preiža stāstījums ir ļoti brīvs, raits, dzīvs, spraigs un diezgan straujš. Viņam labi padodas sižeta veidošana, to viņš veido bez saminstināšanās, kompozicionālā ziņā veikli, loģiski, secīgi. Akcentējot saturu, viņš atsevišķās vietās te pastiprina balsi, te palēnina stāstījumu, satura izcelšanai lieto īsas pauzes. Individualizē personāža balsi, atkarībā no situācijas dažādo tās skanējumu.

Koncentrējot izteiksmi un panākot lielāku vēstījuma straujumu, tiek izlaisti vārdi, kas teikumā iederētos, bet bez kuriem teikums saprotams.

Vienlaikus, lai akcentētu saturu, domu, teicējs teikumā bieži atkārtoti atsevišķas tā daļas vai vārdus, atkārtoti gan burtiski, gan kontekstuālā ziņā jēdzieniski tuvā veidā. Piemēram:

“Nu, bet šitā sieva, tā veča otrā sieva, tagad policijai saka..”

“Bet šitais pazīstamais ir, nu var teikt, tādā kā naidā, kā nav labā prātā ar to studēto. Viņš grib studēto tā kā pajokot, kā saka, kaut kādi tā mākslīgi iekreņķēt.”

“.. šitais mirušais, protams, nav bijis nomiris, viņš ir bijis tikai tādā ģibonī – ilgā ģibonī, kā pagibis. Kā beigts viņš ir gulējis.”

“Tā viņš iet atkal pie kaimiņa, pie bagātā, tā Viļņa.”

Preizis stāstīja ne sinoliešu izloksnē, bet literārā valodā, kādā viņš runāja arī mājās, ģimenē, ar kaimiņiem un citiem sinoliešiem, kādā lielākoties jau viņa repertuāra pierakstīšanas laikā runāja sinolieši. Tomēr viņa stāstījumos – tāpat kā viņa sarunu valodā vispār – retumis sastopamas atsevišķas Sinoles izloksnes vārdu formas. Piemēram: *lauži, visāadies, mumsiem*¹, *gājs, bijs, dzīvojši*, “no” ar nozīmi “nost”, *miksts*², *vei*³.

Teicējs stāstīja ģimenē, tuviniekiem. No viņa mūža nogales zinu gadījumus, kad viņš, citu uzmodināts, atpūtas brīžos ir stāstījis kopsaimniecības siena novācējiem pļavā. Taču daudz ko viņš bija desmitiem gadu glabājis savā lieliskajā atmiņā un, pēc viņa apgalvojuma, pirmoreiz stāstījis pierakstītājam. Par to viņš 1970. gada 7. martā, septiņus gadus pirms savas nāves, teica: “Tagad es šo tā cilāju, es atšķetinu no jauna. Tas ir ieaudzis neizdzēšamiem burtiem no seniem laikiem, stāstījis citiem to nemaz neesu. Tikai noklausījies, nekad neesu cilājis, tikai vecumā atceros, lai gan ne tik gaiši, bet apmēram.” Pierakstītos materiālus viņš ārpus jebkādas pierakstīšanas, tāpat pats pēc savas vēlēšanās un ierosmes tika man stāstījis daudzas jo daudzas reizes.

Preizis ar sirdssāpēm bieži runāja: “Cik žēl, ka man ir tik maza izglītība!” Nezinādams, kā viņu iepriecināt, noskumis kļūsēju, jo man likās, ka manu domu, ja es to izteiktu, viņš nesaprastu. Taču katreiz domāju: “Ja tu būtu apmeklējis augstas un augstākās skolas, tu nebūtu tik interesants, šīs mācību iestādes būtu nivelē-

¹ Mums.

² Miksts.

³ Lūk; palūk.

jušas tevi, darot līdzīgu visiem, daudziem. Lai kādā darbā tu strādātu, ar savu augstāko izglītību, apdāvinātību, čaklumu tu nebūtu viduvējība. Tu varbūt būtu ļoti labs skolotājs, inženieris, augstskolas pasniedzējs, zinātnieks vai kaut kas cits tamlīdzīgs, bet tu nebūtu ļoti oriģināls, spožs folkloras teicējs.”

Emīlija Briede

Pētera Šmita “Latviešu pasakās un teikās” publicētas sešas aumeisterietes Emīlijas Briedes pasakas (IV, X, XI sējumā) un piecas viņas teikas (XIV, XV sējumā). Pierakstītājs Hugo Skujiņš, dzimis 1894. gadā, miris ap 1930./1931. gadu.¹ Latviešu folkloras krātuves arhīvā Skujiņa 1926. gada pierakstos ir astoņas Briedes pasakas un piecas teikas. Neviens no šiem tekstiem nav publicēts Šmita pasaku un teiku izdevumā. Vārds, uzvārds, norāde uz Aumeisteriem, kādviet arī uz vecumu (“55 g.v.”) – vienīgās biogrāfiskās ziņas par Briedi gan Skujiņa manuskriptā, gan Šmita publicējumos. Nav nekādu tuvāku ziņu par pašu pierakstītāju Hugo Skujiņu. Šodien – kopā ar Šmita publicēto – mums ir tekstuāli pieejamas četrpadsmit viņas pasakas un desmit teikas. Pieraksti veikti aumeisteriešu izloksnē. Līdz ar to tie ir ne vien folkloras, bet arī Aumeisteru izloksnes materiāls.

Pasakas teicēja ir stāstījusi tautas pasaku valodā. Teksti liecina, ka viņa – cilvēks, kam iekšēji tuva tautas pasaku pasaule. Tajos ir tautas pasaku fantāzijas dabiskums, tēlojuma nopietnība un nesteidzīgums. Tie liecina par tautā izplatītā sacerējuma tipa tradicionālo detaļu pārzināšanu.

No viņas meitas Paulīnas Āboltiņas Grundzāles Krodziniekos 1967. gada 27. un 28. jūlijā pierakstīju trīs pasakas un piecas teikas, kas paplašina zināšanas un priekšstatus par Briedes repertuāru. Atskaitot vienu teiku, visi šie sacerējumi ir mantojums no mātes.

¹ Šmita izdevumā lietota uzvārda forma “Skujiņa”.

No meitas par teicēju ieguvu tuvākas biogrāfiskas ziņas, kā arī informāciju par apstākļiem, kādos māte stāstīja sava repertuāra sacerējumus.

Emīlijas¹ Briedes dzimtais uzvārds ir Āboltiņa. Dzimusi 1871. gadā Aumeisteros. Emīlijai ir seši gadi, kad mirst māte. Mācījusies divas ziemas Aumeisteru Mierkalna skolā. Apprecas ar kalpu. Bērnība, jaunība un sievas dzīve pagājusi aumeisteriešos. Pēc tam dzīvo Mazsalacā, Ipiķos, Lugažos. Viņai bija divi dēli un trīs meitas. Vīrs miris 1947. gadā. 1952. gadā kopā ar meitu Paulīnu pāriet uz Grundzāles Krodziniekiem. Mirst turpat 1956. gada 1. maijā astoņdesmit četrus gadu un septiņu mēnešu vecumā. Apglabāta Valkas pilsētā Lugažu kapos.

Emīlijas Briedes repertuāra pazinēja un glabātāja Paulīna dzimusi 1898. gadā Aumeisteros, mātei vēl meitā esot. Savu tēvu viņa nav redzējusi. Briedes vīrs kļūst par Paulīnas audzītēvu. Mācījusies Priežkalna un Mierkalna skolā. No 1930. līdz 1944. gadam dzīvojusi Rīgā. Pēc Otrā pasaules kara līdz 1952. gadam dzīvojusi Pedelē (Lugažu pagastā) pie brāļa mežziņa; pēc tam Grundzāles Krodziniekos. Mirusi 1979. gadā, apglabāta Valkā Lugažu kapos.

“Mums, saviem bērniem, mamma – Emīlija Briede pasakas stāstīja ne vien tad, kad bijām mazi, bet arī vēlāk. Pasaka man galvā iekalta, ieaugusi.

Stāstīja katrā vietā – pie ravēšanas, siena pļaujas, labības tīrumā – visur, kur atlika kāds laiks. Muižā sēdēja starp ravētājām un stāstīja, tās ravēja. Vakaros – muižas pļavās šķūnī, kur gulēšanai salasījās desmitiem cilvēku.

Ziemā caurus vakarus stāstīja. Izstāsta vienu, otru pasaku, tad trešā ienāca prātā.

¹ Tiklab Skujiņa manuskriptā, kā Šmita sējumos Briedei ir kristāmvārds “Emma”. Taču meita 1967. gadā konsekventi lietoja vārdu “Emīlija”.

Stāstīja mums arī pieaugušiem. Kad viss runājamais bija izrunāts, apsēdāmies viņai apkārt kur nu katrs un klausījāmies pasakas.

Pēc vakariņām, kad dienas darbi un notikumi bija pārrunāti, sacījām: “Pastāsti nu, muterīt¹, vienu pasaciņu!” Kad pastāstīja vienu, tad jau nāca citas.

Brālis Jānis, jau pieaudzis, kad viņam bija grūts prāts, teica: “Muterīt, pastāsti kādu pasaciņu, tad man paliek priecīgāks prāts!”

Kad mamma mums stāstīja pasakas, tie mums bija svētki. Lai kādi grūtumi, lai kā bijām noguruši, pasakās viss aizmirsās. Ipiķos Ķirbēnu muižas mežniecībā bija milzu māja, septiņas istabas. Virtuve bija liela, skaista. Klausījāmies pasakas pēc vakariņām gan virtuvē, gan istabā. Kādreiz sanāca kaimiņi, ciemiņi, salasījās pat pa cilvēku divdesmit.

Mātei pasaku bija simtiem. Vēl 1955. gadā viņa stāstīja pasakas.

Man visas pasakas ir no mātes. Nezinu nevienu no grāmatas. Zinu mātes pasakas, ko dzirdēju bērnībā.

Viņa daudz lasīja. Bija laba atmiņa.

Bija priecīga, dejoja, dziedāja. Dievam ļoti ticēja, bet mīlēja pasaulīgās lietas.

Jaunībā bija ļoti skaista.

Viņai bija skaista balss.

Bija ar zilām acīm, tumšiem matiem.”

Jānis Kugrēns

Alīna Starka, dzim. 1905. g. Lietuvā, Šauļu apr. Žeimes pag. Kaireļu sādžā. Māte – latviete, tēvs – lietuvietis. Kaireļu sādžā puse bija lietuviešu, puse latviešu. Te teicēja nodzīvo piecdesmit gadu. 20., 30. gados pa vasaru iet pie saimniekiem Kaireļu sādžā, pa ziemu iet adūt, vērpt. Apprec lietuvieti. Vīrs kritis Otrā pasaules kara laikā. Kopš četriem gadiem dzīvo

¹ Muterīt – māmīņ, no vācu *Mutter* – māte.

Bauskas raj. (apr.) Svitenē. Kolhozniece. Ar saviem bērniem runā gan latviski, gan lietuviski. Dzīvo Svitenes Kāknēnos. Pier. 1965. g. 7. un 8. jūlijā.

“Mans onkulis Jānis Kugrēns bija pasaku ķeizars. Viņš dzīvoja Kaireļu sādžā mums kaimiņos. Bija šai sādžā dzimis. Viņam bija sava zemīte, kādi seši hektāri. Lasīja grāmatas. Bija liels kāršu spēlētājs. Kad vecītis nomira, viņam bija kādi septiņdesmit pieci gadi, man kādi divdesmit pieci. Kad viņš mums, bērniem, stāstīja pasakas, viņam bija kādi sešdesmit gadi.

Mēs ar māsu skrējām pie viņa klausīties pasakas. Viena bijām deviņu gadus, otra – desmit. Viņam patika ar bērniem nodarboties. Vai, kur viņš bija brīnišķīgs!

Kādam Misūnam Kaireļos noslika baļļiņā divus gadus vecs bērns. Vecāki raud, māte briesmīgi raud. No kapiem ejam ar onkuļu Jāni Kugrēnu mājās (mēs tad bijām mazi). Vecais mums saka:

“Nav ko raudāt, viņam tur būs jauki: viņam tur dos kriņģeļus ar saldu pienu. Vai te dod jums kriņģeļus ar saldu pienu?”

“Tad jau nav tik briesmīgi mirt,” es saku.

Mums bija ābeļdārzs, Kugrēnam – nebija, bet bija dārzs ar plūmēm. Mēs nesām viņam ābolus, viņš mums deva plūmes. Kugrēnu Jānim bija bites, Jāņos iztaisīja medus alu, tāds salds un skābs, puto.

Ja viņš dzīvotu, es jau neslinkotu jūs aizvest pie viņa, tur jums būtu divas dienas, ko rakstīt. Viņam pasakas nāca kā no mašīnas laukā. Katreiz stāstīja citas pasakas. Stāstīja pa vakariem un svētdienās pēc pusdienas. Pasakas klausījāties tikai mēs ar māsu. Viņš sēž pie galda, pīpo, mēs sēžam uz beņķīša, kājas pie-rāvuši, pievilkuši, klausāties ar abām acīm, abām ausīm. Es pie tā vecīša sēdēju, muti izplētusi.

Kugrēns pasakas stāstīja i latviski, i lietuviski.

“Nu, bērni, ka tā, tā, jums māte latviete, es jums pastāstīšu latviski pasaku.”

Izstāsta latviski un prasa: “Nu, vai sapratāt?”

“Sapratu,” es atbildu.

“Tu esi mana meita,” saka Kugrēns. “Nu pietiek, bērni, tagad jāiet gulēt.”

“Kad ta atnākt?”

“Rīt nāciet atkal!”

Citreiz mēs jautājām: “Nu, onkul, vai rīt atnākt pasakas paklausīties?”

“Atnāciet, pa nakti padomāšu pasakas.”

Atnākam. Pastāsta vienu, otru pasaku, papīpo, stāsta atkal.

Kad kādu dienu neaizgājām, viņš jautāja: “Kur ta jūs bijāt, nāciet, es zinu vienu pasaku priekš jums.”

“Māte mūs nelaida.”

“Vai ta māte var nelaist? Nāciet tik!”

Kad pastāstīja pasakas, Kugrēns lika par to padziedāt dziesmas. Dziedāt lika latviski. Ja nemācēja latviski, ļāva dziedāt leitiski.

“Šovakar, bērni, padziedāšu dziesmu.” Nodzied “Trīs jaunas māsas”. Nākošā dienā viņš atprasa dziesmu: “Nu, vai proti?”

“Protu.”

“Nodzied.”

Es nodziedu: “Trīs jaunas māsas / Sēž rožu dārzā..”

“Labi! Es tev stāstīšu pasaku,” saka Kugrēns. Prasa māšai, lai nodzied. Māsa neprot. Viņš saka māšai: “Tu esi Starks. Es teikšu pasaku tikai Alīnas dēļ, ne tevis dēļ.”

Viņš mums mācīja dziesmu, no kuras atceros tikai dažus vārdus:

“Spraud rozes pie krūts,

(..)

Vist rozes pie krūts,

Vist mana jaunība.”

“Tu, bērniņ, kad būsi liela, stādi rozes,” viņš teica. “Tā ir dārga puķe. Jēzus Kristus vainags ap galvu bij no rozēm, kad viņš cieta.

Nu, bērni, pietiek pasakas stāstīt, tagad mīklas minēsim.”

(“Vai viņš bija tāds mīklu meistars?” teicējai jautāju. – “Vai Dieviņ, nesakiet.” – ģ. R.)

Kugrēnu Jāņa mīklas

Gailis laktā, vistas kaktā. (Pulkstenis; gailis – stundu sitamais, vistas – ceieri¹.)

Deva tādas mīklas, ka bij grūti uzminēt.

Bet kas ta pasaulē par visu treknāks? (Zeme, tā visus stādus audzina.)

Kas pa visu pasauli staigā? (Cilvēka prāts, tas staigā pa visu pasauli.)

Kas pa visu pasauli mainās? (Nauda mainās no rokas rokā.)

Kad nevarējām uzminēt, viņš pateica atminējumu un sacīja:

“Tagad jūs zināsit, varēsit uzdot citam, viņš bikses pielaidīs, neuzminēs.”

Kad Kugrēns nomira, raudājām, bija ļoti žēl. Ak tu žēl, zināja tik daudz pasaku! Uzzināju par viņa nāvi Virsītē. Cik žēl, ka es viņu nedabūju pavadīt! Kugrēns apglabāts Kaireļu kapos latviešu daļā. Kad tagad aizeju pie viņa kapa, noskaitu pātarus.”

Līna Misūna Svītenes Krūmalās, dzim. 1901. g., tēvs – kalps. Mūža sākumi Vecsaules pag. Četrdesmit vienu gadu dzīvo Svītenē. Kolhozniece. Pier. 1965. g. 24. jūlijā.

“Jānis Kugrēns stāstīja pasakas ziemu vakaros. Ne vien sestdienās, bet arī citu darbdienu vakaros. Viņš šausmīgi (ļoti daudz. – J. R.) stāstīja pasakas. Iesaucām viņu par pasaku unkuli. Viņš nāca pie mana krusttēva, un ļaudis prasīja no viņa pasakas. Kaimiņi, kas bija atnākuši vakarodami, arī klausījās. Bija jauni, veci. Ēdām zirņus, kāļus, burkānus, daudzjāmies. Bija arī spēles, rotaļas.”

¹ Cipari.

Kārlis Liepiņš

*Elza Paulsone, dzim. 1925. g. Aumeisteros. Dzīv. Aumeisteru Kaln-
liepiņās. Pier. 1967. g. 10. un 25. jūlijā.*

“Mūsu mājās gadus trīsdesmit dzīvoja kāds radnieks Kārlis Liepiņš. Viņa stāstīšanu atminos no saviem 6–11 gadiem.

Bija aumeisterietis. Nedaudz gājis skolā. Mira 1939. gadā kādu 75 gadu vecumā.

Gāja par mūrnieku. Vēlāk strādāja vieglākus darbus – greba karotes, sēja slotas, taisīja grābekļus – pārdošanai. Bija vientuļnieks.

Lieliem pasakas nestāstīja, stāstīja man – meitenei pie tabakas darbiem. Rullēja nošķītās lapas ar pudeli. Viņš tās salika slotiņās, pēc tam – katlā, katlu aiztaisīja un ielika maizes krāsnī. Pa nakti slotiņas nostāvēja, sasuta. Nākamā dienā ņēma laukā. Tabakas darbi iekrita septembrī, vilkās ilgi. Pasakas stāstīja arī pie tabakas sasmalcināšanas.

Bija tāda maza stikla lampiņa bez cilindriša, vēl no cara laikiem. To lietoja, strādājot pie tabakas. Sēdēja pie galdiņa vienā pusē, es – otrā. Kad neko nedarīja, stāstīja pa tumsu.

Tēvam bija vairākas pasaku grāmatiņas. (Informatore parādīja tās: trīs nelieli Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas literāro pasaku 1906., 1908. gada izdevumi – H. K. Andersena, D. Mamina-Sibirjaka u.c. sacerējumi. – *Ķ. R.*) Saglabājusies arī viena pasaku grāmata,” saka Paulsone, “ko skolas gados pirku tirgū pie Aumeisteru Lielā kroga (Visu zemju un tautu pasakas. Tulkojis Diženajo Bernhards, III. Pastalnieka izdevums. Alūksnē, Pils ielā, Nr. 7). Tā bija mana.

Viņš man gan lasīja priekšā, gan stāstīja no galvas. Tās, ko stāstīja, patika labāk. Par trim brāļiem, kas sargā zelta ābeli. Par stiprinieku Alksņu Mārtiņu velnu dzirnavās. Par ganu zēnu, kas piemulķo velnus. Par Sniega māti, meitenīti un Sniega mātes kaķi, kas patiesībā ir nauda. Kārliša pasakas nebija visai garas. Vakarā izstāstīja vairākas.

Aicināja mani arī pie tabakas ravēšanas. “Ja tu šito gabaliņu izravēsi, es tev izstāstīšu pasaku.” Gan nepatika ravēt, bet ravēju.

Man bija divas vecās mammas, bet tās nebija uz pasaku stāstīšanu. Kad plijos virsū, teica: “Ej pie Kārliša onkuļa!””

Jezups Jukšinskis

Voicēhs Jukšinskis, dzim. 1903. g. Līksnas pag. Mīšteļu sādžā, dzīv. turpat. Mācījies Līksnas pag. Ķirupes krievu skolā. Kolhoznieks. Teicēja tēvs Jezups bijis labs pasaku zinātājs un miklu pratējs. Voicēhs Jukšinskis un apkārtējie iedzīvotāji raksturo Jezupu Jukšinski arī kā lielu jokdari. Astoņdesmit septiņus gadus vecais Antons Rožāns par viņu saka: “Jezups Jukšinskis beja šutbahers.” Pier. 1959. g. 15. un 16. jūlijā.

“Muns tāvs Jezups dzims 1861. godā Mīstelišūs. Jam beja pīci bruoli, sešs muosys. Tāvs apsapreciejuos četrudesmit pīcu godu vacumā ar septēnpadsmīt godu vacu. Jis nūmyra 1946. godā, jam tūlaik beja ostoņdesmit pīkts gods. Tāvam beja loba veseleiba.

Zeme tāvam beja moza – treis hektari. Struodova iz dzeļžaceļa par gruovraci – iz linejis Reiga–Daugavpīls, beja dorbā vairuokuos vītuoš Latvejā. 1905. godā dabova pasiediet Daugavpīls cītumā par pīsadaliešonūs zemņiku namīrūs.

Prota lasiet, rakstiet, īsamuociejuos nu vīna dzjadzkys, kas beja Leiksnys vai Kirupis muižā.

Muns tāvs beja jūkdars. Ka pyrmajūs Zīmyssvātkūs atguoja nu bazneicys, ka guoja kekatuos, to da Jaunam godam naatguoja muojuos.

Raizi jis nūpierka Daugavpīlie par pīci rubli vacu zyrgu deļ kekatom. Braukalie ar tū pa kekatom, piec tam puordeva.

Tāvs prota “sīnu pļaut”, kū jis īsamuociejuos cara armejā (ap 1884. godu beja vīnu godu dīnejš). Tur vīns virsnīks beja apmuociejš “sīnu pļaut” vysu savu apakšvīneibu. “Sīna pļaušona”: tāloj pļaušonu ar rūku kusteibom u.c. – asynoj izkapti, “pļauš”, “pastreikej”, nūsašpļauš, paceļ biksis.

Tāvs mīlova cytus izaicynuot iz dereibom. Saderie iz pusstūpa.

Sader ar vīnu, ka šam cylvākam zam zuoboku pazūļu utis. Cylvāks nūplieš pazūlis, utu nav. Tāvs nūpierk pusstūpu. Pusstūps moksoj pusūtra rubļa, sabūjuotais zuoboks – septeini rubli.

Kūknesis apkuortnie, kur vīnu laiku struodova tāvs, dzeivova ļūti skūps saiminīks. Tāvs soka struodnīkim – sovim dorba bīd-rym, ka jis nu šuo saiminīka dabuos mads. Struodnīki natic. Sader. Tāvs nūsaskota, ka saiminīks jam madu, pīt jam kluot, prosa, kū jis dora.

“Jamu madu.”

Tāvs: “Ite dunduri na bitis.”

Saimnīks: “Kuo? Dunduri? Ite bitis!”

Tāvs: “Nā, dunduri!”

Saiminīks dūd tāvam pagaršuot madu. Saīt dereibnīki, radz: Jezups Jukšinskis ād skūpuo saiminīka madu. Prūjom īdams, tāvs prosa nu saiminīka, lai puordūdūt puoreiti bišu – tuos jis aizvesšūt da muojom, īvesšūt sev bitis.

Reigys Tuorņakolna stacejā tāvs par pusstūpu sadar vīnam dorba bīdram apiest biksis. Izlīk biksis iz ponnys i capyno, biksis sadag. Tāvs palnus saber krūzeitie i izdzer. Vot i daboj pusstūpu!

Piec leita telefona stulps slapnis. Tāvs soka telefonščikam:

“Tu nīparkū naizkuopsi stoba augšā!”

“Par kū nā?”

“Naizkuopsi. Ja izkuopsi, dūšu pusstūpu!”

Teļefonščiks pīsīn sovus dzeļžus i vīns divi izaruopās i nūsalaižās zemie. Jis nu prīceigs prosa pusstūpu, bet vai! stulps beja kruosuots ar zaļgonu kruosu, i teļefonščiks, laižūtīs pa slapņu stulpu, vysus kraklus beja nūkruosovs zaļus. Tāvam kas ta, jis somoksoj pusstūpu.

Munam tāvam puosoku beja bez sava gola i dažaidys teikys. Puosoku, dūmoju, jam beja da symtam.

Cik vyspuor atcerūs, puosokys jis jau stuostie. Biškeņ atsacerūs, ka stuostie pyrms Pyrma pasaulis kara, lobuok nu 1916. goda

i tuoļuok. Es atsacerūs eisuokuos puosokys, tuos garuokuos tāva puosokys aizamiersušīs, palykuši atmiņā tikai kuodi gabaleni.

Tāvs jau nu jauneibys dīnom interesiejuos par puosokom. Pūļu volūdu prota, krīvu volūdu. Aizajiemies gruomotys laseišānai nu goreidznīkim, nu Kirupa muižys duorzņika. Tāvs 1001 nakts puosokys zynava vysys nu golvys, pa treis vokorus nu vītys stuostie.

Tāva puosokys: par raganim, pyukim; lopsa i vylks; kuo vylks ikryta okā; saiminīks padzan kaki, lopsa pījam kaki par veiru; kuo karaveirs, atdīnejš divdesmit pīci godi, guoja da muojom i satyka Pīteri Lelū, kas mežā apsamaļdejis; par muižņikim, par kungim; stuostie par Eherezadu. Beja jam nūpītņys i smīkleigys puosokys, bet tuodu nalobu tikpat kuo nabeja.

Tāvs puosokuos īpyna Leiksnys pogosta muoju nūsaukumus, Leiksnys i Dvīta saiminīkus, navīnu raizi vīn tuos personys, kas klausiejuos juo puosokys.

Puosokys stuostie vairuok leļajā gavienie, adventā beja vairuok meiklis.¹ Dažu vokoru pi tāva klausietīs sasalasejuos pa divdesmit gobolu (Ulmaņa laikā). Mīšteļu sādža beja lela, četruodesmit saiminīku. Guoja klausietīs da godu treisdesmit, vairuok beja pusaudži da godu ostonpadsmīt, divdesmit. Atnas ļauds jam tabāku, lai tik stuosta. Beja puisīši, sīvīši. Saīt vokorā. Jis aizdadz peipeiti. Ļauds suok tāvam prasiēt, lai stuosta. Dažreiz, ja nūgurs, jis soka:

“Vīns uzpiercejš nūpierka symts gūvu, ka juos puorceļs par upi, ta stuostiešu.”

Nu publikys vaicoj tāvam, cik jau puorceiele.

Tāvs atbild:

“Divys” (“pīcys” utt.).

Publika atbiļd, lai atliķ puorceļšonu iz cytu vokoru, lyudzās, lai suok stuostiet. Jis suok stuostiet.

Stuostie, gulādams gultā. Pastuosta breidi, aizpeipoj. Stuostie izlānam, takūši, ar puortraukumim. Publika šais puortraukumūs

¹ Sal. 161., 162. lpp. liksniešu Annas Jukšinskas, Jezupa Ķeviša liecības par pasaku stāstīšanu adventā.

teice: "Jau jis kū dadūmoj." Vokorā treis, četrus, pīcys puosokys, citureiz izstuostie vīnu puosoku. Stuostie da desmitim, divpadsmitim, vīnim, sastdinis vokoru reti kuru raiz beidze uotruok par vīnim. Beja tuo, ka dažs, sasaklausejīs puosokys, pīmāram, par rogonom, par nakti nagulie nu satraukuma. Ja kuods nu klauseituojim īsarunovuos, to nivīns juo naapsauce. Varā pat sasaruotīs, stuoseituoju nu temata tys naizsyta.

Izstuostejš puosoku, jis dūd meikli. Jauniši taice: "Komar dadūmoj puosoku."

Stuostie, cik tik jaunuotnei patyka klausietīs. Tuos nu tāva puosokom, kas jau beja raiz stuostietys, vieļuok cylvāki ar prasiešonu prasieja, lai stuosta otkon.

Es mieginovu nu tāva rakstiet puosokys, bet deļ mani vīna jis nastuostie. A tūraiz, ka stuostie deļ pulka, naspieju pīrakstiet, maņ tei izgleiteiba nav tik lela. Treis vai četrus puosokys pīraksteju, vairuok naspieju, tāvs nūmyra. Pīraksteituos puosokys nūzaudietys."

"Kevīts Ksavers myusu solā stuostie kara nūtikšonys nu turku kara (myra ap Pymū pasaūļa karu). Stuostie ar osorom acīs. Vairuok stostietuoju nu myusu sādžys naatcerūs.

Puosokys, cik attcerūs, nasauce par nūtikšonom. Par nūtikšonom sauce nūstuostus par patīsim gadejumim, kū pats stuostietuojš redzejš vai kū redzejš tys, nu kuo stuostietuojš dzierdejš stuostu."

Anna Jukšinska, 60 g. v., dzīv. Līksnas Mīšteļu sādžā. Kolhozniece. Pier. 1959. g. 15. jūlijā.

"Jukšinskis Jezups beja meikļu tāvs i puosocņiks. Jis Mīšteļu solā dzims i mirs. Dzims ap 1860. godu, myra piec šytuo kara pi ostoņdesmit godu vacuma. Laseja gruomotu.

Jezups Jukšinskis puosokys vairuok stuostie adventā. Jam beja garys puosokys, tuodys, ka vīnu puosoku tikkū pa vokoru da divpadsmitim naktī var izstuostiet. Man likās: kurs prūt pīdūmuot,

pīlikt nu sevis, tys i var stuostiet puosokys. Tuo i tys vecs: ka redzie, ka citi smeļās, tik īvalk nu peipsis dyumu, i dalīk, i dalīk. Par kieneņa meitom stuostie, par tāva treis dālim, nu kurim divi gudri, vīns muļķis.

Jušinska meiklis:

Dzieržu cārtūt, nadzieržu kreitūt. (Vušku cierp.)

Divi viļki stuov, treša lopsa doncoj. (Durovu stenderys, durovys.)”

Jezups Kevišs, dzim. 1883. g. Līksnā, dzīv. Līksnā. Kolhoznieks. Prot lasīt un parakstīties. Pier. 1959. g. 14. jūlijā.

“Puosokys stuostie zīmā, adventā. Lelajā gavienie puosoku nastuostie.

Jezups Jukšinskis beja lobuokais stuostietuojš, kū es te pazynu apkuortnē. Dzierdieju jū deveņpadsmīt divdesmit godu vacuumā i jaunuoks.

Jam puosokys beja tik garys, ka smiejuos: “Jis navar nūbaigt puosoku.”

Piit pylna ustoba klausietīs nu Mišteļu solys.

“Nu, Juze, pastuost puosokys!”

“Dūdit tabāku, pastuostiešu puosokys.”

Puiši dūd jam tabāku peipiet. Jezups Jukšinskis stuostie par Katerinu, par rogonom, par kieneņim. Mola, mola apgrīzdam.

Izdeve meiklis, i nakauniskis. Izdeve buobom meikli:

Pylna peža pluociņu (puoksts).

Plyks jyuzuos kust (zivs teiklā).

Jys vysuodys deve.

Beja sabīdriskys. Zīmyssvātkūs jis guoja par žeidu, a tolpa¹ jam pakaļ. Ītaisie kruomi², dalyka lynu buorzdu, vāzda rūkā – īt žeids. Īit, padūd lobu dīnu, torgojās ar buobom.”

¹ Pūlis; bars.

² Kruome – pauna.

Pēteris Jakušenoks

Pēteris Jakušenoks dzimis 1892. gadā Ozolaines (Ozolmuižas) pagastā Rēzeknes apriņķī. Viņa tēvs Staņislavs (miris 1918. gadā) – zemnieks un amatnieks. Skolā nav gājis. Latviski lasīt iemācījies bērnībā no lūgšanu grāmatas. Tēvam bijusi arī kāda ticējumu, pareģojumu un zīlējumu grāmata krievu valodā “Sočinenija Brjusova. Orakul” (“Brjusova sacerējumi. Orākuls”). No tās zēns apgūst prasmi lasīt krieviski.

Paaudzies Pēteris palīdz tēvam ne tikai zemīti apkopt, bet arī “koka darbos” – gatavot koka kubuliņus, spaiņus, kausiņus, karotes, kamanas u.c. Braukādams ar šiem izstrādājumiem uz Rēzekni, Viļāniem un Ludzu, tēvs ņem līdzi arī dēlu. Pēteris Jakušenoks vēro dažādus Latgales ļaudis, iepazīst dzīvi, asina novērošanas un uztveres spējas.

Atskaitot Pirmā pasaules kara un Krievijas Pilsoņu kara gadus, teicējs līdz 1941. gadam dzīvo Ozolaines pagastā. Īsi pirms Pirmā pasaules kara Jakušenoku iesauc karadienestā, viņš kādu laiku dienē Liepājā flotē uz kuģa “Rossija”. Sava kuģa braucienos viņam iznāk pabūt dažās Rietumeiropas valstu – Francijas, Portugālei piederošo Madeiras salu ostas pilsētās. Pēc tam līdz 1918. gada maijam viņš dienē uz liniņkuģa – milzeņa “Ganguts” Somu licī, strādājot par kurinātāju. Uz šī karakuģa atradās vairāk nekā 1000 matrožu. Darbojās boļševiku pagrīdes organizācijā.

Ģimenē Jakušenoks bija audzināts reliģiozā garā. Kreisi noskaņotu matrožu ietekmē viņā veidojas kritiska attieksme pret garīdzniekiem un viņu sludināto.

Viņš iegādājas rokas ermoņikas “Minorka”, vaļas brīžos bieži spēlē “Ganguta” matrožiem. Šīs ermoņikas viņš ņem sev līdzi, 1921. gadā atgriežoties Latvijā. “Ar šū garmaņi es apprecējos un bērnus izaudzināju, esmu spēlējis to kādās septiņdesmit kāzās Maltā un apkārtējos pagastos,” stāstīja Jakušenoks 1965. gadā.

Viņš ir aculiecinieks "Ganguta" matrožu nemieriem 1915. gada 19.–20. oktobrī, to apspiešanai un notikumiem uz kuģa Oktobra apvērsuma dienās.

1941. gadā viņš no Ozolaines pāriet dzīvot uz Maltas pagasta Dementovas sādžu, kur sieva Antonija ir mantojusi tēva nelielo saimniecību.

No teicēja ir fiksēti nostāsti, dažas teikas, taču viņa repertuāra masu veido pasakas un anekdotes. Jakušenoka pasaku vidū dominē novelistiskās jeb sadzīves pasakas, galvenokārt joku pasakas. Pavisam nelielu, bet zīmīgu vietu viņa daiļradē ieņem dzīvnieku pasakas. Viņa repertuārā retumis sastopamas arī brīnumu un leģendu pasakas.

Jakušenoka sadzīves pasaku un anekdošu personāži – zemnieki, čigāns, veikls, izveicīgs puisis, kalējs, ganiņš, skolēns, muižas ļaudis, zaldāti, oficiēri, uzpircēji, tējnīcu īpašnieki, baznīckungs, pops, mūki, bīskaps, tiesnesis, ķēniņš (cars) un galma ļaudis u.c. Trijās viņa pasakās – par zaldātu, kas izved nomaldījušos ķēniņu no meža, par lielo jokdari, par dēlu, kas neievēro likumu nogalināt vecus piederīgos, darbojas cars Pēteris Lielais. Šis valdnieks figurē arī teikā par "Katerinovku" – tā vecie Maltas ļaudis dēvē Rēzeknes–Daugavpils ceļu. Saskaņā ar dzīvajai mutvārdu tradīcijai raksturīgo tendenci tautā pazīstamas teikas sasaistīt ar klausītāju dzimto pusi vai tās apkaimei šai teikā kā Pētera Lielā un viņa nākamās sievas Katrīnas iepazīšanās vieta daudzīnāti Višķi – Višķu muiža.

Jakušenoka pasaku, anekdošu, nostāstu darbības vieta – zemnieka sēta, muiža, baznīca, mācītāja māja, skola, ceļš, tējnīca, tirgus laukums pilsētā, ķēniņa pils, armijas vide, tiesas istaba. Viņa sacerējumos tēlotie apstākļi – Latgale carisma un neatkarīgās Latvijas laikā, nereti cara Krievija vispār.

Piemēri darbības norisei Latgalē. Veca nauda ziemas laikā pulkveža, kučiera, karietes un zirgu izskatā uz "Zosnas ceļa"

astoņus kilometrus no Rēzeknes. Kāds latgalietis – rozentavietis, kas dzīvo Pēterpilī, Jāņu vakarā iet rakt zemē paslēpto naudu un pa nakti divainā, brīnumainā kārtā nokļūst Rozentavā (Maltā). Latgalietis, braucot no Annukamenca, no dzirnavām, naktī ceļā pie Rušonu kapsētas un baznīcas piedzīvo brīnumainus atgadījumus. Kalējs no Rozentavas ved dzelzs krustu Bērzgales baznīcai. Bērzgales baznīckungs par glāzi ūdens prasa kalējam naudu. Pēc dažiem gadiem Bērzgales baznīckungs brauc uz Rozentavu uz piecpadsmitā augusta atļaidām un iegriežas pie tā paša kalēja apkalt zirgu. Latgalieši apsargā dzelzceļa līniju Rēzekne–Daugavpils, kad Nikolajs II brauc caur Rēzekni uz Daugavpili. Kungs tirgū Abrenē kādam gadu sešdesmit vecam, no izskata trūcīgam sipakam (“sipaks” – iespējams, baltkrievs) par lētu naudu sola pārdot savu zirgu ar kamanām, domādams, ka viņš nespēs samaksāt arī tādu naudu. Sipaks zirgu un aizjūgu nopērk par simt rubļiem (“a zyrgs stuovē ar vysu aizjyugu symta pusūtra, ka na vairuok”), izrādās, ka viņam aiz kājautiem ir pieci simti rubļu. Lielēdājam, kas uzreiz apēd astoņdesmit mārciņu smagu līdaku, paziņa ir varakļānietis.

Teicējam piemīt visai liela prasme ar detaļām reālistiski, kolorīti raksturot pilsētas sīkīpašnieku, cara armijas oficieru vidi, iezīmēt dažu zemniecībai un laukiem nepiederošu sociālo grupu pārstāvju dzīves veida īpatnības, domāšanas ievirzi. Šīs un citas ir vērīga, dzīvē daudz redzējuša un pieredzējuša, daudz pārdomājuša teicēja stāstītas tautas pasakas un anekdotes. Viņam ir spēja sarežģīt un izgaismot interesantus momentus un dziļākas iekšējas sakarības parastos un šķietami maznozīmīgos notikumos.

Teicēja simpātijas pieder trūcīgajam brālim; nabadzīgajam cilvēkam, kam, tuvojoties Ziemassvētkiem, ar sievu ir tikai viens rublis un kuru vēl piemeklē lielas nelaimes; karavīram; pat deklarētajiem cilvēkiem – ubagam, baskājiem. Baskāji Pēterpilī atrod “četry symti naudys”. Uzzinājuši, kas ir pazaudētājs un ka tā ir kroņa nauda, viņi to atdod pazaudētājam. Vienkāršais cilvēks, īpaši gudrībā, ir pārāks par kungu, bagāto.

Jakušenoks – humorists un satīriķis. Viņa folkloras sacerēju-
mu stāstījums apzināti virzīts, lai atsegtu sociālus pretstatus. Daļa
viņa pasaku un anekdošu veido kompleksu, kas ir buržuāziski
feodālās sabiedrības, tās institūtu, valdošās ideoloģijas noliegums.
Kādā viņa anekdotē cars Nikolajs II sarunājas ar Pirmā pasaules
karā ievainotajiem. “Kāpēc, par ko tu ciet?” jautā cars vienam no
ievainotajiem. “Par muižniekiem un kapitālistiem,” tas atbild.
Cars: “Kā tevi apbalvot?” Ievainotais: “Nekā es negribu. Man ir
viena ceturtdaļa desetīnas zemes, mājās sieva, trīs bērni, bet blakus
grāfs – muižnieks. Nogrieziet viņam divdesmit piecas desetīnas
zemes, un es būšu apmierināts.” Cars: “Ja tā būtu fondu zeme,
mēs nogrieztu, taču tā ir grāfa personiskā, nogriezt nevaram.”
Zaldātiņš paceļ palagu: viņam abas kājas nogrieztas. “Lūk,” viņš
saka, “man bija personiskās kājas, bet frontē tās nogrieza.” Kāda
Jakušenoka pasaka stāsta par zemnieku, kas strādā, pūlas, taču
joprojām paliek nabags. Viņš tiek pie turības tikai pēc tam, kad,
saņēmis no svētā Elijas debesu padomu “nodoties blēdībām”,
piekrāpj savu padomdevēju un piesavinās pravieša seglu zelta kāpsli.

Satīriskajā pasakā par trim bēdām tiesnesis ir kukuļņēmējs.
Joku pasakā par čigāna tiesāšanu čigāns ar asprātīgu izsmieklu
raksturo tiesnesi, prokuru, advokātu, tiesas rakstvedi, izsmej
visu tiesu. Alegoriskā pasaka par zvēru sapulci rāda, ka vājākajam
ir velti meklēt taisnību, sapulce nav ieinteresēta un nav spējīga
ierobežot patvaļu. Zvēru tiesas sanāksme nav nekas cits kā ņirgāša-
nās par cietušā taisnīgajām prasībām. Sabiedrībā, kurā valda nau-
da, gods un cieņa ir tiem, kam zelts, daudz naudas. Bijis bagāts
cilvēks, visi viņam devuši godu. Kļuvis nabags, neviens nelicies
viņu vairs redzam. Ticis atkal bagāts, cilvēki viņu sveicinājuši
no jauna. Nu viņš ejot vai braucot pacēlis naudasmaku, kratījis to
un saucis: te gods ne šam, bet šā naudai! Kāds barons ir tik uz-
pūtīgs, ka arī baznīckungs nevar ar viņu parunāt. Čigāns izdomā,
kā viņš varētu parunāties. Izgājis uz ceļa baronam pretī, viņš jau-
tā: “Cienīgs barona lielskungs, jūsu augstība, cik maksātu tāds

zelta gabals kā mana galva?” – Barons tūdaļ: “A kur tas zelta gabals pie jums ir?” Čigāns: “Ja tas būtu bijis man, bet man nav! Es ne ar vienu duraku nerunātu, ja man būtu!”

Redzamu vietu Pētera Jakušenoka humoristiski satīriskajā daiļradē ieņem cilvēku īpatnību, rakstura īpašību un izturēšanās vērtējums ētiski sadzīviskajā aplocē, taču jo bieži arī tad viņa satīrai ir zināms sociāls apakšstrāvājums. Viņa pasakās un anekdotēs izsmieta mantkārība, skopums, uzpūtība, lielība, godkārība, untumainība, nesaticība, lētticība, aprobežotība, muļķība.

Viņa anekdotēs un pasakās bieži figurē viena no populārākajām personām Latgalē – baznīckungs, dažkārt arī pops cara un Latvijas brīvvalsts laika apstākļos.

Jāņem vērā, ka baznīckunga persona bieži piesaistīja anekdošu žanra meistarus un cienītājus ar nereti sastopamo neatbilstību starp baznīcas noteikto oficiālo, īpašo stāvokli, atsevišķām no tā izrietošajām pretenzijām un garīdznieku ikdienas dzīvi, kurā viņi parādījās kā parasti cilvēki.

Anekdotes par garīdzniekiem ir gan izplatītas latviešu folklorā, taču nav jādodomā, ka tās ir vienmēr vērstas pret garīdzniecību kā tādu. Liela daļa šo anekdošu var būt radusies pat ticīgu garīdznieku vidē.

Daudz kas atkarīgs no tā, kādā nolūkā, kādos apstākļos tās tiek stāstītas. Te nevilus nāk prātā Dantes “Dievišķā komēdija”, kuras autors – ticīgs katolis – ir ellē ievietojis atsevišķus augstus katoļu baznīcas pārstāvjus.

Diemžēl padomju laikā šo jautājumu objektīvai izziņai un izpētei kopsakarā ar teicējiem un klausītājiem, kopsakarā ar stāstīšanas funkcijām bija šķēršļi.

Par minētās grupas anekdošu dzīvi tautā laika ritējumā Jakušenoks 1965. gadā izteicās: “Manā jaunībā par mācītājiem stāstīja maz. Lūk, Ulmaņa laikā un tagad stāsta.”

Humoristiski satīriskā skatījumā Jakušenoka anekdotes rāda garīdznieku cilvēciskās vājības, attieksmi pret savas kārtas un

amata pienākumiem: naudaskāri, rituālu izpildes pakāpi atkarībā no samaksas lieluma, pārkāpumus pret celibātu u.c. Dažos sacerējumos garīdznieks ir redzams kā savā ticībā gluži vientiesīgs cilvēks, kas naivas reliģiozitātes dēļ nokļūst komiskās situācijās: dzirdot amatnieka balsi baznīcas tornī, domā, ka runā Dievs; melnu kuili, kas iegājis baznīcā un izskrej no tās, notur par velnu. Atšķirībā no kunga (muižnieka), kas savā uzvedībā ir ļoti atturīgs pret zemniekiem, cenšas ārēji distancēties no tiem, baznīckungs parasti nav lepns, ir vienkāršāks, ne bez labsirdības, pieejams draudzes locekļiem; labprāt ielaižas sarunās ar zemniekiem, ganu zēnu, čigānu. Čigāns kādās derībās saligst ar baznīckungu uz pudeli degvīna. Baznīckungs ar mieru atzīmēt derību izdošanos vai neizdošanos, sadzerot ar čigānu. Čigāns derībās uzvar.

Viens no izplatītākajiem Jakušenoka pasaku un anekdošu personāžiem ir čigāns. Vienkāršais, nepretenciozais čigāns izceļas ar atjautu, asprātību, labām novērotāja spējām un dažādu cilvēku psiholoģijas zināšanu, viņš joko, izmulžo, apved ap stūri muižniekus, baznīckungus, saimniekus, izmulžo un padzen velnu. Čigāns ar naudaskāru kungu sader, kurš trīsdesmit piecu grādu aukstumā noteiktu laiku nosēdēs uz plika kalna vienā uzvalkā. Kurš to nespēs, maksās otram simt rubļu. Atlikušas piecpadsmit minūtes. Kungs no aukstuma palicis melns, čigāns arī tikko var ciest. Čigāns nomet bindzuku (svārkus. – *Ķ. R.*) un danco. Kungs sviež simt rubļu čigānam, skrien uz mājām, ieskrien virtuvē un sildās. Čigāns skrien uz krogu, paņem degvīnu, dzer un danco. Kungs otrā dienā naktī mirst no plaušu karsoņa. Čigāns sasildījies dzīvs un vesels. Saka: “Redz, gribē šū par symts rubļu kopūs idzeit, a pats ileida. Vot, cik žadnys (kārs. – *Ķ. R.*) iz naudu.”

Dažos Jakušenoka repertuāra sacerējumos līdzās satīriskam īstenības tvērumam ir dziļa, tikko jaušama smeldze par cilvēka un labāko cilvēcisko vērtību likteņiem. Tā tas ir pasakā par trim bēdām, kas īsā laikā cita pēc citas nesaudzīgi uzbrūk nabadzīgam zemniekam. Tā tas ir jau minētajā pasakā par cilvēku, kas zaudējis

un atguvis bagātību, zaudē un pēc tam atkal atgūst sabiedrības cieņu. Līdzīgs raksturs ir nostāstam par kalēju, kam baznīcungs par glāzi ūdens liek samaksāt trīs kapeikas...

Teicējs pasakas dažkārt nobeidz ar kādu secinājumu vai vispārinājumu.

Izcilu vietu viņa pasaku un anekdošu struktūrā ieņem personu runa, dialogs. Popu, muižnieku, tējnīcu turētāju u.c. runā un citu personu sarunās ar tiem (to skaitā arī tais pasakās un anekdotēs, ko viņš dzirdējis no latviešu tautības teicējiem) ienāk teicieni krievu valodā, parādās pat plašākas dialogu virknes krieviski. Krievu valodā viesībās sarunājas kungi un citi turīgi cilvēki savā starpā; gans, istabas meita, kalps, muižas pārvaldnieks ar kungu un otrādi; pops ar savu kalpu; zaldāts ar oficieri; Nikolajs II ar zaldātu; Berdičevas (Ukrainā) ebreji savā starpā; vecticībnieks ar Viļāņu ebrejiem; tiesas sēdē miertiesnesis, krieviete un ebrejiete. Viņa repertuāra leksikā daudz atsevišķu no krievu valodas aizgūtu vārdu.

Jakušenoks stāstīja nesteidzīgi, runā izdalot loģiskas pauzes, bez emocionālā afektācijas, episkā mierā.

Sava repertuāra pasakas un anekdotes teicējs ir dzirdējis visādos apstākļos dažādos sava mūža posmos, sākot ar bērnības, bet it īpaši jaunības gadiem. Pasaku par čigānu, kas izmuļķo un padzen no sādžas velnu, viņš dzirdējis no tēva bērnībā. Pasaku par likteņa lemto sievu dzirdējis astoņpadsmit gadu vecumā mežā pie uguns-kura no kāda sešdesmit piecus gadus veca meža cirtēja. Pasaku par ebreja bārdas zeltīšanu teicējs dzirdējis jaunībā Ozolainē, pieguļā ejot, stāstījis kāds vecs latgalietis. Teiku par veco naudu braucēja pulkveža izskatā noklausījies no sava tēva, kas teikā minēto gadījumu līdz ar citiem mežā braucējiem it kā pieredzējis 1905. gadā. Anekdote par Nikolaja II sarunu ar karā sakropļotu zaldātu dzirdēta pēc Pirmā pasaules kara Rēznas pagastā “no latgaliešiem”. Anekdote par kādu strīdu reliģijas jautājumā dzirdēta “vācu laikā” Rēznas pagastā “pie dzeršanas”. Teiksma par neparastu gadījumu

pie Rušona kapsētas un baznīcas dzirdēta “kādas bērēs”. Sava loma Jakušenoka repertuāra izveidē ir bijusi krievu tautības teicējiem dzimtajā Ozolainē un vēlāk Maltā, krievu, latviešu, poļu u.c. tautību matrožiem Liepājā un uz kuģa “Ganguts”. Nākamais teicējs vērīgi klausījās pasakas un anekdotes, ko vakaros un svētdienās krievu valodā cits citam stāstīja dažādu tautību matroži kuģa telpās vai uz tā klāja. Par savu spēju ilgstoši, uz visiem laikiem paturēt prātā vienreiz dzirdētu folkloras sacerējumu Jakušenoks izsakās: “Lūk, tu man izstāstīsi pasaku, es atstāstīšu pēc desmit gadiem. Kāds izstāstīja vienu, es noklausījos, un man uz mūžiem prātā.”

Pēc teicēja paša liecības, jaunībā viņš ir bijis klausītājs, pats sācis stāstīt, kad kļuvis vecāks. Pēc pāriešanas no Ozolaines uz Maltas pagastu viņa klausītāji galvenokārt bijuši Maltas pagasta ļaudis. Dementovai tuvākās latviešu sādžas: Brižgoni, Pynkys, Strodi, Lučakolns. Dažās apkārtējās sādžās – Sidorovkā, Kiseļovkā, Vainovā, Černostē, Dzeniškos izsenis dzīvoja krievu tautības iedzīvotāji. Atkarībā no ikreizējās auditorijas viņš vienlīdz veiksmīgi stāstīja te latviešu, te krievu valodā.

Teicējam visu mūžu ir piemitusi izturība un sīkstums, spēcīgs tautas optimisms. To pauž arī viņa sarunās, pasakās, anekdotēs ievītie sakāmvardi un parunas:

Koč tu biediegs cylvāks, no čestnys (kaut arī tu nabadzīgs cilvēks, bet godīgs. – *Ķ. R.*).

Vajag vysod ar pravdu, pravda vysod puorvieršej (gūst virsroku. – *Ķ. R.*).

Turīs aiz zemis, na aiz zuolis, zuole apmuonēs.

A, bratka (brāli. – *Ķ. R.*), kū lai dor: ar tuos pošys acs raud i smejis.

Vot, i bādys, i smīkly reizē.

Jakušenoks kādreiz ir bijis īsts spēkavīrs. Atceroties savus jaunības un spēka gadus, viņš stāstīja, ka dienā varējis viens pats ar izkapti nopļaut hektāru pļavas. Lai to paveiktu, viņš cēlies trijos no rīta un pļāvis līdz desmitiem vakarā. Viņam ļoti patikusi aršana. “Man patīk art, liekas, ka es varētu art, art i art,” sacīja,

kavēdamies atmiņās, vecais vīrs. Senās spēka bagātības vecumdienās vairs nebija, taču bija palikusi agrākā dedzība, fiziskā un garīgā izturība, mīlestība uz darbu. Vēl mūža pēdējos gados savā kādreizējā smēdē, kas bija nodota kolhozam, viņš, “cik spēka”, veica kalēja un ratnieka darbu – uz kolhoza pasūtījumu apkala ratus un ragavas, gatavoja ratu riteņus. “Nespēju atstāt kalvja darbu, smēde mani tā velk pie sevis,” viņš teica. Veco “Ganguta” laika “garmaņu” gan vairs nebija. Tās bija privāti iedotas remontēt Rēzeknē. “Meistaram” mirstot, tās pazudušas. Taču teicējs bija iegādājies un lietoja jaunas rokas ermoņikas.

Pēteris Jakušenoks mirst 1979. gadā.

Antons Bečs

Antons Bečs dzimis 1907. gada 11. maijā Daugavpils apriņķa Preiļu pagasta Runču sādžā, kur nodzīvo visu mūžu. Preiļu sešklasīgajā pamatskolā beidzis trīs klases. Mācības patikušas, gribējis tās turpināt, taču tēvs tālāk skolā nav laidis: kā vienīgajam dēlam drīz nācās iet strādāt saimniecībā.

Miris 1966. gada 12. maijā. Apglabāts Šoldru kapsētā – tuvu Runču sādžai.

Zinātņu akadēmijas folkloristu 13. ekspedīcijā 1959. gadā studente L. Pokšāne no viņa pierakstījusi 26 pasakas, 14 teiku un vienu nostāstu. Beča repertuāra sacerējumi iezīmīgi ar koncentrētību, strauju tēmas un sižeta risinājumu, atsevišķiem prātnieciskiem momentiem.

Sīkāku ziņu par pašu teicēju, kā arī ziņu par viņa vēstītājas folkloras stāstīšanas apstākļiem L. Pokšānes pierakstos nav.

Juris Lausks, dzim. 1884. g. Preiļu pag. Placinsku sādžā, dzīv. turpat. Skolā beidzis divas klases. Pier. 1972. g. 15. jūlijā.

“Ontona Beča tāvs Donats beja seikzemnieks. Jys ni bū, ni bē puosokys nostuosteja. Myra kaidu septiņdesmit septeiņu godu vacumā.

Guojom da Ontona i zakuriet, i puosokys klausietīs. Guoja nu Placinsku, Krejānu, Runču sādžis. Puiši, meitys, guoja jau-
nuokī. Ziņ pats, ka vacajim napateik stoiguot. Cyturaiz sasalosa
pīci, cyturoiz desmit cylvāku. Ka izadabjom Lutorūs, guoja tuvejoki.

Voi ruok stuosteja, ka rudiņa dorbus apdareja. Meiklis deve.
Meiklis mineja vairuok da Zīmyssvētkim, puosokys stuosteja lelā
gavienie. Puosokys stuostē vokorūs. Cyturoiz pa stundis divi treis
nūbalavovom.

Daža var saciet, ka vysu godu gāja, na tikai kuodā vīnā laikā vīn.

Mes Bečam prasejom: “Kur tev juos (puosokys. – ģ. R.) ceļās?”

Jam beja vysaidys puosokis – i nūpītņys, i jūceigys. Jys ar
prikladkys muocē stuostiet – dadūmuotus kaidus smīkla gabaleņus
pi puosokis.

Slymova ar muogu. Dorbus vairuok dareja sīva. Stuostē sādūt.
Breižim pastoiguoja pa ustobu, loi suopis puorītu.

Bečs beja lela auguma, kūdeņš. Acis zyļpalākys; moti rudi, ni
sorkoni, ni molni, var toikt – gaiši, tik na balti.”

*Pēteris Lausks, 35 g. v., dzim. Preiļu pag. Placinsku sādžā, dzīv.
Preiļos (pilsētā). Strādāja Preiļu raj. meliorācijas iecirknī. Pier. 1972. g.
16. jūlijā.*

“Beča puosokys suoku klauseitīs nu kuodu divpadsmit godu.
Dažys beja, ka desmit minutu var piec tam smītīs. Tūs traknūs
jam beja vairuok nakuo lobūs. Ka mozī beja, traknuos nastuosteja,
tik ka kuods papraseja; bet, ka beja tik lelī, ta guoja vaļā. Dažureiz
sasalasejuos pa cylvāku desmit – pylna ustoba; kuo balle beja.
Vairuok guoja jauni cylvāki – godu divdesmit pīcu, divdesmit.
Bečam beja div meitys. Jis, ka izstuosta, ar rūkys izruoda. Stuosteja
ar izsvārumim. Jam puosoku moļ symta pusūtra beja.

Kaimiņūs beja kuodi seši bārni vīnu godu. Sasalosuos bārni –
vai kod atvalīnuojums skūlā vai svātīņ dīnā. Vairuok zīmā, rudi-
nī. Vajag aizīt. Ka aizīt, leluo klauseišonuos. Jam cīši pi sirds

guoja, ka bērni pi juo guoja. Jam beja eisuoiks laiks. Te apkuortnē cytu tuodu stuosteituoju nabeja.”

Bronislava Beča, dzim. 1914. g. Aizkalnes (Jāsmuižas) pag. Pyrmūs Puldžu sādžā zemnieka ģimenē. Beigusi sešklasīgo pamatskolu. 1936. g. apprecējusies ar Antonu Beču. Dzīv. Preiļu pag. Runču sādžā. Pier. 1972. g. 15. un 16. jūlijā.

“Ontons saceja: “Lai es guoju gonūs, lai es guoju vakarātu, kur es izdzierdu, maņ puosoka pruoṭā. A cyts pīcys reizis dzierd i naatcerīs.”

Ruņču sādžā beja pīci saiminīki, visi lūpus kūpā ganeja. Par gonim guoja i vaci, i mozi. Ja gonūs kaidis vacais tāvs vai onkuļs pastuostejs puosoku, Ontons jiems golvā.

Komar jis beja dzeivs, pi juo kotru vokoru ustoba beja pylna. Jaunī net meiza nu smīklīm. Guoja nu Placīnsku, Ruņču sādžys, nu Voivodu sādžys (tei treis kilometri nu šejīnis). Tuos saišonys beja Latvejas laikā, leidz kolhozam. Sasalaseja pa seši, pīci cylvāki, citureiz pa desmit. Cytareiz nūsēdēja leidz pustrejīm reitā.

Kad atguoja pi Ontona munys muosys Elenys veirs Edvarts nu Placiņsku sādžys, Edvarts ar stuosteja puosokys. Jī vīns par ūtru (pamišus. – 7. R.) stuosteja puosokys. Edvarts, tys brīsmeit nakauneigys stuosteja.

Bārni ar lelajim kūpā nabeja, jim beja sova organizaceja.

Ap 1943. godu muosys dāls, septeiņu godu vacs puika, zīmu ik vokorus skrieja klauseitīs puosokys. Jis dzeivova kaimiņūs.

Puokšāne nu Ontona treis dīnys raksteja puosokys. Ja byut veļ rakstejuse, mož nedeļu byut rakstejuse.

Ontonam puosoku beja bez sava ščota. Dūmoju jis byut variejs mienesi stuosteit puosokys. Jis puosokys stuosteja vysu dzeivis laiku.”

Kazimirs Jukšs

Kazimirs Jukšs dzimis 1902. gada 4. decembrī. Viss viņa mūžs ir ritējis Liksnā Jukšu sādžā. Kad sākas Pirmais pasaules karš, viņam ir vienpadsmit ar pusi gadu. Kazimirs paliek rakstišanu un daļēji lasīšanu neapguvis. Lasīja, taču ar lielām pūlēm. Rakstīt neprata, prata parakstīties. Te ir vismaz daļējs izskaidrojums tam, ka viņš vēl mūsu gadsimta apstākļos allaž ir tik tieši un jūtīgi tvēris tautas pasaku un teiku pasauli. Jukša personā bija konstatējama 20. gadsimta vidū un otrā pusē Latvijas un vēl jo vairāk Eiropas apstākļos reti sastopama parādība: teicējs, ja arī ne visos gadījumos, ticēja savās pasakās tēloto notikumu īstenumam. Piemēram, izstāstījis pasaku par vīru, kuru viņa sieva – raganas meita apbur sākumā par suni, pēc tam par zvirbuli, Jukšs sacīja, ka pasakā stāstītais ir reāli noticis. “Tas ir patiess gadījums,” viņš teica. Viņš domāja, ka kādreiz ir reāli dzīvojuši pasakās daudzīnātie spēkavīri – “bagatyri”. No viņa dvesmoja kaut kas pirmatnējs. Kādā vakarā pie Jukša aizkavējos daudz ilgāk. Mana apmešanās vieta, Liksnas astoņgadīgā skola, bija tikai dažus kilometrus no Jukšu sādžas, vēlējos atgriezties skolā. Abi ar Jukšu izgājām pagalmā. Bija pagaiša mēness nakts. Nedaudz paskatījies debesis, teicējs sacīja: “Esi uzmanīgs! Tāda nakts...” Saprātu, ka pēc kādām viņam zināmām pazīmēm šī nakts ir tāda, kurā īpaši aktīvi cilvēkam naidīgi mistiski spēki. Teicējs labvēlīgi brīdināja...

Jukša priekšstatu pasaules un vispārīgo astronomisko zināšanu raksturojumam var minēt šādu epizodi. Tais nedēļās, kad 1959. gadā Liksnas pagastā vācu folkloras materiālus, pieturējās sauss un karsts laiks. Teicējs sakarā ar to izteicās: “Dzirdēju, ka avīzē bijis rakstīts, ka aizdegusies saule, tādēļ tagad sauss un karsts laiks. Saule ir gan liela, saka, ka esot trīs reizes lielāka par pasauli.”

Jukša tēvs Petris līdzās latviešu pasakām ir stāstījis arī krievu tradīcijā populāras pasakas par Bovu Karaleviču, Bagāto Marko, Nemirstīgo Kaščeju, Jeruslanu Lazareviču. Arī dažās no tām pasakām, ko pierakstīju no Kazimira, ir tādi momenti, kas liecina

par šo sacerējumu saistību ar krievu tautas pasaku repertuāru. Tāda ir pasaka par skopo saimnieku un viņa kalpu Baldu, plašie pasakas fragmenti par spēkavīru Bovu Karaleviču, par lielo stiprinieku Jeruslanu Lazareviču. Pasakā par zaldātu, kas atstāj ķeizara dienestu un saligst pie velna, zaldāta dzimtā puse ir Smoļenska, kur viņu pazīst pat “mazi puikas”, bet velns dzīvo Smoļenskas purvos. No Petra Jukša pārņemtajās un citās Kazimira Jukša pasakās bieži sastopamas krievu tautas pasaku formulas, piemēram: “Puorgā gari laiki. Skazkā dreīž stuostuos, tur – iļguok; “Kur tys laiks, puosokā uotri stuostuos”; “Puosoka uotri stuostuos, tī dzela gara”.¹

Pasaka par Tvardovski, ko izstāstīja Kazimirs Jukšs, ir populāras poļu leģendas variants. Tvardovskis noslēdz ar velniem līgumu uz pieciem gadiem. Pēc pieciem gadiem bēg no velniem uz Romu (acīmredzot svētajā mūžīgajā pilsētā cerēdams rast glābiņu pie pāvesta). Lai nomainītu piekusušos zirgus un ātrāk varētu pabēgt, katrai stacijai ceļā uz Romu sarunā citu važoni ar karieti un citiem zirgiem. Pēdējā stacijā pirms Romas liktenīgā kārtā aizmirst to izdarīt un velni notver viņu. Nes pa gaisiem. Tvardovskis izglābjas, ar Dievmātei veltītu dziesmu lūgdams viņas palīdzību. Nokļūst uz mēness, kur viņam jāpaliek līdz pastarai dienai.

Kazimira Jukša, tāpat kā Pētera Jakušenoka vēstītājas folkloras sacerējumu sakari ne vien ar latviešu, bet arī ar citu tautību teicēju repertuāru liecina par Latgales latviešu teicēju vērienīgumu.

Kazimiram bija trīs brāļi – Savers, Prancs, Juoņs. Savers (miris 1959. g.), Prancs (miris 1958. g.) arī stāstīja pasakas, vienīgi Juoņs nestāstīja. Savers bija liels pasaku stāstītājs, “varēja kaut mēnesi stāstīt”.

Kazimira Jukša repertuārā ir ienācis krietns skaits Savera pasaku. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Savers Jukšs dienējis cara armijā Tālajos Austrumos, piedalījies pasaules karā. Atgrie-

¹ Sal.: Skoro skazka skazivaetsja, da ne skoro delo delajetsja. Par Kazimira Jukša tēvatēvu Jākobu un tēvu Petri sk. 80., 81. lpp.

zies dzimtenē, pārgājis dzīvot Sventes pagastā, kur ieprecējies kādās mājās.

Savers bijis ļoti stiprs vīrs. Strādājot pie ļoti augstas mūra celtnes, varējis pa sastatnēm uznest ar vienu reizi 100 ķieģeļu (ap 18 pudu). Kāzās no pirts pāri arumiem atnesis uz istabu deviņu spaiņu mucu alus. Vai viņa enerģijas pārpilnība nemeklēja savu daļiņu izpausmes arī viņa bezbēdīgo pasaku stāstīšanā?

Savera pasaku krājuma tapšanā svarīga nozīme ir bijusi karadienestam, cara armijas kareivju videi. Gandrīz visas Savera Jukša pasakas ir ar humoristisku un satīrisku ievirzi, bieži drastiska rakstura. Dzīrēs, saviesīgos pasākumos ap viņu bija pulks klausītāju.

Sarp pierakstītajiem Kazimira Jukša repertuāra tekstiem – saskaņā ar viņa paša norādēm – ir 36 tēva Petra pasakas un teikas un 12 brāļa Savera pasaku.

Jukšs saka, ka tēva pasakas viņš ir klausījies vecumā no desmit līdz astoņpadsmit gadiem. Tas, šķiet, nozīmē, ka tieši minētajā vecumā no tēva dzirdētās pasakas ir saglabājušās teicēja atmiņā.

Jukšam vispār bija ļoti laba atmiņa. Uz viņu var attiecināt tolaik 78 gadu vecā liksnieša Jāņa Kasicka vārdus: “Kam ir atmiņa uz pasakām, tam arī visā kamā (vispār. – *J. R.*) ir laba atmiņa.”

Jukša repertuārā ir gan ļoti gari, gan samērā īsi sacerējumi. Viņam ir tiklab saturā nopietnas, kā jautras pasakas; gan tādas, kurās dažādi brīnumaini notikumi, fantastiskas būtnes un neparastas personas, gan dzīves ikdienai tuvākas sadzīves pasakas. Taču visspilgtāk viņa stāstītāja talants, mākslinieciskā personība atklājas brīnumpasakās, īpaši varoņpasakās. Tajās ir asi konflikti, cēlā un zemiskā pretstatījums un sadursme, cildenu ētisku ideālu apliecinājums, varonības doma.

Mākslinieciski izslīpēta ir Jukša pasaka par “puiku” – vienkāršu jaunekli, lielu grāmatnieku, kas dodas bīstamā ceļojumā uz apburtu jūras salu. Salā puika uzveic milzu čūsku, atbrīvo salu no burvības, atrod tēvocī, uzvar sacensībās par ķēniņa meitas roku,

pēc dažādiem piedzīvojumiem un pārdzīvojumiem kļūst par valdnieku. Šis puika – zinātkārs, gudrs, drosmīgs, uzņēmīgs, spējīgs uz vislielāko risku. Pasakā spēcīgi izskan zināšanu, grāmatu gudrības slavinājums.

Neparasti lielu spēku iegūst sākumā slimīgais, nevarīgais Karlo – zemnieka līdumnieka dēls pasakā par Karlo. Viņš uzveic mošķus, atbrīvo pazemē paverdzinātās jaunavas. Karlo raksturo milzīgs cīņas prieks, cīņas griba, izziņas un piedzīvojumu alkas, laba, līdzjūtīga sirds. Drosme, dēku kāre, uzņēmība piemīt zaldātam, kas, apnicis garlaicīgo karadienestu pie ķeizara, salīgst pie velna, veic grūtus uzdevumus un tad atbrīvojas no viņa. Trūcīgo masu pašapziņa, sociālais protests, ironiskā attieksme pret apspiedējiem ir guvusi izpausmi asprātīgā Baldas tēlā pasakā par Baldu. Morāliski stipras un skaistas, dziļi mилоšas māsas tēlu sniedz Jukšs pasakā par māsu un viņas vienpadsmit bez vainas vajātajiem brāļiem; teicējam šī pasaka ļoti tuva.

Daži Kazimira Jukša repertuāra sacerējumi tieši saistās ar Līksnu vai tās apkārtni (Aužgulāni jeb Augšgale, Ķirupe, Aizdaugava). Interesanta ir teika par spēlmani, kas, līdzīgi Raiņa lugā “Spēlēju, dancoju” izmantotās pasakas varonim, spēlē velnu dzīrēs. Šai teikā, ko Kazimirs Jukšs dzirdējis no sava tēva Petra, kā spēlmanis darbības persona ir kādreiz Līksnā patiesi dzīvojis un zemnieku vidū ļoti iecienīts vijolnieks Sarkaņu Jurka, Kazimira Jukša attāls radnieks. Sarkaņu Jurku teicējs vēl redzējis savā bērnībā. Tur, kur tagad Jukšu sādža, kādreiz bijis mežs – un tajā dzīvojis lielais Līksnas laupītājs, nežēlīgs, nesaudzīgs un apveltīts ar milža spēku. Laupītāju ar viltu uzveic kāds zemnieks. Vairāki nostāsti Jukšam ir par bargajiem kungu laikiem Līksnā. Ķirupes kungs Reisants, kas dzīvojis Kazimira Jukša tēva laikā, sitis zemniekus par mazāko nieku, mājās pārnācis, žēlojies sievietei, ka dūres sāp. Viesībās sev par izpriecu licis dzimtļaudīm muižas dārzā kāpt kokos, kūkot dzeguzes balsi un pēc tam šāvis uz viņiem. Šo varmāku nošāvis viņa kučieris Jānis. Jānim piespriests 300 rīkšu, taču

zemnieki uzpirkuši pērējus un izglābuši viņu no nāves, sametuši vēl viņam naudu. Jānis gan izsūtīts uz Sibīriju.

Vairākas teikas saistītas ar ticējumiem, burvestībām, ar seniem pirmskristiāniska tipa motīviem, kā arī ar katolicisma elementiem.

Kazimīra Jukša tēva bērnībā Jukšu sādžā dzīvojis tāds vecais Strods, liels mednieks. Viņš, citiem nezinot, mēdzis “aizrunāt” (noburt) skrotis tā, ka, viņam vai kādam citam piecu soļu atstatumā šaujot cepurē ar Stroda bisi, skrotis sabira cepurē, to nesapostot. Jukša tēvu, kas tolaik bijis vēl puika, daži vecāki cilvēki samāca, lai, Strodam nezinot, apvīlē sudraba pieckapeiku un sudraba putekļus kopā ar skrotīm nemanot saber Stroda bisē. (Pēc cita Kazimīra Jukša stāstīta varianta, viņa tēvu samāca, lai sacērt sudraba pieckapeiku piecās daļās un ieliek Stroda bisē.) Jukša tēvs izdara, kā samācīts. Kā šauj, tā no Daugavpils nupat pārvestās jaunās, dārgās Stroda cepures paliek tikai “bārkstis”, “loks”. Sudrabs nepakļaujas buršanai, sudrabu aizrunāt Strods nespēja.

Savāda, misticisma caurstrāvota ir šāda teika.

Kādreiz (“Nazkod”) cara laikos Aizdaugavā (Daugavas Augšzemes pusē) dzīvoja tāds Byuka, mežsargs. (Aizdaugava līksnīšiem – Sventes, Pilskalnes un Dvietes pagasts Daugavas krasta kreisajā pusē, pa Daugavu robežojas ar Līksnu.) Vakarā pārnāk no meža. Sieva it kā ļoti noraizējusies (“tuoda kuo noramūne”), bezmērķīgi staigā. Rītā viņa pieceļas agri, iziet laukā. Redz – “paeglē” brīnumskaists divains putns. Modina vīru, lai nošauj putnu. Byuka negribīgi pieceļas, iziet ārā, redz, ka paeglē ir kaut kāds putns. Sieva skatās pa logu. Vīrs šauj, no putna – nekā. Ieiet istabā – sieva guļ uz grīdas mirusi. Ārsti konstatē, ka sievai jau trīs dienas agrāk vajadzēja mirt.

Seni mītiski elementi ir teikā par čūsku. Te čūska rādīta kā gudra, labvēlīga cilvēkiem, sevišķi maziem bērniem. Kad Jukša tēvs dienējis pie turku robežas, liela čūska gājusi mājā, istabā, īpaši tur, kur bērni ēduši pie galda. Dzērusi pienu, ēdusi kartupeļus vai ko citu. Bērni dažkārt iesituši viņai ar karoti, čūskai tas bijis

nekas. Vēlāk šai čūskai bijuši mazi bērni. Mājas bērni tos paslēpuši. Čūska atriebības nolūkā ielien kādā kambarī un ielaiž divos piena podos savu indi. Čūskas bērni drīz atrodas. Viņa saprot, ka ir darījusi slikti. Lai mājinieku bērni, lietojot pienu, nenoidētos, viņa apgāž podus un izlej pienu.

Senāk Augšgaliešos dzīvoja bagāts cilvēks Kuorsīts. Viņš slepus iznes no baznīcas sakramentu (dievmaizi), ko baznīckungs viņam dod pēc grēksūdzes. Pārnesis mājās, viņš sakramentu ieliek izpuvušā bērzā un šauj tam ar bisi. Kādu sešdesmit septiņdesmit gadu vecumā mirst grūtā nāvē. Viņam mirstot, visa māja sāk staigāt. Apglabā Patmaliešu kapsētā. Pēc viņa nāves notiek parādības. Naktīs no Patmaliešu kapsētas uz Kuorsīša māju iet uguntiņa un rītā atgriežas atpakaļ kapsētā. Atbrauc bīskaps un kapsētā tur misi un citas lūgšanas kādas pusotras stundas ilgi. Pēc tam uguntiņa vairs nav staigājusi.

Kā patiesu gadījumu Kazimirs Jukšs 1966. un 1973. gadā stāstīja, kā "Ulmaņa laikā" Augšgaliešu skroderis Ģipters, lasot "seni senejuo Bībeli", viesībās izsaucis miroņus – savu ciemiņu mirušo paziņu garus. Jukšam par to stāstījuši aculiecinieku pieaugušie bērni.

Teicējam ir leģendas par debesīs sagrēkojušo eņģeli, kas kalpo pie katoļu mācītāja, par Bībeles personām, ķēniņu Dāvidu un Samsonu (Simsonu).

No visiem folkloras žanriem Jukšs visaugstāk vērtē pasakas un teikas. Uz pārējiem žanriem, piemēram, tautas dziesmām, viņš raugās diezgan nicīgi.

Teicējs pasakas vai teikas izpildījumā daudzkārt maina stāstījuma tempu, te kāpina, te klusina balss skaļumu. Atsevišķu sace-rējuma momentu akcentācijai, darbības norises tēlojumam Jukšs izmanto žestikulāciju, kustības. Viņa žesti ir lakoniski, taču stāstījuma bieži sastopams elements. Teikā par lielo Liksnas laupītāju teicējs ar attiecīgām roku kustībām ilustrē un papildina stāstījumu, kā zemnieks paņem trauku un verdošo šķidrumu ielej laupītājam

acis; Jukšs rokām rāda, cik resnas ir priedītes, ko laupītājs sāpēs un niknumā rauj no zemes un sveiž cilvēkam virsū. Kādas pasakas izpildījumā teicējs ar žestiem attēlo, kā ezerā peld zosis – apburtās jaunavas, kā apjumj baznīcu ar magoņu sēkliņām. Stāstījuma laikā viņš nozīmīgās vietās pieceļas un pēcāk apsēstas. Tomēr, cik vērojams, žestikulācijai ne visās Jukša pasakās ir vienlīdz svarīga loma. Bagātīgāk žestikulācija izmantota tais pasakās, kur ir ass idejiski un mākslinieciski nozīmīgs konflikts, kur teicējs sniedz detalizētāku darbības tēlojumu un cenšas radīt jau minēto iekšējā sasprindzinājuma noskaņu.

Jukšam vispār patika stāstīt, viņam patika risināt stāstījumu. Zīmīgi – arī vēstot par sikiem notikumiem un gadījumiem no paša un apkārtnes ļaužu dzīves, Jukša stāstījumā bieži ienāca mākslinieciskuma elementi, viņš parādījās kā mākslinieciskām tieksmēm apveltīta persona.

Savas brīnumpasakas un teikas Jukšs stāstīja ar dziļu nopietnību. Teicēju raksturo bagāta mākslinieciskā fantāzija, dramatisks priekšnesuma veids.

Dažās brīnumpasakās, tēlojot cilvēkam naidīgos fantastiskos ļaunuma spēkus, parādās Jukša meistarība drausmīgā, baismīgā atmosfēras radīšanā. Teicējs dažādi akcentē fantastiskā ienaidnieka viltību, nežēlību, ļaunumu, spēku, visas ārējās priekšrocības, kādas tam ir salīdzinājumā ar pozitīvo varoni – vienkāršu jaunekli, zaldātu. Neparastos, neierastos apstākļos cilvēks uzsāk cīņu ar pretinieku un, izlietojot kā cīņas ieroci gudrību, ar labvēlīgu palīgu atbalstu atsvabinās no viņa. Dažās pasakās Jukšs sasniedz visai lielu iekšēja sasprindzinājuma noskaņu.

Hiperbolizācija – raksturīga iezīme tautas pasaku tēlojumam vispār. Jukša stāstītājās pasakās daudz spilgtu, ļoti vērienīgu hiperbolu ir atsevišķu pasakas motīvu risinājumā, atsevišķu detaļu izveidē. Stipriniekam Karlo vajadzīga tik liela dzelzs nūja, ka kalēji to kaļ “mēneši divi”, pēc noderīguma pārbaudes to nākas kalt “labu laiku”. Čūska jūras salā iekliedzas tik stipri, ka šķiet

“apgāzīsies ozols”, kas aug salā. Apakšzemes pasaulē ozolā ir putna perēklis “kā trīs mājas”. Velna pils pagalmā ir “varbūt miljoniem kubikmetru malkas”; lai velna “ķēvei” būtu dažas dienas ko ēst un dzert, zaldātam vajag milzu krāsnī piededzināt “varbūt simtiem tonnu” ogļu un sanest viņai “700 spaiņu ūdens”.

Kazimirs Jukšs bija ne tikai pasaku, bet arī dabas draugs, viņam bija tuva tās skaistuma un gudrības grāmata. Zemesrūķis – viņš pie savas mājas bija iekopis augļudārzu, bija bitenieks, makšķernieks. Ar spiningu viņš bieži nogāja daudzus kilometrus gar Daugavas krastu. Simt metru no Jukša mājas ir mežs, jūlija, augusta dienās viņu tajā sauca sēņotāja gaitas.

Arī mūža nogalē viņš joprojām saglabāja pasaku stāstījuma meistarību.

Kazimirs Jukšs mira 1981. gada 22. martā.

Saturs

Tradīcijas spēks. <i>Janīna Kursīte</i>	5
I. Folklorista gaitās	11
II. Atmiņu teksti par vēstītājas folkloras stāstīšanu un klausīšanos	71
III. Teicēji	121
Ilze Miezone	123
Ieva Bērziņa	132
Jēkabs Preizis	139
Emīlija Briede	151
Jānis Kugrēns	153
Kārlis Liepiņš	157
Jezups Jukšinskis	158
Pēteris Jakušenoks	163
Antons Bečs	171
Kazimirs Jukšs	174

281 21

Jāzeps Rudzītis

**LATVIAN NARRATIVE FOLKLORE
WITHIN THE PEOPLE**
in the 19th–20th centuries

“Zinātne” Publishers
Rīga 2006
In Latvian

Jāzeps Rudzītis

**LATVIEŠU VĒSTĪTĀJAS FOLKLORAS
DZĪVE TAUTĀ**
19. un 20. gadsimtā

Redaktore *Ināra Stašulāne*
Korektore *Brigita Vārpa*
Maketētāja *Sandra Berga*

SIA Apgāds “Zinātne”, Akadēmijas laukums 1,
Rīga, LV-1050. Reģistrācijas apliecība nr. 40003576967.
Formāts 60×90/16. Iespiesta un iesieta a/s “Preses nams”,
Balasta dambis 3, Rīga, LV-1081.

LS. 185

Latvian

Latvian Narrative Folklore within the People in the 19th-20th centuries

I. Folklore within the People

II. An unclassified narrative folk tale within the People

III. Latvian Narrative Folklore within the People

in the 19th-20th centuries

Jevs Bērziņš

Jakobs Preiļis "Zīdāņu" Pūlīņnieks

Emīlija Briede In-Latvian

Kārlis Krogstis

Kārlis Lācis Jāzeps Rudzītis

Jāzeps Rudzītis

LATVIAN NARRATIVE FOLKLORE WITHIN THE PEOPLE

DZĪVĒ TĀLTĀ

19. un 20. gadsimts

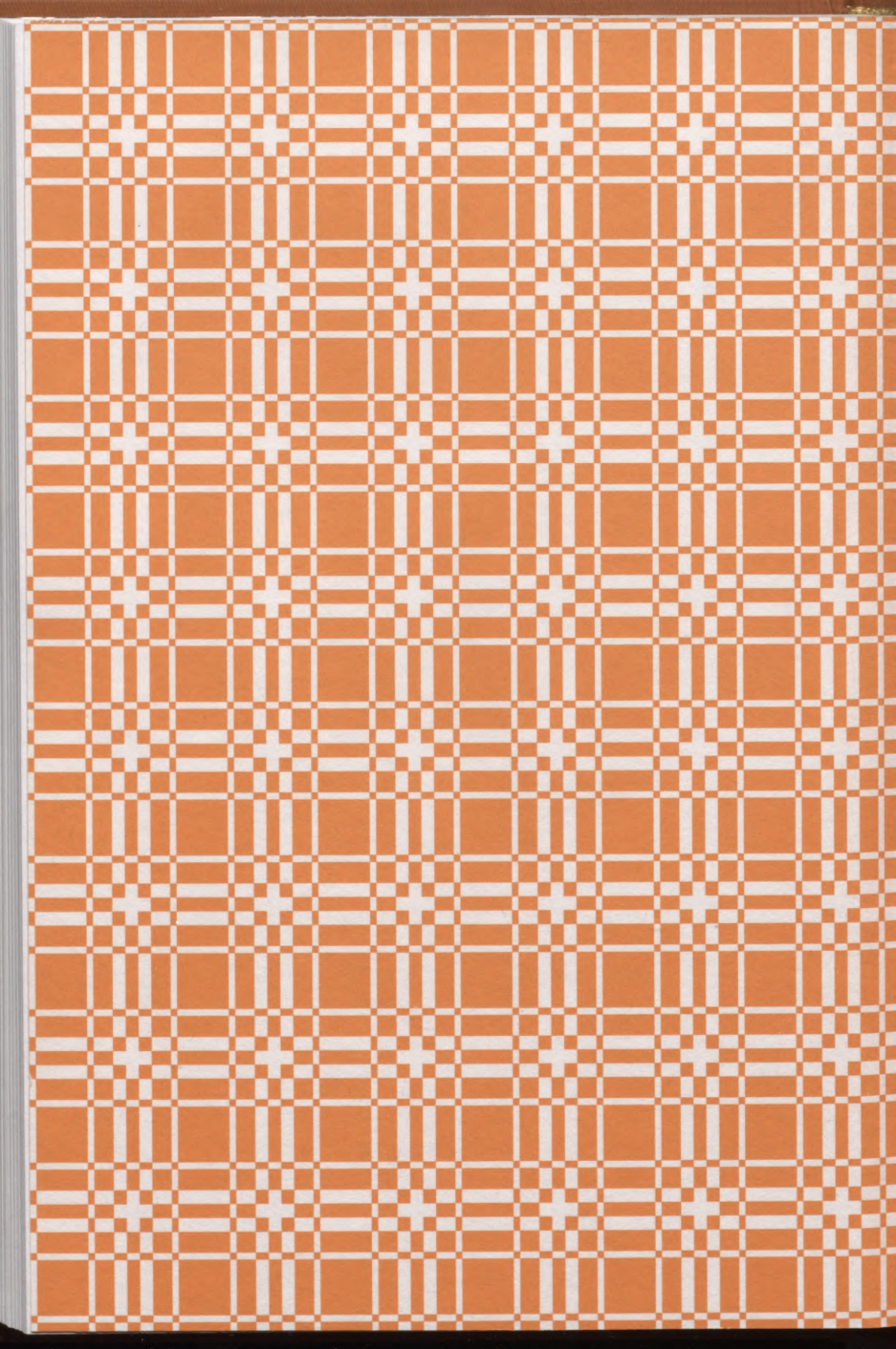
Antons Bērziņš

Kārlis Lācis

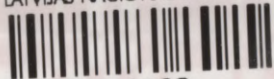
Režisors Jānis Stradiņš
 Korektore Ilzeņa Vīķe
 Makulētāja Sandra Bērziņa

Šis Atskaņojums "Latvian Narrative Folklore within the People" ir izdots Latvian Narrative Folklore within the People projekta ietvaros, kas ir finansēts ar Latvian Narrative Folklore within the People projekta līdzekļiem. Projekta vadītājs ir Jānis Stradiņš. Projekta koordinatore ir Ilzeņa Vīķe. Projekta makulētāja ir Sandra Bērziņa.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306067463

ISBN 9984-767-64-7

9 789984 767642

2006-4

181